

Č A S O P I S
ČESKÉHO MUSEUM.

PATNÁCTÝ ROČNÍK.

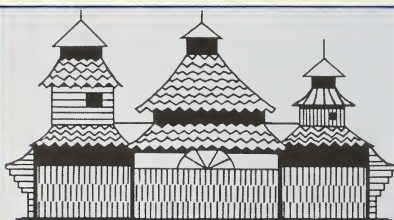
SWAZEK PRVNÍ.

W PRAZE,
NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.
1 8 4 1.

EX
LIB
RIS

PAUL R. MAGOCSI

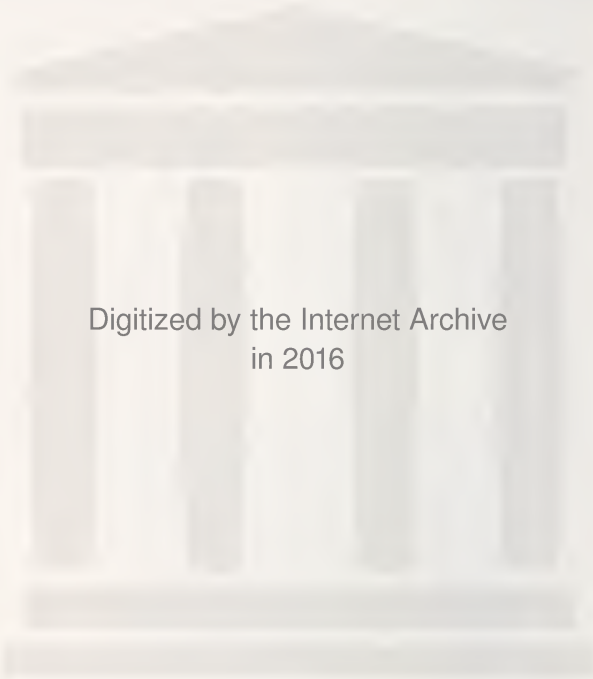
Č A S O P I S

ČESKÉHO MUSEUM.

PATNÁCTÝ ROČNÍK.

SWAZEK PRVNÍ.

W PRAZE,
NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.
1841.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

IV.

Cesta po halické a uherské Rusi.

Sdělená w listech od J. F. H. ku příteli do L.

L i s t

Wyjezd ze Lwowa; rusjské wesnice a wesničané; německé osady; Mikolajow; nocleh u ruského měšťana.

Z Mikolajowa. dne 10. čerwence 1839.

Milý Příteli!

Ty wjš, gak to mjlo gest narozenému na wenku, wychowanému we skrowném zákresu rodinné wjsky, wytrhnauti se ze skličugjcech ho zdj welikého města. Znáš mne dobře; znáš mau lásku k mým nešťastným rodákům, pomnjš, s gakau tužbau o wenkowě gsem spomjnąwal, s gakau žádostj gsem čekal na tu šťastnau chwjli, která by mne uwolnila od městského prachu; a mé položenj změnila; uwodjc mne w bljzké swazky s těmi, za nimiž tak dáwno gsem vzdýchal. Lehko uhodneš cítj mé tenkrát, když po rozlaučenj s omrzelým pro mne Lwowem, gako ptáček z klece, na wolné powětrj gsem wyletěl. Přes *Stryjskau* rohatku wygel gsem auwozem z kotliny, w nž Lwowané se potlaukagj, na šjré pole; mágowá zelenost oslnila mé oči, zawál čerstwý wětrjček, a gá se cjtíl posilněným, powznešeným, slowem gak noworozeným. Gako pautnjk po dlauhém putowánj wjtá swau rodnj zemi,

podobně i gá wjtal zelené niwy, šumjcy daubrawy, na které slunce, wyzjragjc z pod chmury, pohazowalo swůg poblesk, a tjm gasněgi odbjgelo mágowau zeleň. O krásy přírody, gak gste oblažily dnes srdce mé! Pryč mi, Lwowe, se swým mámiwým, uměle připraweným, fintiwým bleskotem! — gá se nynj těšjm, rozkošugi w přírodě, napágjm všechny smysly gegj krásau. Ani gednau mně nepřipadlo, ohlednauti se za Lwowem, za mnau giž w dolině zapadlým, ani gednoho laučiwého powzdechu newydały má prsa. Napřed leťte, myšlenky mé, nedostjžitedlným letem doháněgte bystré běhauny! — stel mi se, rodinná země, pšeničnými niwami a bugnými lukami před mým žjžniwým okem, ať spatřjm všechny krásoty twé, ať se potěšjm zvláštnostmi twými, ať to všechno dnes ucjtm, čjm se ode dáwna radowalo mladistwé srdce! — Chci tě widěti, vlastenský, Dněstře, nádherně se rozléwagjcj po njzkých březjch, — chci slyseti šum tisjcerých struh wpadagjcjch do twého lože, na gehožto hladině unášjs hlučnau družinu na obilnjch lodjch; — chci wás nawštjwiti, obrowské hory s vysoko strmjcmi wrcholky! Myšlenky mé blaudj mezi lidem, badagj starožitnosti, w zasmušilé dumě pohledáwagj zapomenuté děginy, odkrýwagj w četných obřadech swatebných pozůstatky někdegšjch obřadů předkřesťanského Slowanstwa, nalezagj we weselých plesech při *Hańkách* a *Koljadách* chorowod provozowaný ke cti zapomenutých bohů; nawštěwugj zapadlá hradiště, zarostlá bogiště, negednau spláknutá krwj lidu mého, bránjcjho tu tolikráte od diwochů napadanau odwěčnau Slowanůw dědinu, nawštěwugj též vysoké mohyly, usypané bratrskými rukami wděčných spolubogownjků, gako skromný pomnjc hrdinowi padlému w obraně vlasti!

Wšak tu gsem giž mjli ode Lwowa ugel; — hned prwnj wes *Sołomka*, nuzná, může dáti wyobrazenj o ostatnjch wesnicjch halických. Malaučká chalupa o gedné gizbě, oblepená blátem, z předu něco pobjlená, s malými chlěwky a zahrádkau s otrhaným plotem, to gest celá nemowitost

hospodáře. Diwná wěc, a předce prawdiwá, že tu wesnice čjm bljže welikého města, tjm bjdnějšmi býti se zdagj, ačkoliw w skutku, pro snadnějšj zpěněženj plodůw a častějšj wýdělek; wesničan bljzký města lépe by se mjt měl, nežli vzdálený horák neb Podolanjn. Příčina toho ležj w samém způsobu hospodařenj halického wesničana. Prawý statek a podstawa hospodáře ruského záležj w dostatečné zásobě obilj, dobytka, konj, owcj atd., slówem we gměnj nemowitěm; hotowými penězmi ale halický sedlák, neumějčj čjsti a psáti, abych přjmo řekl, hospodařiti neumj. Ode tolika wěkůw zahnjžděné Židowstwo vyplnilo w lidu wšecku promyslnost, a zahrnulo swými drápy celý obchod a průmysl w zemi. Tentýž přewrhlý národ umj swým podwódným gednánjm sedláka w ustawičné záwislosti od sebe udržeti, a nikdy mu nedá z nezletilosti wyrůst. Žid wětrj, když sedlák něco prodagného má, a giž mu se nabjzj k zákaupenj, rozumj se, za cenu, gakau sobě. Židé sami ustanowj. Žid wj, když sedlák potřebuge penje, buď to na daň, neb na něco giného, a sám se mu obětuge pügčkau, ale s lichwau, která geště gednau toliko wynese; co gistina, to Pakliť přigde hlůta zplácenj dluh; to Žid po dvě neb tři neděle před tjm giž chodj k sedláкови po dwakrát na den, a po každé za swau trpěliwost a za cestu wyłaudj neb wysálj u škrábajčjho se a hlawau wrtčjho sedláka buď slepici, husu, buď několik snopů pšenice na pejsách¹⁾, anebo na konec wegce atd., co snad dohromady i gistinu s auroky přewyšuge. Žid naposledy i samého šlechtice neb geho zástupce na statku poštwá na sedláka, o němž wj, že se mu podařj z něho něco wydřjti. Naproti tomu wesničan od města vzdálený řjdko má wýdělek w penězch; a málo o něg také dbá; ale za to celau starostliwost obrácuge na úprawu role, chow dobytka, konj, owcj, wčel, a když něco prodá z dobytka

1) Pejsach nazýwá se wšecko, dle smyslu židowského, čisté pečiwo z malky, kteréž na swé welikonočnj swátky sobě připravugj.

swého, to utržené penjze schowá, a doma se uspokoj čjm buď, gen aby měl na sůl a swůg chléb; — protož takowý hospodář w Haličech za boháče platj, který *přednowek* nezná, t. g. který o swém vlastnjm chlebě žjti může přes zimu a garo, až do nowého chleba, a nepotřebuge ani obilj, ani mauky draho přepláceti anebo s neljtostiwau lichwau u Žida pŭgčowati.

Za *Sołomkau malau* přigde se po silnici w kraginu něco zwýšenau, tak že celé okolj přehljdnauti možná. Po prawé ruce spatřjš obšjrné doliny, na kterých u prostřed úrodných polnostj z daleka šerj se wesnice *Winia-wa, Forosna, Krasow, Dobrjeny*, a wedlé nich do řady stawěné chalupy osadnjkůw Němcůw, t. g. pobočné wjsky (*przysiółki*), nazwané po německu: *Reichenbach, Dornfeld, Deutsch-Chrusno* atd.; gež zdegšj lid, nemoha sobě pamatowati tato krušná gména, anebo po prostu *Nimči* a *Šwáby* nazýwá, anebo *Nimeckaja Forosna, Nimecke Dobrjeny* atd., od wsj, na gichžto gruntech tyto osady založeny gsau. Tam zdaleka bělagj se dworečky městečka *Ščerce*, a na prwnj pohled dagj se rozeznati od wjsk. — Na lewé straně potkáš nad řčkau *Zubrau* postawené wesnice *Nowosółky, Brodky, Hłuchowec* a giné, a za nimi zwedagj se wýšiny obrostlé bukowými lesy. Takowauto cestau gedeš s pahorka na pahorek, při samé silnici wšak, mimo četné krčmy, ani gedné wsi nepotkage, až do městečka *Mikolajowa*, 4½ mjle ode Lwowa odlehlého. Při wgezdu do toho městečka, pominu w několik chalup na předměstj, to gest, před walem nynj docela rozebraným a přjkopem wysypaným giž pjskem, spatřjš dwa dosti pořádné křesťanské hostince, — odtud máš wyhljdu na samý rynek, okolo něhož kromě dwau neb třech zděných dworků²⁾ a kostela, nic k městečku podobného nenj; ano stogjť u

2) Dworkem nazýwá se tu každé pořádnějšj obydlj po městečkách a wsjch, nestogjej z předu w ulici, nýbrž w pozadj malého předdworj, wedlé menšjch hospodárských přjlepkůw.

prostřed ohyzdná dřevěná krčemka, od měšťanů gménem radnjho domu poctěná, a vůkol rynku z newelikých dworků wyzragjcy dřevěné chalupy. Slowem, gest tó gedno z městeček, o nichž se říká: »město gako wes, měšťané gak sedláci.« Na městě nenj onen hluk, gaky obyčegně po halických městečkách býwá, a to z přjčiny, že Mikolajow má wýsadu, že w něm žádný Žid se osaditi nesmj. Náměstj gest pusté, gediné tam okolo radnice stogj kupka měšťanů w modrých *opoňčách* (swrchnjch kabátech) s karmazinowými *kłapami* (wýložky) a *widłohau* (kápjm na hřbetě wisjcm), onde stogj děwčata s konwem u studně, a gedna okowem wážj wodu, — tu dwa husaři břinkagjce ostruhami někam spěšně wykračugj a teremtetugj. Chtěl gsem nocowati w hostinci, ale měšťan, kteréhož gsem pro gitřegšj den na cestu nagal, mermomocj naléhal, abych přenocowal u něho. Musel gsem mu powoliti; za to mně bylo widěti měšťana ruského w geho domě. Hospodář mŭg byl geden ze zámožněgšjch měšťanů; dŭm dřevěný z gedlowého dřewa zesraubený, zewniti objený, a u wnitř we swětnici hoblowané stěny, na východnj straně obrazy Krista ukřjžowaného, matky Božj a sw. Mikuláše, malované od zdegšjch národnjch umělců. Nade dweřmi a nad lawicj police s mjskami poléwanými a cjnowými taljři; w kautě za pecj na lůžku sennjk čili slamnj, bjłm prostěradlem pokrytý a sedm podušek. Peřina nebyla žádná, neboť haličtj Rusjni magj to za nepotřebný luxus, tak že peřinu nenagdeš ani u neyzámožněgšjho měšťana, ani u sedláka, an naproti tomu Žid a Šwáb³⁾ i ten neychudšj bez peřiny obstáti nemůže. Na druhé straně od předsjně gest tak nazwaná kůrná chatřč (*kurnaja chata*), kde kauř z pece newycházj komjnem do sjně, ale přjmo do gizby, wznášj se gak oblak nad hlavami, a tlačj se malým otworem we stropu na půdu. Newýhodný ten způsob

3) Šwábem nazýwá Rusjn sedláka Němce, osadnjka, tak gako wesničana polského *Mazurem*, pro rozdjl od úřednjkůw cjsařských, které nazýwá *Nimci*, a panských, gež nazýwá *Ljachy* čili *Ljechy*.

gest předce potřebný, a podle mjestnjho domněnj newy-
hnutedlný skrze sušení lnu a konopj, které rozstjlagj po
trámech, tak nazwaných *hrjedáčj*, pak skrze uzení klo-
básů, slaniny, cibule atd. Dowěděl gsem se od mého ho-
spodáře, že to městečko gesto založeno (čili snad právem
nadáno?) od Mikuláše Tarly, od něhož i gméno má: po-
ějtá kě dvěma tisjům obywatelů ruských, má triwialnj
školu, čtyry dřewěné cirkwe (ruské kostely), gedenzděný
latinský kostel Polákůw čili raděgi lidnosti latinského
obřadu, sotwa desátě částky (co Rusjnuw, anebo gak se
můg hospodář wygádl: *že nemá ščo w žmeniu* *) (w hrst)
wzjaty. Obywateléi z wětšjho djlu hrnějři, při čemž pole
uprawugj (prto právě, zdá se, ani řemesla ani rolnic-
twj dobře zastati nemohau); dawněgi, pokud Mikolajow
ku komornjm statkům náležel, lépe se měli, však od ný-
něšjho držitele hr. St. Skarbka we mnohých wýhodách
obmezení gsauob odog w odolatí nastěžení oběw obz-
rno. Nahowořiw se s mým hospodářem, a pořádně se
uhostiw, položil gsem se spát. Hospodář s dětmi a če-
ládkau směstnali se w kůrně chatě, a hosti odstaupili
swětnici, aby nebyl wytrhowán zerspanj. — Přenocowaw
pokogně, dneš geduď dále. Zatjmo buď zdráw, na dalšj
cestě snad budu moci Ti wjce a zagjmawěšj věci psát.

Twůg atd.

L i s t 2.
Dněstr; Dobrany; plawenj dřewa po Oporu a Stryji; kragské město
Stryj.

Ze Stryje dne 18. čerwence 1839.

Milý Přjtel!

Opozdil gsem se s mým listem trochu, a to z té přj-
činy, že gsem se několik dnj w *Dobřanech*, wsi před sa-
mým Stryjem na lewo, pozdržel. Učinjm Ti tedy zadost
dalšjm popisem swé cesty, poněwadž dobře wjm, že Tě

4) *Žmenia*, kořen rus. žmu, čes. ždmu.

to zagjma, a že nikoliw negsi obogetný na zpráwy, gež Ti Twůg wěrný přjtel o swém vlastnjm a Tobě zbratřeném, tedy také milém národu podává.

Z Mikolajowa, přegew pahorek, spustil gsem se do wsi Rozwadowa. Tu mně bylo napřed uwjtaťi wážný Dněstr, přes něgž i Ty zde před rokem gsi přegjžděl, a asi s wšjm Labem pod Hradcem geg porownáwal. Nynj pokogně swým korytem plyne, ale z gara, když se rozwodnj, rozléwá se po celé několik mil široké rowině. Tenkrátě nespatriš s pahorka nic než lesklau wodu gako gezero rozlitau, a po nj gako rozptýlené ostrůwky zde styrtu⁵⁾ sěna na neznačném kopečku, tam wesnice Weryň a Nadityče na poljch stogjcy, onde dále duby po různu roztraušené a we wodnj hladině se zhljzegjcy; za nimi začjna daleký šerý prostor zwedagjcjho se podhořj, genž se až neyzáze mōdrawymj wrcholky obrowského Beskydu končj. Ode dřewěného Dněsterského mostu wede silnice do samého Stryje rowinau bez neymensjho pahorku, a kromě krčem neprogjždš na celé trjmjlowé cestě ani gednau wesnicj.

Wjš, gakau naděgj gá se kogil, že w Dobrańech (rus. Dobrjeny) Bůh wj gaké pjsemnj poklady naleznu, než nerowně méně gsem tu skořistil; než gsem se nadál. A wšak zdali to nás poneyprwě naděge zklamala? Genom málo-myslňý dá se znechutiti, gestli se mu něgake zámysly nedařj; ale stálá; neunawná úsilnost může k žádanému cjlj wěsti. Poněwadž mě zpytowánj gest mnohostranně, gestli w gednom méně nasbjřám, gina haluze může mī staránj mé tjm hogněgšjm owocem wynahraditi. I tak zase mnoho gsem zjskal w ohledu gazyka, co mně zwlastě zanjmá; naležl gsem též w cjrkwjch několik starých rukopisů, pro mne z gazykowého ohledu nad mjru důležitých. Dwa bulharské rukopisy, Ewangelie a Nomokanon, do 13. neb 14. wěku odkázati možná; pak několik wzácnych staroslowanských děl, tištěných na gižnj Rusi neb Walachii.

5) Styrtá = čtverostranný podlauhlý stoh.

Kromě toho poznal gsem mjstnj položenj okolj Stryjského, dowjđal gsem se o starožitných památkách, obřadech, obyčejch atd.; než to všeco wymáhá geště bližšho wyšetřenj a důkladněgšho poznánj.

Neywjce mne zagjmal způsob žiwobyťj, průmysl, domácnost, a zwlášť plawenj na worech krokwic, kmenůw, prken, šindele atd. z lesnatých hor Stryjského kraje, čjmž taměgšj horáci znamenitý obchod wedau. Nesmjrné gedlowé a smrkowé lesy, gimíž gest wyššj pásma Karpatů, tak zwaná *Werchowina* pokryta, wydawagj nepřebnané množstwj měkého dřwj, a bystřj horšj potokowé poskýtagj dostatek wody pilám a šindelárnám. Neywjce dřwj přicházj z *Tucholštiny*, t. g. ze statkůw hr. Alex. Potockého, w nichžto ležj město *Skole*, 24 wsj a celé okolj nad Skolem, až k samým pohraničným čeřenům hor. Wes *Tuchla*, wystawená nad potokem *Opor* zwaným, na znamenitých wyšinách, wyznamenává se neywjce plawenj. Tuchlané gsau neysmělegšj a neyobratněgšj splawnjci ⁶⁾. Obywatelé těch okolic pro neaurodnost a hornatost země málo se rolnictwjm zanášegj, poněwadž úprawa mnoho práce stogj, a málo kdy se vyplácj. Na nedostupných horách, kam ani wozem ani koněm přigjti nemožná, wypalugj obyčegně lesy, potom odklidiwše nedohořelé kmeny, zkopawagj motykami popelem pokryté zhořelisko, a segj owes, bulby (zemčata) a trochu žjta. Nápodobně uprawugj a zasjwagj košary (t. g. ohrady na wysočinách čili »planinách«, kde se po něgaký čas uzamykaným stádem půda hnogj). Hlawněgšj ale wětwj hospodářstwj gest chow dobytky, owcy a koz, gichžto četná stáda přes léto na planinách, na laukách ležjcjch na neywyššjch horách wypasugj, kde pastuchowé sýr, máslo, bryndzu připrawugj, což zase horáci (Werchowinci) na malých ale silných konjecjch do rowin do měst rozwážegj, odkud pak nazpět na malého konjka

6) Plawci na Wisle nazýwagj se z německého *flisáci* anebo *šipry*, a wor (plť) *flisem*; Rusjni ale magj na to swé vlastnj slowanské wyrazy: *sptaw*, *sptawnyk*, gako množstwj giných technických slow.

korec, někdy i pět čtvrtj korce obilj nakládagj; i to hovádko se s tjm nákladem obratně gako koza po kamenitých, strmých stezkách na swé hory drápe. Mimo to wedau obchod w owějch kůžičkách (*smuškách*), wlně a sukně vlastnj práce atd. Za wypásánj dobytku platj se gruntownjmu pánu »rohowé« od kusu, ročně od wola, kráwy 4 kr. str., od galowice 3 kr., od owce, telete 1 kr., atd.; potom zplácegj činži z chalupy a zahrady. Urbarnlnj daň gest welmi malá. Mimo to má každý hospodář powinnost, pánowi třikráte za rok plawiti dřewo anebo prkna až do Dněstru, které také sám w lese porážeti a osekáwati musj.

Wory se splawugj obyčegně z gara, když wody přibýwá, a giž w zimě se připravuge k tomu džwj, a do potoka se po sněhu pauštj. Ku plawenj swazuge neb zbige se s napřjč polčženými kládami pět kmenůw dohromady, neb sedm prken nad sebe, a těž tolik wedlé sebe, co se nazýwá po rusjnsku *płast*. Poněwadž potok *Opor* welmi auzký gest, a s nesmjrnau bystrostj se žene mezi nageženými ostrými skaliskami, které w každé chwjli nebezpečenstwjm rozbitj hrozj — pro gistéjšj a snadnějšj řjzenj a udrženj rownowáhy dwa takowé *płasty* na délku haužwemi dohromady se swazugj. Na takowém woru stogj dwa obratnj a we swém uměnj zběhlj lidé; gedem z předu řjďj na tak zwaném stoljku sworněm spogenau *kermaw* s neywětšj pozornostj, aby w rychlém hnánj netrefil na roztrjsskaná urwiska skal, anebo nagežené od wěkůw zplakované konce ostrých kamenů, anebo aby ho woda nezahнала na mělčiny (*hrjedy*). Takowých splawnjkůw gde s wodau časem i 50 lidj. Neypozorliwějšjho a neycwicenějšjho stawěgj obyčegně napřed. Neynebezpečnějšj přerawy gsau na *Oporě*. Diwoký ten potok žene se s nedostjženau rychlostj a prudkostj hroznými urwiskami a útesy mezi množstwjm strhaného kamenj a óbrowských gedlowých kmenů, gež buď hrom porazil, neb bauřka i s kořeny wywrátila a zkácela, a náwal wody do *Opora*

splawil, kdež pak na mnoha mjstech neynebezpečnějšj wodospády působj, kde skalami ztěsnaná zpausta vody s celým náwalem někdy s výšky 2 sáhů swržená w propast na wzhůru strmjch balwánech se rozstříkuge, s ohromným hřmotem a šumotem se rozpěňuje, w hlubině do wjru se točj, a s podobným šumotem dále odplywá. Pomysli sobě, příteli! gake tu smělosti, gake přjtomnosti ducha, gake obratnosti gest, potřebj! Odwážliwý ruský horák zatočiw se silnýma rukama do sameho praudu, na drže se stoljku, wrhá se s chatrným wo-rem do propasti, která už se giž negednau byl probjgel, a negednau potopen w hlubině, tak že genom besahy (pytle s potravau) na vysokých rozsochách wisjci a dlahá čipryna smělého splawnjka na powrehu plyně, gako diwoká kachna po chwjliz wjru vyplýwá, který by ho byl snad rozdrtil a pohltil w bezednu swém, kdyby silná ramena a mrštnost druhého splawnjka na druhém plástu stogjciho, předchůdce swého newytrhly, a šťastně neobrátilý na wodu, tak že ten se genom otřese, a swobodně dále odplywá. Předce často se přiházj, že odwážliwj Tuchlané s rozbitými wory utonau, zwlášť, že horáci wúbec plowati neuměgj, proto že gich potoky přjliš gsau mělké. Neméně vysoké, ačkoliw ne tak nebezpečné wodospády působj geze a hráze, stawěné skrze wedenj wody na mlýny a giné djlny. Toto nebezpečné plawenj končj se pod *Mezibrodami*, kde *Opera* do řeky *Stryje* wpadá. Tam když přigdau, směle vyskakugj někteřj na břeh, uchopugj tak nazwaný *čana* (dlahá haužew na konci zakraucená), a se wšj sjlau držj a táhnau wory ku břehu, kdež ge kolem přibjgegj. Potóm odpočinuwšj, zbjgegj po dwa plasty dohromady na šjřku, přiwrtawagj ge nebozezem, gegž kromě sekery každý splawnjk za pásem nosj, a plawj se až do Stryje. Tam spógiwše geště wjce plastůw mezi sebau, prodawagj obyčegně swé psjky (*pesyky*). To gsau hrubé oddenky, někdy kolik sáhů dlahé gedlowé kmeny, které splawnjkowi za každé plawenj náležj, a obyčegně

na zad woru po dwau se přiwiązuj. Tu ge w Stryji obyčegně bednáři a trubláři kupugj, platjce za pár 8 i 10 zł. str. Od Stryje giž gest docela bezpečná plawba, mimo to, že splawnjk wždy pozor mjtí musj, aby ho woda někam na mėlčinu newywrhla, neb aby nezawadil o kůly gakeho mostu. Proto giž tu plynau wesele; tu giž uslyšjš gednoho hragjcejho na sópjce nápěwy ruské; druhého zpjwagjcejho sobě kolomyjku; třetj we zpěwu žalostné dumy pohřjžen gest, ten na dudách, onen na hausličkách wyluzuge národnj zwuky. A to rozmanité pozwukowánj; spogugjcej se w gednu swornozwučenost, oprowázenau po kamenj šumjcem *Stryjem*; swobodně a rozkošně se rozlěhá po temných nábrežných hauštinách, a milau ozwěňau odráž se od wyšiny zarostlé bugným křowjm a táhnaucej se bokem širokého poříčj *Stryje*, pak nešeno lehkým gárnjm wětérkem zaniká w prostorách okem nezměřených ehleborodných polj a zelených luhůw. Při ústj *Stryje* do *Dněstru* u wsi *Zálesj* gsau sklady, kude naši splawnjci zastawugj. Odtud se dřejw po *Dněstře* dále až do *Oděssy* plawj. Podobné plawenj děge se i po druhých karpatských řekách, gako na *Lomnici*, *Bystřici*, *Prutě* a *Čeremoši*. Ale giž swrchowaný čas, abych se opět ke své cestě wrátil. Neměl gsem skoro ani času, poohlednauti se po kragském městě; tolik však předce řjci mohu, že kdo *Stryj* před desjti léty widěl, ten by ho dnes nepoznal. Nemáš ani památky po dřewěné radnici, která někdy na samém náměstj s otrhanau střechau, pološnilá a nachýlená, gako strašidlo stála. Nynj gest rynek pěkně urownaný, drobným řjčným pjskem wysypaný, při domech wydłážený, a wúkol domy giž zhusta na gedno patro wyzděné mjsto dáwných židowských domků s podhnílým dřewěným laubjm. Taktěž i ulice wyrownány a pjskem wysypány gsau. Gest zde kragský úřad, magistrat, normálnj školy, starý latinský kostel, gehožto čerwená wěž daleko z okolnj rowiny widěti se dáwa. Synažoga židovská, limotně wystawěná na způsob Šalomaunského chrámu,

gest znamenitějšj než kostel, a diwně udeřila mne w oči. Kasárny na injšť dáwněho rozebraněho zámku, gsau pořádné a úprawné, ačkoliw gen ze samých baráků sestawené. Předměstj dosti rozlehlé se swými w sadech ukrytými domky. Položenj *Stryje* gest dosti výhodné; neboť tudy gde hlawnj podkarpatská silnice, wšecky transporty soli z četných karpatských soliwáren, a giných plodůw toho krage, rowně gako též hlawnj silnice uherská přes Skole (kde se weliké sklady uherského wjna nacházegj), která tjm gest důležitějšj, že odtud k východu w celém pásmě Karpatůw žádného průlomu neb prosmyku pro obchodnj dráhu do Uher nemáš, až na Bukowině u Dornj do Sedmihradské zemi. Ostatně udržugj kraginy w Stryjsku, Stanislawowsku a Kolomyjsku komunikaci s Uhry přes hory gen pomocj wyučených konj.

Ohlžge se we zdejšjm okolj po pamětnějšjch předmětech, musjm se Ti wyznati, že nynj teprwé poznávám, gak to w naši vlasti posud těžko gest putowati, čili raděgi pamětnosti sbjrati a popisowati. Nemáž u nás gako w giných zemjch ani po kragi, ani po městech a městečkách spisowatele, učence, milownjky vlastenských wěcj, kteřj by pamětnosti swého okolj sbjragjce, cestugjcjho poučiti a dobrau radau mu přispěti mohli, nemáš u nás ty oasy se stinnými stromy a posilňugjcjm pramenem u prostřed wypráhlé pauště, kde utrmáčený pautnj posilek a nowé chuti k dalšj cestě nabýwá. Nemáš ani gednoho djla, popisugjcjho zvláštnosti a drahé památky vlasti. Wysokopanská literatura polská obogetně odbýwá kraginu, gjžto gest macechau a ne matkau. Rozenj Rusjni, od swé prwnj mladosti vzdálenj, mezi cizjmi wychowanj, w cizjch gazycjch wyučenj, tak málo znagj swau rodnj zemi, swůg štěp, gehu osudy a činy, že gich ceniti neuměgj, a tjm méně milowati mohau! Pro Bůh! gsme cizinci w odwěčné swé dědině, we vlastnj swé otčině! —

Gedu dále, zatjm mne zachowey we swé laskawé paměti.

Twůg atd.

L i s t 3.

Stryjské luhy; solaři; wogáci; Bolechow; wýgew w Kniažolucké krémě; Dolina; Stanislawow; Tysmienica; Arménowé; poddaustwý lidu; Kolomyja

Z Kolomyje dne 27. čerwence 1839.

Milý Příteli!

Dne 19. t. m. wybral gsem se ze *Stryje* na dalšj cestu. Hned za městem k východu slyšeti bylo nadobyčegné hučenj řeky *Stryje*, přes niž tu welmi pěkný, před nedávnými léty wystawený dřewěný most wede. Nenj nic přjgemněgšjho nad rowinu Stryjskau, — na kragi obzoru siné wrcholky hor, wůkol široká pole; tam zlatý klas dozráwagjcjho žjta chýlj swůg obtěžkaný čubek, tu zelený gečmen dlahé osiny gežj, onde lán bjle kwětaucj pohanky oko zanjmá, a gako rozlité moře mléka naplňuje powětřj swau wůnj; sluch se napágj tisjcerým zwukem syčjcjch a bzučjcjch polnjch konjčků, bzučenj wčel a hmyzů naplňuje parný wzduch. Po bugných nadřjčných luzjch proháněgj se samo se pasaucj koně; tu slyšeti ržánj hřjběte, které oddáliwši se za keř, za wrbu, giž zblaudilo, a gako djtě pláčem ukazuge swau auzkostliwost, že newidj matky, která se na to hrubšjm hlasem ozýwá, gakoby těšila swé polekané djtě, — tam bzikagj bugnj wolečkowé wystrkugjce rohy z křowj, a genom chřest oznamuge, kudy se ubjragj. Ani maucha, ani giný hmyz gich neškádlj, nepotřeba ani pastuchy ani dozoru, ani napágenj dobytku, sám když chce do wody wstaupj, pige a chladj se w průzračných wlnách. Negsau to bahnité sjtjm a rákosjzm zarostlé luhy, gaké nacházjš na njzkých březjch *Buha*, *Stjru* a *Wisly*, ani blatiwá hljnowatá dolina, gako nad *Bystřicj* a *Tisměnicj* w Samborském kragi, kde se na mjli a dále geště sypanými hrázemi pole a luka před wyléwánjm těch řek warowati musegj; ale gsau to luhy bugné na pewné půdě, na wrstwě sáhu zwýšj usypaného řjčného pjsku, giž *Stryj* a *Opor* od wěkůw společně na širokém prostoru nanесли, po němž se gich nestálé koryto wine. Ze spodu

prýstj se woda od hór ke Dněstrowému loži, a podléwá ustawičně kamenitý grunt. Zde whodno gest mi připomenauti, že na bljzku řeky Stryje w *Dobřanech* (*Dobrynenach*) we hlaubce půl druha sáhu stříbrný penjz cjsaře Trajana, ohniště a střepy od hrnců atd. wykopány byly: důkaz gak vysoko tato od našich předků obýwaná kragina zasypaná gest.

Minul jsem postrannj wsi *Słobodku*, *Bratkowce*, a při samé silnici *Fališ*; cesta gest wyborná, samým řjčným oblátkem wysypaná, okolj se začjná hrboliti. Doháněj nás na cestě budky (polokryté wozy). Židowstwem naplněné, a honj se gako o závod. Nemá odpočinku ani we dne ani w noci prohnané Izraelowo plémě. Potkáš také každého času dlaubé wozy naložené solj, s gednjm koněm w chomautě a pod duhau (kablaukem), a a dvěma wedlé něho na biči. Z prwnjho pohledu poznáš, že to nenj domácj, a držel bys takowý potah za Moskěwskau kybitku. Gsáu to fůry uhljřůw ze sosnowých borů Žolkewského kragě, kteří we swých ohromných lesjch wypalugj uhlj, a prodawše ge we Lwowě, obyčegně do Bolechowa neb Doliny pro sůl zagjžděgj, s kterauž se wráceg nazpět. Dále táhnau wolowé sláměnými rohožemi okryté *maže* (solnj wozy), a solaři čili *prasolowé* (t. g. co pro sůl gedau) pozvolně wedlé nich kráceg. Tahy twáře těchto lidj značně se lišj od prwé gmenovaných uhljřůw, gichžto twář gest široká, okrauhlá, těch zdegšjch ale wjce pódlauhlá; tam těch wjce čerwená, tu w těch ukazuge se wjce bledost; tam ten lid zdá se mjtj wjce sjlý, ten zde wjce gemnosti. Nápodobně gest i krog dosti rozdjlný. W okolj Stryje a Bolechowa gest mnoho wsj, gichžto obywatelé skoro wylhradně rozwáženjmi soli po celém východnjm Haliči se zanásegj, ano před dáwnými léty nawštěwowali jarmarky na Wolyni a Litwě, odkud pak nazpět obyčegně obilj přiwaželi. Z toho obchodu zrůstala gegich zámožnost, tak že nezřjdka sedlák několika tisjci we swém obchodě włádnul, což nynj gest wěcj neslýchanau.

Tak pomjgege rozličné přegjžděgcej pocestné a wozky, slyšjm tam zdaleka zpěw. Hlas protáhly, elegický, gako ruská dumka po rowině se rozláhá; djwám se — marširugj wogáci, ručnici za izády magjce, stegným krokem, a swobodně *wyhojkujj* (tak řjkage po našem) národnj pjsně. Oni wyšli z města na šjré pole, pohledli na modré hory, a nágednau procati byli duchem otčiny; spatřili bugné niwy, gež někdy obděláwali vlastnjma rukama, a tisjzero zpomjnek zbudilo se w gegjch srdcích na ony časy, když gako děti swobodně po těch rozkošných luhách těkali, stáda pásli, když zawedše koně na nocleh za letnjho wěčera rozpěčnawali hučné pjsně. Negeden z nich prozpěwowaw sobě kozáckau, snil w mládeneckém wěku o smělych wyprawách, o wálečné sláwě bohatýra pjsně. Wšeccko to w něm teď tesknotu a rozčilenj zbuzuge, a wyléwá se žalostnými zwuky z hláubi geho duše. Mimogeda zaslechl gsem slowa: *Chodyt žólněr, chodyt* (Chodj žoldněř, chodj, *W rukach čako nosyt*, *uda m* A W rukau čako nosj, *Swojej neňki starenkoť* Od swé matičky starušky, *O praščanjé prosyt* Požehnánj prosj.) — *Giž gsme ge minuli, a geště mně docházegj žalostné hlasy: Oj cyť maty stareňkaja!* (Ticho, máti má stařícká! *Oj cyť maty ridneňkaja!* Ticho, máti má rodička! *Sleža morje nenapovnyt* Nenaplňj slza moře, *Wid cšarje ne wýzwolyt* Neuwolňj od cjsaře.) Prosjm Tě, můželi pak býti něco citliwěgšjho? koho by nepohnulo to krátké požehnánj syna s matkau? může-li pak rázněgi nutnost osudu wygádřená býti, nežli w tomto porownánj? neboť co přičinj slza ku přeplněnj moře? a pohřjehu! co pomůže synowi pláč hořem skljčené matky! Syn matku gakoby těšil, ale mnoho-li on sám cjtj, předstawuge sobě osud, na němž nic nemůže změnit! Takowáto kwjtká národnjho básnictwj kwetau w samotném austranj nerozumně pohrdaného lidu, a na sbjratele

čekagj. Gako polnj kwěty na bugném stepu kwetau, tak i nepowšjmnuté, nepoznané odkwjtagj, a nenj, kdoby ge sbjral, u wěnc pletl, neb w kytku ukládal, a gimi swě smysly rozkošně napágel. Ospalost a přewrácenost rodákůw winna, že tak marně hynau! . . .

Podobnými myšlénkami se objrage, gel gsem s pahorku na pahorek mezi lesinami, až tu náhle otewřela se kragina, a u paty w oddálenosti se modragjcjch a amfiteatrálně se zwedagjcjch Karpatů rozkládá se w dolině městečko. Njže něho widěti, gak bystrá *Brježka* se třpytj po zeleném údolj, gak se wine gako stříbrná stužka w rozmanitých oklikách, tu se tratj, tu opět zaswjtj w haušti bugných luhů. Widjm na prawé straně kauřcej se soliwárnu, bjlá pára se podnášj, působj chmuru nad rozsáhlým stawenj, a z lehka se ubjrá po modrawém nebi k lesnatým wrcholkům hor. Sgježděgcjmu do *Bolechowa* napřed ti w oči padnau wogenské kasárny, wystawěné (na náš způsob) ze sraubených gedlj, do půlky řezaných, hljnau polepené a čisto pobjlené. A w skutku třeba přiznati, že w našem nestálém a měniwém podnebj dřewěná stawenj daleko gsau zdrawěgšj, nežli zdě, proto také u nás tak obecná gsau. Konečně přes dlauhý dřewěný most wgjzdjme do městečka. Byla neděle; na latinském zděném kostele, a na ruské trjkuplowé, gak obyčegně dřewěné cjrkwí wyzwaněli se všemi zwony, a gich různozwučný hlas swoláwal nábožný lid do swatyň Božjch. Tu widěti, ani gdau úředlnjci solnj, tam Šwábi osadnjci z bljzkého předměstj w modrých kazagkách s olowěnými kulatými knoflíčky. a we wlněných (obyčegných nočnjch) čepicech německých; při nich Šwábky s krátkými krky w korsetech a černých spodnicech. Tamto gede něgaká Bolechowská dáma, ustrogená dle neynowěgšj zdegšj mody, twářj se, gako by byla panj půl swěta, a měřj pyšně městský lid w polských kaputech a županech pozwolna se wlekaucj. Tu zase před kostel zagjzďj bryčka (Neutičainka), za nj dvě tři giné staré bryčky s tak nazwanau šlechtou, t. g.

lidmi, kteří umějí čtati a psáti po polsku, a někdy i trochu špatně mluvíti po německu, ale za to výborně láti po rusjnsku a polsku, a nahajem (nahajským bičem) švihati po hřbetech ubohých prostákůw. Šlechticem nazývá se každý úředník panský, *ekonom*, *lesník*, *polesný*, *prowentowij pjsař*, *hořelník* (winopal) atd., ačkoliw žádný není legitimovaný. Takowáto společnost přigjžděla z poblížkých wesnic, ten w gasnopopelawém kabátě (w oblíbené barvě), onen w modré čemerce, s twářsnědau, od slunce osmáhlau, s wausy dlauhými, brwami nageženými, okem přjsným, ukrutným, neznagjcjm pohlednauti lahodně; čepicj před klanjcjm se a pozdrawugjcjm sedlákem nikdy nehne, ale před swým urozeným, welmožným a gasněwelmožným pánem gest nizaunkým, w prachu se kořjcjm sluhau. Negsme geště u konce této prohljdky; pohledme geště na domácj obywatele Rusjny, gichžto Bolechow okolo 2000 počtá. Hled, gak tamto vážně dwa starcowé gdau, geden w temnozeleném kaputě až po kotnjky dlauhém, druhý w hřebjčkowém županě, litým (zlatem vyšjwaným) pásem podpásaný, se třtinowau holj w ruce, oba w siwých beraňch čapkách (ačkoliw u prostřed léta), a cosi rozmlauwajj mezi sebau. Patř, gak děwčata w zelených neb modrých, gen po kolena sahagjcjh letničkách čili jupkách (kabátkách) dosti švihlé a lepotwárně oblečené, na hlavách kwjtka s pozlaceným barwjnkem we wlasech magjce, zdrobna wyšlapugj w žlutých neb čerwených botkách, a za nimi dowádiwá mládež buď w šerých neb bronzowatých čemerkách, hedbáwným pásem těсно opásaná, w čerňých klobaucjch a botech se skwěle wyleštěnými holynkami práwě se hrne, a giž giž starým nadešla a znikla. Musj se wyznati, že snad genom mezi měšťanstwem starožitný krog a oblek se zachowal; wyššj třjda ho giž docela odložila. U starých měšťanů nagdeš geště staroswětské, zaleželé kontuše, župany se střjbrnými knofljky, ženské bekešky, a nedáwno geště nosily měšťanky swé beránkowé neb sobolowé čapky, gež wsázely na šátkem owinutau

hlávu. Podivný ten způsob nošení hlavy byl všeobecný po městečkách gižnj Rusi, k. p. w Kaluši, Haliči, Břežanech, Brodech, ano i w Lwowě; pamatuj staří podobnou módu u ženských. Dnes w nedělnj den i město, t. g. široká ulice na mjestě náměstj, wyhljžj něco gasněgi a přjwětiwěgi, poněwadž Židowstwo, gehož tu, gako wůbec w halických městečkách, dosti gest, do swých krámečků a šenkówn zabnané, genom, nesměle zapolootewřených dweřj a okenic na podlaubj wykukuge; a počtiwé lidi na kališek wodky zweze. Na hradu *Bolechowa* Z Bolechowa měnj silnice swůg gižnj směr a zatačj na východ. Gel gsem poneywjce rovnau drahou okolo wršku, na němž *Hošovský* basiliánský monastyr ek stogj, přes bystrau *Swici*; tu můg wozka obrátil stranau do *Weldiže*, a gá geg opustił; zůstal w *Kniažolucké* krčmě, chtě sobě koho z blížké šwábské osady k dalšj cestě nagmauti. Žid ode mne poslaný wyjdił, že magitel fůry! sám zachwjlj přigde. Čekal gsem tedy asi půl hodiny, až konečně spomenutý wozka, Šwábů hospodář, wstoupil. Wyznamenával se vysokým zrůstem, hrbatým nōsem, nžkým čelem, pod kterým mdlé siné oči blikaly. Powěděl gsem mu, kam mne má wěsti, a co by za to žádal. Ale až gsem se podiwil, gak vysoko mně položil cenu. Na mé předstawowánj, že to přjliš draho, že bych za to mohl až do Lwowa zageti, odpowjdal, že nynj gest čas práce, všickni že gsau na poljch, a protož že nikoho giného nenagdu; geňž by se mnau gěl. Wida konečně, že mé předstawowánj u něho žádného aučinku nemá, powěděl gsem mu, že mu dám tolik a tolik, ginakež s njm nepogedu. On powěděl, že nemůž nic slewiti, a na tom byl konec. Při wěregně silnici, myslel gsem si, může se lehkō gināo přjležitōst naskytnauti; sprócházew se tedy trochu po krčmě, usedl gsem si potom při kragi dlabého stole, při němž na druhém konci tři rusjnj sedláci hlasitě howořili, a kořalkau se častowali; a začal gsem si do tobołky některá poznámenánj zapisowati. Sedláci pořád

rozmlauwajj, howor gegich zrůstá, hnutj a posunky nabýwajj wždy wětšj žiwosti, připogil se k nim čtwtý i pátý, a Šwáb gak se byl postavil u prostřed krčmy rozkrokem, tak stogj, ruce dolů spuštěné, huba otewřená, oči wlepené w kupku rozmlauwajjcjch. Pohledl gsem na něho, ale žeby byl rukau hnul, neb oči zwrátil, — nic; stál nepohnutý snad *půl hodiny*. Konečně gedem z howorných sedláků, genž neustále to na mne, to na Šwába pohljžel, powjdá ke swým: »*Poterpít-no kume!*« (měgte strpenj, kmotře!), a přistupuge bljže ke mně, s úklonem se ptá, kam to mám geti?... a proč se smluwiti nemohu? Odpowěděl gsem mu, že mnoho žádá. On pokynul hlawau: »*Prawda, ščo bohato, kob' to tak w naším seli, to ja-by Was za tretu čest zawíz.*« (Prawda, že mnoho, kdyby to tak w našj wsi bylo, to bych Was za třetj část zawezl). W tom podošed ke Šwábowi, který w něgakých myšlénkách pohřjžen stál, a ani neznamenal, že se o něm mluwj, začjná mu předstawowati, gak to nemilo gest pocestnému, a snad že on sám, prawil, byl někdy w podobném položenj na cestě, a že ge slušno pocestnému učiniti přjsluhu. Ale zištný, chladný Němec na to wšecko nedbal: »To mně wšecko gedno, či pocestný, či ne pocestný,« odpowěděl po rusku. Sedlák na nowo ke mně přistupuge, domlawá, abychom se smluwili, konečně dj: »*Z našym čołowikom to inša sprawa, chrestjenyn i tak i sjak mírkuje, a to bačete, čo Němec to Němec.*« (S našjm čłowěkem to giné gednánj, křesťan tak i onak slewj, ale to widjte, co atd.). Musel gsem se usmáti na ta slowa, w tom i Šwáb přistupuge, a powjdá, že slewj — o patnácte kregcarů (!). Gaká milost! mysljm sobě, buď si to na kořalku pro onoho neznámého prostřednjka. Shodl gsem se, Šwáb hned odešel, připrawiti fůru, a gá zatjm rozmlauwal s tjm sedlákem. W tom přistupuge druhý sedlák s kaljškem w ruce, a chce tomu, co se mnau mluwil, připjgeti. Ten ale ukazuge na mne: »*Pyjte, kume, oš do pana*« (připigte, kmotře, zde pánowi). Gá se wymlauwám, že kořalky ne-

pigi, on mně ale nazpět odvětuge: »*To ne pro pyłje, ale ino pro česť i dobre słowo.*« Wzał gsem tedy kališek, a se slowy: »*Daj Bože zdorowlě!*« dal gsem ho ginému dále. Brzo na to přigel Šwáb s fúrau, a gá sprowázen přánjm *ščjesliwoi dorohy* wybral gsem se dále. Geště za sebau zaslechł gsem z otewřených wrat ta slowa: *Dobryj jakyjs čotówik, choť wydyl sje Lješok* (ačkoliw zdá se býti Leškem, t. g. Polákem).

Přigel gsem do městečka *Doliny*, kde se též znamenité cjsařské solivárny nacházegj. Toto městečko, w nadmjru romantické dolině ležej, takowau má hognost slané wody, že nikde nemáš ani gedné studně, neboť všude rapa prýštj, a sladkau wodu přiwaděti musegj rúrami, wjce než na půl mjle z daleka. Za *Rakowem* silnice se děl, gedna gde k gihu do *Roźniatowa* a *Bohoródčan*, druhá přjmo dále na východ do *Kaluše*, dosti bjdného městečka. Od *Kaluše* gsau giž gen čtyry mjle do kragského města *Stanislawowa*. Okolo *Kaluše* a *Stanislawowa* nalezł gsem lid welmi pěkný, tahy twáře welmi pravidelné, pleť bjłau, růměnec živý, zrúst prostřednj ale lepotwárný, oko modré, co zvláště ženštinám mnoho wděku dodává. Bjłá barwa *siérakúw* (swrchnjho oděwu mužského) gest tu gako okolo Stryje obecná, za to okolo Bolechowa a *Doliny*, gako bljže hor, výhradně panuge černá. Též i lid gest giný, tělesná austawa silněgšj, tahy twáře hrubšj, twář snědá, w černém oku weliká žiwost, lid swižný a gako na mužského přjstogný. Co do ženské pleti, ta mnoho půwabu tratj hrubostj tahúw a snědostj twáře, kteréž ani ohniwé černé oči okrásiti nemohau.

Stanislawow má welmi ładné položenj na pěkné, suché rowině mezi dvěma *Bystřicemi* a *Woronau*; gest pořádně wystawěn a wede dosti živý obchod. Kupci magj bezprostřednj swazky s Wjdnj, Brnem a ginými městy; s druhé strany spogenj s Walaskem a Multany, prostřednictwj mezi Karpaty a Podoljm, to všecko má weliký wplyw na zkwétanj toho po Lwowě neypořádněgšjho, ačkoliw neymlad:

šjho města w Haličjch. Gest zde gymnasium, normálnj a djwčj školy, knihkupectwj p. Jana Milikowského, knihtiskárna, kriminálnj soud, *forum nobilem*, kragský auřad, kom. okresnj správa, magistrát atd.

O mji od Stanislawowa k východu ležj *Tysměnica* nad *Woronau*, město z wětšj částky od *Arměnu* obýwané. Tento východnj národ geště za času halicko-ruských knjžat pro zwelebenj obchodu do země přiwolaný, osedl po městěčkách gižnj Rusi, k. p. w *Lysci*, *Tysměnici*, *Jazlowci*, *Kutech*, *Sniatyně* atd., a zanášj se obchodem, přípravowanjm loge atd., i zachowáwá až do nynějška swau wjru, djlem i gazyk, národnj zvláštnosti, barwu a tahy twáře. Stařj mluwj po arměnsku, mládež wjce po rusjnsku. Armén se odznačuje zdrželiwostj, spořiwostj, kupeckým duchem, ale také chtiwest, neswědomitost, podwádiwest gsau gegich národnj wady. Gest přjslowj, že na gedného Arměna třeba dwa Židy a tři Cikány; proto též w Armenských městěčkách Žid neobstogj. Něktelé bohatšj rodiny, zgednawše sobě geště za polské wlády šlechtictwj, gsau nynj w drženj znamenitých statků we východnjm Haliči. Ty se skoro se wšjm slaučily s národem polským, přigaly gazyk polský a šlechtické způsoby, z částky také i latinský obřad. Pro swé poddané gsau obyčegně bičem Božjm, w čem s negednjm polským šlechticem o záwód gdau. Gegich heslo gest: *Big chlapa* (skrže nos mluwě, gako oni) *gak wola, at ti pracuge gak wůl, ale dey mu žrátì gako wolu.* Nešťastná wes, která se Arměnowi dostane! — Gaké pokroky lidskost w Haličjch dělá, ukážj následugjcj dáta. W některých okoljch Haliče, i okolo samého Lwowa, wešli pánové s poddanými w umluwu (podwodem a kořalkau wynucenau), aby se wšěcky polnosti, panské i sedlské, uprawowaly paňštinau (t. g. panskau robotau, rukami poddaných), gestliže sedláci se zawazugj, robotowati tolik dnj, co do roka. Gaké dobrodinj! Sedlák nemá se oč starati, ani o daň, ani o úprawu role, zahrady, toliko táhnauti garmo zároveň

s wolem . . . O přewrácený Macchiavellisme ! poslednj sedlákowi wolnost odbjraj, a činj ho dobrowolným otrokem. Na Podolj honj pánové swé hromady poddaných na lány, o několik mil vzdálené, kde bjdáci celý týden pracowati musej, a krmj ge půl librau masa neb zemčaty, ale i ta nuzná strawa k powinnostem se gim připočte. Gsau také wymyšlené giného způsobu roboty, tak nazwané *tlóki*, t. g. w sobotu zwe (anebo raděgi wyhánj) pán celau wes na lány, kde lidé celý den ze zdwořilosti neb ochoty pracowati musej, až wečjr každý starý či malý dostane kwartyrku ($\frac{5}{4}$ žegdljku) kořalky, kterau může wypjti, neb domů wzjti; — tedy za celodennj lopocenj kwartyrka gedu! — zagisté šlechetná náhrada! — I diwte se tedy geště bjdě halického wesničana! A předce nemáš pracowitějšjho lidu nad Rusjny w Haličjch; pohledni gen na ty nesmjrné lány žjta neb pšenice, gakých we vašich Čechách gisté nikde widěti nemůžete, kdo ge uprawuge, zasjwá a žne? — pohledni na ty ohromné lány zemčat, z nichž šlechtic wypaluge wodku, kdo ge uprawuge, sázj, okopává? nikdo giný, než ruce welice řjdkého obywatelstwa východnjch Halič. Patř na ta ohromná stáda wolůw, každoročně do Holomauce, Prahy a Wjdně hnaných, čj ginau rukau byla wykrmená, nežli bjdného Rusjna? Nadstaw ucho hlasu lidskosti, a uslyššj, mnoho-li to koštuge pláče, mnoho-li tichých nařjkánj, mnoho-li slzj newinných, mnoho-li bičowanj newolného lidu! A tak nazwaná základná robota, t. g. na den anebo nakopati 5 korcůw zemčat, anebo zsekati a zmlátiti půldruhé kopy obilj, anebo we snopy tři kopy swázati, a to vše kromě rakauského práwa, které wýslovně zakazuge, nakládati gednomu člowěkowi wjce, než co dle swých individuálnjch sil za den spracowati může, — mnoho-li ta zgj krwawého potu! Bože, slitug se nad njm!

Ale giž čas, abych ten předlaubý list končil. Powjm tedy w krátkosti geště, že gsem z *Tysměnice* s cjsařské silnice na gih zatočil, na městečka *Tlumač* (*Towmač*) a *Koci-*

mir (*Chociměr*) přišel, a šťastně do *Kolomyje* dorazil. Tu zamýšlím u svého přítele W. na nějaký čas se pozdržeti, potom se společně vyjíráme na cestu do Karpatů na *Černau horu*, která mně tu již chmurným čelem zdaleka kyne, o čem Ti, dá-li Bůh, později obsírně napíši.

Twůg atd.

L i s t 4.

Pán a sedláci, prawdiwá anekdota; wýgezd z Kolomyje; Pokutj; městečka; Kosow; Huculowé; fara a cjrkew w Jaworowé; Křiworownia; Žábie; nocleh na planině Kostryč; Černá hora; přechod do Uher; zřjdló Tisy; Luhj; huculský obchod.

Z Luhůw w uherských Karpatech dne 2. srpna 1839.

Milý Příteli!

Nediw se, že tak stručně Tobě o městech pjší, neboť za gedno těžko gest přegjžděgjcjm tak rychle s obzwláštnostmi města seznámiti se, za druhé nechce mi se celému světu známé, oklepané věci opakowati, že tam gest krag-ský úřad, školy, špitále atd., čehož se z každého zeměpisu dočjsti můžeš. Za to s druhé strany mnoho-li i w neyobšjrněgšjch djlech o Haliči nagdeš prawdiwých zpráv o lidu tam bydljcjm? Dala by se o tom owšem giná djla psáti, přigmi ale za wděk tjm, co Ti prozatjm gen zlo-mečně sdělití mohu.

Práwě za mého pobyty w *Kolomyji* slyšel gsem wyprawowati přjběh, který se nedáwno w tom okolj přihodil. Gistý šlechtic, kterého gméno zamlčjm, měl na swém statku ģrunty dosti daleko ode wsi, a ty hraničily s polnostmi poddaných; u samé wsi měl ale také obsjrné, ačkoliw méně úrodné lány. Wystawěl na tamtěch wzďáleněgšjch dwůr (*folwark*), a přál si wšecky ģrunty bljzko něho mjtí, a to z dobré přjčiny. Obeslal tedy celau hromadu s wojtem, tywuny a atamany k sobě, počastowal ge kořalkau, a předložil gim swůg náwrh, aby mu odstaupili swá posawádnj pole, že každému gak se náležj wynahradj ģruntem položeným bljže wsi; domlauwá, a powjďá, že i oni

z toho budau mjiť wětšj wýhodu z tak bljzkých polj. Slowa geho aučinkowala, wojt neydrjwe co se ozwal pro ten náwrh, za njm ataman a tywuni to potwrdili, druzj sausedé gaksi mlčkem k tomu swolili. Uklonili se tedy pánowi za geho laskawost, a vycházeli na dwůr, opakujce, že pán ráčj býti nagednau dobrý, laskawý atd. W tom geden z hromady, *Fedko*, co potud ani slowa neřekl, a genom hlawau kýwal a čelo kabonil, s důrazem křiknul: »*Ne wír Ljechowi!*« Ta slowa gakoby celau hromadu zelektrizowala, wšickni se zastawili a hleděli na něho. On ale gakoby přemýšlel, stawě prst na čelo prawil: »*Wže wono ščoś ne z dobrom dlja našych, koťy sje panowi zachotyťo*« — (giž to nenj nic dobrého pro našince, když se to pánowi zachtělo). Tu se ozwali hlasowé z hromady: »*Prawda!*« . . . geden k tomu geště dodal: »*Ne čym to starí lude kažut: s panami ne zachody, bo jak tvoje dowše, to utnut, a jak korotše, to natjehnout,*« (ne nadarmo to stařj lidé řjkagj: s pány nezacházeg, neboť gak twé delšj, to utnau, a gak kratšj, to natáhnau). Tu ten prwnj wida, že se wšickni skláněg na geho stranu, důrazně pronesl: »*Odže dlja toho nepristaňmo, bo pan choče!*« (Tedy proto neswolugme, že pán chce). »*Dobre!*« ozwali se wšickni nagednau, a sedlštj úřednjci wojt, tywuni atd. museli také přestaupiti na stranu opposice. Wracegj se tedy k pánowi s tjm osvědčenjm: »*Že my taky nechočem, nechaj bude po starodawnomu, jak buťo za našych dídív a pradídív.*« Pánowo předstawowanj nic nepomohlo, a musel ge tak od sebe pustiti. Zatjm se ale dowěděl, kdo mu ten kausek udělal, a zamýšlel giným způsobem dogjti cjle. Geda gednau přes pole, spatřil onoho *Fedka*; i káže kočjmu zastawiti, wolá *Fedka*, a zwe ho aby si sednul k němu do kočáru, řjkage mu k tomu i zdwořile »*Wy.*« *Fedko*, který se geště nikdy w kočáře newozil, newěděl, odkud mu takowá náhlá čest, a wymlauwal se gak mohl; ale to nic nepomohlo, a *Fedko* musel usednauti w kočáře wedlé Gasně Welmožného Pána. Pán poraučel úmyslně geti přes wes

okolo krčmy, kde mnoho lidí stálo, kteří se všickni divili, že Fedko s pánem gede. Někdo ze zástupu se rozkřikl: »*Och, sobačyj syn! nema wže prawdy w swítí, koły wže Fedko s panom poniuchav-sje!*« (Och, psj syn! nenj giž prawdy we světě, když giž Fedko s pánem se poňuchal). Hned se rozešlo po wsi, že Fedko gest zrádce, že ge s pánem we srozuměnj, a že kdo wj, proč on hromadé pánůw náwrh přigmauti zrazowal. Ztratil u hromady celau reputaci; nikdo mu newěřil, a pán na to dosáhl, čeho žádal; sedláci mu odstaupili swá pole, a dostali giná bljže wsi. — Zanechávám Ti samému mysliti dál a sauditi o tom; tušjm, že ten přjběh poměry našeho lidu poněkud odhaluge.

Wyprawil gsem se konečně se swými přátely pp. W. a F. na cestu. Bylo to 30. čerwence w pondělj, když gsme *Kolomyji* opustili. Ránek byl gasný, slunce oblilo právě swým zlatým swětlem nadprutskau rozkošnau dolinu, lehký východnj wětřík powjwal, a pohybowal bělagjcjmi se wrcholky vysoko zrostlé kukuřice, která daleko wúkol pokrýwala pole. Modrawé mhlau zahalené wrcholky hor strměly do gasného blankytu nebes, mezi nimiž wšak *Černá hora*, cjl našeho putowánj, gako náčelnjk obrůw pyšněgi swé široké čelo wynášj. Potkávagj nás wesničané z bljzkých wsj; a pozdrawugj s úklonem: *Daj Bože dobryj deň*, anebo *Sława Isusu Chrystu*. Ženy a děwčata lehkobyly oděny; ženy gak obyčegně w tomto kautě *Pokutj*, bez spodnic, nosj pauze dwogj wlněné w praužky tkané temnobarewné fěrtochy, což gim *Katran* slowe, gež s předu a še zadu připasugj, co docela žádných záhybů nečinjc, welmi gednoduše wypadá; djwky magj wlasý propletené čerwenými wlněnými tkanicemi s pozlaceným barwjnkem mezi tjm, což sice skromně ale malebně wyhljžj; neypěkněgšj ale ozdoba gegich obleku gest šál, čerwený wlněný, gjmž se přepasugj, tak že dlauhé konce wzadu wisj. Tām gde sedlák s kosau na rameně w slaměném klobauku a w gediné dlauhé až po kotnjky sahagjcj ko-

šili, podpásaný řemínkem. Newjm, zdali by se kde snadnějšj oděw našel, a tu zdá se, že samo podnebj to požaduge, gešto w letě za času žnj weliké horko tu býwá.

Přegeli gsme brodem přes *Prut*, který obohacen *Lučkau* a *Pistynkau*, po kamenitém loži šumě, křišťálowé wlny swé unášj. Sličná kragina před očima: — zelenjej se lauky, bugné hauštiny nad řekau, tam wětýrkem powjwané wlněnj dozrálého žjta, zelenawého owsa — výšiny hustým křowjm porostlé, leština s blýštjcmi se ořechy mocně k sobě wábjej, dále hluchó, tagemné šumjej dubowý les. Tjm smutnějšj za to gest pohled wsj, — nuzné kúrné chaty ze dřewa, gen powálenau slamaú pokryté, bez stodol, bez humna, bez chlju, gediné zahradau otočeny, w njžto roste kukuřice, zelj, zemčata a konopj, samotné se ukrywagj we stjnu gablonj, planých hrušek neb třešnowých stromečků, gakoby se styděly za swau bjdu w tak úrodné zemi, u prostřed toho zemského ráge.

We wsi newiděti ani žiwau duši, wšecko gest w poli u práce, mužštj kosegj seno, ženy, djwky ano i děti hrabagj. Na cestě před wraty spatřjš gen kupku dětj bělowlasyých a w košílkách; hrágj sobě kaménkami; twáře osmáhlé, od slunce opálené, nožičky w blátě powálené a popukané; — wytřeštugj gasné modré oči s gakausi zwědawostj a podiwenj na cizjho člověka a nedowěřugj mu. Tyto bjdné děti rodiče na celý den zůstawugj doma, necháwagjce gim sotwa kausek kukuřicowého chleba (*melaju*); tak ony přiwykagj bjdě, která ge pak po celý žiwot prowázj, hrágj sobě celý den, hryzauce twrdau kůrku chleba neb planá gablka.

Tak gsme přegeli přes *Myktyňce*, *Ispas*, pořád mezi pahorky, páchnaucjmi lukami a kukuřicowými záhony. Údolj aužj se čjm dále, výšiny zrůstaj a potoky wždy wětšj prudkostj hurácej. Ode *Lwowa* až sem newiděti po cestách, kromě cjsařské silnice, ani gednoho kaménka, zde ale nastáwá ti dobře kamenitá cesta, po njž gsme ko-

nečně přigeli do *Pistyna*, ležjeho mezi sady nad řčkau *Pistynkau*. Gest to městečko dřevěné, náležej k oněm četným halickým městečkům, kde Židé držj jarmarky a trhy, usazený obywatel Rusjn však žádného z nich nemage prospěchu, garmo roboty ode dne ke dni táhne. Haličtj pánowé geště nynj podobná městečka zakládaj. Děge se to tjm způsobem. Šlechtic přiwádj sobě z něgaké spekulace Židy, tuto swau prawau ruku, bez njž by se mu žádná spekulace nepowedla; stawj gim přjbytky, krámjky, baudy, zřizuge as dvě hospody dle polsko-židowského způsobu se stágj, chlěwem atd. pod gednau střechau, na to ohlašuge na gisté dny jarmarky a trhy. Ale poněwadž obyčegně na takowý trh nikdo nepřigde, třeba se giného způsobu chopiti; rozkáže všem swým poddaným, aby toho a toho dne každý hospodář neb hospodyně na trh přišla, w cizjch wesnicjch ale rozhlásiti dáwa, že kdo přigde na jarmark, dostane kwartyrku kořalky. Rozkáže tedy wytočiti několik sudů paruchy (*Fuselbranntwein*) za město, kde každého přjchozjho gj zaléwagj. Tjm způsobem láká se bjdný lid, — Židé kupugj, smlauwagj, šachrugj, wydjragj, — propinacia (t. g. panský důchod z wyšenkowánj nápoů) se zwětšuge, poněwadž gen na počátečném zawáděnj jarmarku tak zadarmo traktugj, nágem wjce wynášj, penjz splýwá do nowozrozeného městečka, a bjdný prwotnj osadnj, který bezděky ze sedláka stal se měšťanem, pracuge gak dřjwe w potu čela, s tjm genom rozdjlem, že teď mjsto gednoho Žida arendáře (nágemnjka krčmy) celau rotu na krk dostal, která všude za njm sljddj, naň čjhá, kdeby ho mohla podwěsti, ošáliti, odrjti, rozpogiti. K tomu podobná městečka w těch stranách gsau *Pistyn*, *Pečenižin*, *Zabłotow*, *Kuláčkowce* atd. Mjsto toho tjjž pánowé, aby se takto přjliš nemnožil počet městeček, stará nadaná městečka usilugj w gich práwech a wýsádách obmezowati, ano docela ge z nich wyzauwati, gestli možná, a to sice odbjranjm paliwa, hágů, luk, — tak dalece, že nemáš w Haličjch městečka, které by se swým gruntownjm pá-

nem nestálo w práwnj rozepři z přičiny ubližowánj geho práv a swobod; a takowé rozepře táhnau se někdy přes 20 i 30 let.

W *Pistyně* wygeli gsme na cjsařskau silnici, wedaucj z *Kolomyje* do *Jablonowa*, *Kosowa*, až do *Kut*. Pne se ta silnice přes znamenité wrchy, slezu tedy, a kráčjm powolně wzhůru; následugj vyššj hory, vždy pěknějšj wyhljdky — až tu slyšjm hlas žalostně žebrajcjc; sedj na zemi w roztrhané košilce djtě, a prosj: »*Podaj, podaj! bídnij kaliči* (mrzáku), *za tatunečka, za mamunečku!* (budu se modliti), *budu Boženka prosyty, aby ty Bih dav šťastje, zdorowlje, carstwo nebesne* —; *podaj, podaj! meni bídnij kaliči, ščo ja switonka* (swěta) *božoho nebaču* —«. Wyňal gsem několik kregcarů, a dal gsem ge slepému chlapci. Sotwa poodegdu dále, nadcházegj dvě ženštiny nahlas mezi sebau howořjce; když uslyšely hlas, stanuly, a gedna z nich s powzdechem začala nařkati: »*Ach hospodeňku, Boženku, jakaž ja nešťěstlywa! jakaž ja nešťěstlywa, že ja nemaju tij bídnij dytyni* (djtěti) *ščo daty, ni v mene chlibcie, ni v mene hrošeňka, jakaž ja nešťěstlywa!*« Užasnul gsem; může-li býti něčo tkliwějšjho nad tento opravdiwý wýgew? Zdali by se tu kdo nadál tolik gemného citu, tolik lidskosti w prosté Huculce, tak vzdálené od mrawnjho učenj, od wzdělaného swěta? Neměl-li by se tu negeden teoretik moralista zastyděti, neměla-li by se zastyděti celá pseudo-civilisace pro swau necitliwost a nelidskost? Oprawdiwá lidskost — opravdiwý cit w srdce každého prostého Slowana wpogen gest, každý gjm oddychá, žiwotj, pokud nenj pokažen, pokud zůstává w půwodnjm neb tomu bljkém stawu lidskosti.

Wgeli gsme konečně do *Kosowa*, městečka nad řjčkau *Rybnicj*, pod příkrau pjskowau horau, která se tak hrozně gežj, gakoby hrozila pádem a zasypánjm celého rýnku čili vlastně ulice dlauhé. *Kosow* nedáwno byl strašně wyhořel, ale widěti zámožnost zdegšjch Židů, neboť rychle na nowo stawěgj, a to samé kamenné domy. Gest zde welká záměna mezi horáky a obyvateli njžin, protož Žid

prostřednj neylépe vycházj, kupuge u gedněch kráwy, woly, owce, wlnu, kůže, bryndzu, a druhým ge prodáwá, naopak u tamtěch kupuge *melaj* (t. g. kukuřici buď w zrnech anebo giž zemletau), owes, žjto, a prodáwá to horákům; kořalku zas wywážj do Uher.

Widěl gsem tu giž Huculy a Huculky. Huculowé w modrých aneb čerwených širokých spodkách, řemjnkami od obuwu na lýtkách těsně připásaných; košile bjlá, nahoře trochu popuštěná, vyšjwaná na rukáwech čerwenau a modrau bawlnau, na prsau weliký mosazný křjž, krátký nedbale s ramen wisjcy serdák (swrchnj oděw s rukáwy) čerwené neb bjlé barwy, klobauček s njzkým dnem a dosti širokým okragem, ozdobený mosazným rozmanitě probitým kruhem, za njmž z předu páwj péro tkwj, dlahý w kadeřjch dolů splýwagjcy, hladko zčesaný kaštanowatý vlas; twář wážná ale lahodná, chůze lehká, swobodná, mluwa zřegmá, přjmá, oč se zeptáš, to odpowj s gakausi gistotau a nenucenau upřjmnostj. — Ano u ženštin nacházel gsem gakausi smělost; děwčata we swé prostotě tak naiwně odpowjdagj, že se diwiti musjme, ano i samy rozličné otázky dáwagj, čeho djwčina z njžin nikdy neučinj, neboť tam gest wjce osidel na gegj newinnost, a proto wětšj gegich ostrážitost, báзлиwost a nedůwěra k mužskému, zwláště cizjmu.

Z *Kosowa* geli gsme zwolna saukromnj cestau, dosti širokau alē nadobyčegně kamenitau přes *Sokolowku* a *Ja-worow*, kde gsme zawjtalí k tamějšjmu ruskému faráři. Geho přjbytek welmi se mně ljbil, gest dřewěný z hrubých gedlj, u wnitř hladce vyhoblowaný, po stěnách gsau rozmanité obrazy, kwětiny a giné předměty dosti uměle wyřezané, rowněž gako na přjčném trámě na stropu. Tomu podobné domy gsau welmi suché, pohodlné, a po halické Rusi tak obljbené, že všude, kde genom gedle neb sosny dostati možná, podobné nebjené domky se stawj. Plaskořezby po trámech a stěnách byly počátkem následowně se rozwinugjcyho uměnj řezbářského, — rowně

gako předsjnec, žudra, před značnějšími domy po wsich a městečkách, nápodobně dřevěná podlauby při městských domech (nynj po neywjce židowských) se swými rozmanitě vyřezávanými dřevěnými slaupy, gsau počátky stavitelského vkusu, které by se, kdyby okoličnosti lépe přály, lehko na wzor Řekůw w řady lepotvárných slaupů a w nádherné chodby proměnití mohly.

Nawštjwil gsem malau sice a dřevěnou ruskou cirkew, ale malovánj gegj silně mne dogalo. Tak zwaný *ikonostas* (kterýž dělj sanctissimum od ostatnj prostory, a tři brány má, z nichž prostřednj carskými wraty se zowe, a přjmo před welkým oltářem stogj), ozdoben gest obrazy dosti šťastného štětce; barwy gasné, žiwé, vkus dosti dobrý, typus čisto byzantický, co se týče skladu a raucha swatých; twáře nikoliw východnj, lje wjc okrauhlé, nosy mjrné, pravidelné, oči poneywjce modré, wlasy rusé; gsau to takořka ideály rusjnské, zdegšj pěknosti, pokud se domácj, zde wyučený maljř k nim wznesti mohl; neboť se pozoruge w těch wýtwarech také málo gehu vlastnjho wynálezku, málo hnutj; výraz poneywjce ten samý, z dáwných byzantinských obrazů takořka podánjm (tradicj) přewzatý a zachowaný. Powjďáno mně, že se též pozoruhodné obrazy w dřevěné cirkwi u Kolomyje we wsi *Kamenky wetyky* nacházegj. Wůbec by za to stálo, aby někaký předsudku prázdny znatel na malby po ruských kostelch pozorliwé oko zwrátil; měl by zagisté mnoho co zpytowati, poznal by mnoho-li dobrých wloh bez žádného wywinutj, pauze w následovánj Byzantincůw utonulo a zaniklo! Ale tu potřeba nestranně pohljžeti na wěc, nezadrhowati vysoko zpanštilý nos, a nesauditi diktatorským tónem: to rusjnské, to chlapské, co tam může býti? — nesmj se pohrdati: to sedlský maljř, rusjnský maljř, mazač — gak se bohužel obyčegně děge!

Gíž se smrkalo po horách, slunce gíž dáwno widěti nebylo, genom na neywyššjch wrcholecj odbjgel se gehu blesk, když gsme z *Jaworowa* wygeli. Pomalu kráčeli koně

pod vysokau horu *Bukowec* zwanau, mšla nesmjrně padala, až na prsech dusilo, chladný wjtr powjwal — pocjtil gsem poneyprwé, že se nacházjm w horách. Těšilo mne to, poneyprwé tak z bljzka pohljžeti na ně, spāřiti *Čěrnau horu*, — ale ted' zāwistiwā noc, hustā mšla tomu brānily. Konečně dostali gsme se do *Křiworowni* (rus. *Kriworownia*) na nocleh. Ale nemožno bylo usnauti. Z počátku byl nesmjrný šum wody *Čěrného Čeremoše*, který pod samau krěmau plyne; bystrā woda bige se o skāly a kameny, což ukrutně hurācj, tak že se to stonāsobně o strmé skaliska po horských záklikách odrāžj. Okōlo půlnoci pak zwedl se ukrutný wicher; gak ten zařwal, zafičel, gak zatřāsāl chwěgcej se dřewěna krěmau, negināk gsemi šaudil, než že gi ze základu wywrātj a na kausky rozdrťj; konečně něco třāsklo, — wybjhām do předsjně, mysle, že se giž celā střecha strhla, a to genom wrata se odemkla. Druhého dne dowěděl gsem se, že tu wždycky tak násilné ano i geště strašněgšj bauře panugj, proto také wesničané na swé kúrné chaty ploské střechy kladau, gež dranj pobjgegj, a geště hrubými kameny obklādagj. Proto zdā se mi tež takowā chalupa gistěgšj, než welikā vysokā krěma.

Wes *Křiworownia* w skutku tento nāzew zasluhugē; neboť gest to aukā rowina mezi dvěma pásmy hor, po njž se *Čěrný Čeremoš* w rozmanitých oklikách, gednau na tu, tam zas na onu stranu wine. Chalupy se tāhnau podlé něho, negednau od sebe tak wzdālené, že gednu ode druhé newidjš, čehož přjčina owšem wjce gen w položenj kraginy ležj. Wesničané se z částky sami tak o sobě usazugj, bogjce se nāwalu wod, které někdy z gara tak prudce se přiřhāněgj, že na mnoho sáhů vysoko wše wůkol tone a ztrhāno býwā; negednau po dlauhých deštjch zsúwagj se celā urwiska hor i s lesem na nich rostaucjm, a padagj w těsné koryto potoka, zastawugj wodu, která wystaupiwši tuto hrāz strhuge, a tjm wětšj prudkostj wšeco wůkol ničj. Tāhne se tudy nepřetržený řetěz wsj, mezi

nimiž žádné mezery neznamenaš; začnaje s hůry od *Slupiky*, t. g. vyššj částky *Žáběho*, přigde hned samo *Žábie*, *Křiworownia*, dále na východ nad Čeremošem *Jasynow* a *Krasnoila*. — Přegewše celé *Žábie* stanuli gsme konečně w *Slupice*, tam kde se Čeremoš s *Ilčm* spoguge, a wozowá cesta se koněj, ačkoliw dotud byla prašpatná. Dále bylo třeba na konjch gezditi, a poslali gsme tedy do wsi, nagaťi koně. *Žábie* čili po huculsku *Zěbě*, gest ohromná wes, počttagjcj k 1000 čjslům, a má dvě cjrkwě. Lid se žiwj wýhradně chowem dobytká, nesege nic, kromě trochu owsa, neboť také nenj, kdebys posil, wšude strmé hory, diwoká přjroda. Hrabě St. Skarbek gest dědicem této wsi, která nerobotuge, proto že nenj kde, a genom po dukátu od gazdy (hospodáře) činže platj, pak kromě placenj menšjch danj, dřwj porážeti a splawowati musj. —

Konečně přišli obgednané koně. Měli sedla dřewěná s poduškami s wrchu připásanými, aby se lépe sedělo; střemeny, na prowázku wisjcj, též byly dřewěné, wšecko wlastnj huculské výrobky, nic kaupeného. Naplnili gsme besahy (t. g. wlněné pytle) na hřbetě konj potřebnými věcmi a spižj, a za několik chwil hnulo se tré gezdcůw na huculských konjkách, a za nimi pěšj Hucul s pokresleným toporkem w ruce. Koně šli zwolna, — třeba bylo se podjwati, gak pozorliwě postupowali po kamykách, zwlášťe když přišlo broditi přes potok *Ilčiu*. Kůň, genuž gsem wolno uzdu pustil, stanul, pohlížel po průzračné wodě, kde mělčegi, wstaupil do wody, a stoge na třech nohách wždycky čtwrtau napřed pohmatáwal, kam by s gistotau wstaupiti mohl; a tak mne pomalu ale bezpečně přenášel na druhau stranu.

Tichým krokem postupowala huculská *škápata* (neboť Hucul nazýwá koně *škápětem*), wybjragjcě wždy neypohodlněgšj mjsta, a kraucenau stezkau skoro gen se drápala do hory; ale gezdcowé, pohřjženj w hlubokém mlčenj, gen rychle cjle swé pauti dosáhnauti žádali, i byli by se orljm letem wznesli na wrcholek Černé hory; žeby giž

spatřili diwy přírody, ucitili swobodného žitj, oddechli wolným wzduchem! — Ohledl gsem se po horách, — tu křowinaté aubočj ohražené dlahým plotem z kolůw, a genom vysoké gedlowé z kůry olaupané tyčky z daleka strmj a bělagj se, — onde nad rokľj chatrč, pod šindelem neb dranj kryge wůkol sebe pod gednau střechau chlěwky, komůrky atd., a chránj všecky obywatele swé před Černohorskau bauřj, gak starostliwá kwočna swýma křjdlama před gestřábem swá pjsklata. Obrowské skaliny stogj gako zřjceniny hradůw, a wypjnagj mechem porostlé wěžice wzhůru. Okem nezměřené lesy z daleka se černagj, a gen ostré wrcholky gedlj s wětrem sobě hragj; zde padla obrowská gedle ůdeřenjm hromu neb mocj wichru, a hnige; na gegjm spukřelém kmeně zrůstagj wýrostky, a pnau swá kolčatá čela do wýšky, gako dospjwagjcej mládež po smrti bohatýra. Bystřj potokowé šumj temnými roklinami (*zwory*), obražegjce se o ostrá skaliska. — Pohlédnul gsem za sebe: slunce za wrchy se giž skláněgjcj oswěcowalo doliny; spatřil gsem gako na dlani celau giž odbytau cestu, — daleko we mhle pobleskuge *Čeremoš*, giž neslyšeti gehu šumu, newiděti pěnjcj se wlny, gedině gasná, měniwá stužka leskne se na zeleném poli; — widěti celau *Křiworowni*; tu se ukazuge širšj, tu se zas aužj, a za horu ukrýwá; chalupy se černagj, gakési dworky w hlubinách swjtj. Myšlénky mé spauštěly se dolem za potoky — na nesmjrné rowiny rodnjho krage: žehnám wás, žjrné niwy! žehnám wás páchnaucj luhy! žehnám wás bugné stepy! — Lesy prořjdy, wýhled byl wolněgšj, wygžjďjme na planinu. Chladný wjtr zawál a zachřestil bugným puškworcem a širokolistým šťowjkem; — zdaleka z wýšiny spauštj se stádo owcj, a hemžj a strakatj se na temnozelených trávách, gehňátka bečj, hlas zwonečka zdaleka se ozywá, a mezi tjm slyšeti melodii, kterau pastýř wyluzuge z fygarky, a zwuk gegj rozcházj se po celém prostoru, a odrážj se o daleké lesy a mechowité skály. To *turma* (stádo) owcj, gež ženau ku košarům na nocleh! — Slunce zašlo

za hory, giž gen wrcholkowé k východu odbjgeli paprsky gehu, na západě wypadali gak modré pyramidy, tkwěgjcy na zlato-červené půdě, a tjm wznešenějšmi, tjm wyššjmi, tjm hroznějšmi se zdáli.

Ztemnilo se na celém obzoru. Rosa padá na kosaťau trawu, hory se oblékagj w temný bláňkyt; *Černá hora* zachmuřila swé wznešené, hrožjéj čelo, nad nj stogj bjlý mráček, a wždy dále se rozširuge, čili gak Hucul mluwj: »ona chmury rodj.« Hustá mšla osedla na celé planině, a giž se dobře smrkalo, když nás Hucul zawedl do *kolyby* wedlé košary, na planině nazwané *Kostryc*, kde nás napřed přiwtali ostrážitj psi. Wyběhli dwa mladj chlapi, a uwedli nás do *kolyby*, to gest, do čtyr uhlů z kmenů zersraubené salaše, gegjžto dvě proti sobě stogjcy stěny ze zdola gen až do polowice wyšky druhých dwau stěn sahagj, a hořegšek otewřený nechawagj, který slaužj za wchod i za okna. U wnitř hořel oheň, nad njm wisel měděný kotljk s wodau, po stranách na seně stály saudečky na bryndzu, ģbeljky, koněwky a giné nádobj, konečně warěčky, lžjce, wšeco dřewěné, welmi pořádné práce, neboť Huculům w bednařenj a saustruženj weliká šikownost přiwnati se musj. Za *kolybau* u plotu gest košara, z njž chlapec práskage bičem owce a kozy vyháněl. Pod malým přjstřeškem sedělo osm *ledínůw* se škopky, a zadržowali okolo sebe z košary hnané owce neb kozy, gednu za druhau, dogili ge a opět pauštěli, a ony pak wběhly noco-wati pod široké gedle. — Sešli se owčáci se škopky plnými mléka konečně do *kolyby*, přišel i *wotaha*, pacholek wyrostlý; dlauhý vlas mu padal na ramena dolů po černé košili, spuštěné swrchem po modrých širokých spodkách; řemenowým, mosaznými knoflěčky pobitým pásem byl přepásán, za njm tkwěl dlauhý nůž a pár pistolj; přes rameno wisela torba (*dzioběnka*) řadami mosazných knoflěčků ozdobená. Wjtal nás welmi zdwořile, a předce s gakausi hodnostj. Nakazowal něco owčákům, gež nazýwal *ledíni*, — dobyl kausek bundzy čili budzy (t. g. sýr

gako šweycarský), pokrágel gi na čistém dřewěném taljři, posolil, a prosil nás, abychom tjm nepohrdali, neboť že u nich nic wjce nenj, a že čjm lepšjm hostů uráčiti nemohau. Potom powěsili nad oheň wětšj kotel s wodau, a wařili kuleši (z kukuřicowé mauky), od které také napřed nám, gako hostům, oddělili částku s bryndzau, a sami gen nemaštěnou se solj gedli, proto že byl práwě púst, a nemáš na púst twrdšjho národu, než Rusjny. Po wečeři začali mléko zahřjwati, *gležati*, gak oni řjkagj. Wataha wzal ručnici s koljku, wyšel za kolybu a wystřelil na zastrášenj diwokých šelem, aby se nepřikrádaly pod košary; wýstřel rozlehl se po horách, a splášil bljzko na gedljch nocugjcej orly. Druhý pastýř wyšel s traubau (*trombetau*) z gedlowé kůry, na půldruha sáhu dlahau, opřel gi o haluzi mladé gedle, a wydobýwal z nj smutné tóny w trylkách, podobné k hlasu zorawů, které poplynuly hustými gedlemi w roklinu dolů za šumjcem potokem do rodinné wjsky, gakoby na dobrau noc nygjej za njm kochánce. Konečně na druhé straně pod hustau širokau gedlj okolo planaucjho ohně začal giný pastýř na sopjtku hráti, k čemu se i druhý s kobzau připogil; zazněla horská hudba, a rozléwala swé sauzwuky po celé planině; wšecko mlčelo, gen někdy zazwonil tam kdesi na krku berana zawěšený zwonec. Usedli gsme také okolo ohně, začala se rozmluwa o rozličném, až se proměnila w hlasitý howor; tu gsem z besahůw wytáhl malau baňku s kořalkau, a swé hospodáře gj častowal. Točila se rozprávka o laupezňjcjch (*pustjaky* čili *opryšky*), kteřj někdy i pokogné pastuchy se zbranj w rukau napadagj, a gim bryndzu, kōtljky, mauku, sůl, ano i berana odbjragj. Gsau to obyčegně poběhljci (desenteři) od wogska, dobrodruzi, po horách se taulagjej bezdomownjci, kteřj wše podnikagj na život a smrt, protož se také těm zaufalcům pokognj pastýři postawiti nesměgj, a s oškliwostj o nich mluwj. Naproti tomu, gak gsem znamenal, o dáwných powěstných zbognjcjch, o *Doboši*, *Marusiaku* rozpowjdagj s ga-

kýmsi podiwovánjm a úctau, podobně gak Slowáci o swém bohatýru *Jánošjku*. Dowěděl gsem se tu, že w tom okolj po obau stranách Karpatů neybljže gim přilehlé wsi swé wykázané planiny magj, na kteréž z gara po welkonoci okolo polowice kwětna stáda wywáděgj, učiniwše dřjwe doma zkaušku, tak zwané *mišéně*, a woliwše *watahu* a *skotary* (skotáky); tam na planinách potom wypásagj až do *peršoj Matky Božoj* (15. srpna starého počtu). Wataha má nad pastýři vládu rodinného otce, všickni ho musegj poslauchati a w uctiwosti mjtí; on ge-může trestati, když něco zawinj, slowem nagdeš tu-geště zbytek prwotnjho patriarchálnjho žiwota, který se nikde tak zachowati nemohl, gak mezi pastýři na swobodných horách.

Gíž i měsíc vysoko se wznesl a oswěcował celý obzor. O, gaký to čárowný pohled! Strjbrný břesk rozsíl se po rosau zwlažených kosatých trávách, a blýštěl se w tisjcerých perličkách, zawěšených na širokém listj šťowjků. Všickni gasno-modrawj wrcholkowé hor strnj se swými homolemi do čistého nočnjho blankytu, gediná Černá hora wždy se mračj, stále gen chmury rodj a rodj. Nad lesnatými, sinau barwau powlečenými čeřeny hor cosi lehkau mhlau oslněno hrage a laškuge, *majky* prowázegj swé obřadnj, čárowné tance; po gedlowých lesjch táhne se gakýsi šum, tagemný, hluchý a daleký, gakoby podzemské bytnosti počjnaly panowánj swé, když weškeré zemské stwořenj tiše spočjwá; w hluboké propasti nesmjrné rokle neustále něco wře a hučj, gako w pekle, a černý stjn od hustých gedlj geště zwětsuge tuto hrůzu.

O, gaká tu bohatá obrazotwornosti látka; mnoho-li tu obrazůw pro básnjka! Nenj diwu, že Hucul swau wjru tolika powěstmi o duchách, nadpřirozených bytnostech ubarwil, že si takořka swau vlastnj mytologii utwořil!

Wrátil gsem se do kolyby, a lehl gsem si wedlé mých gíž spjceh towaryšůw, s tjm předsewzetjm, že zgitra raničko wstanu, abych uzřel východ slunce; ale zasnul gsem tak twrdo a chutně, že slunce zatjm vysoko se wzneslo,

a owčáci stádo giž vyháněli na pastwu. Sebrali gsme se, rozlaučili s těmi hostinskými horáky, a při žehnánj těch prostodušných lidj wsedše na swé konjky, pustili gsme se dále. Gakkoliw gsau chudobnj tito lidé, předce na žádný způsob penjze přigmauti nechtěli (několik pakljčků tabáku přigali s poděkowánjm). Gest to gedem z hlawnjch tahů w powaze Rusjna, žeby to považował za zhanobenj hostinského práwa, přigmati plat od pautnjka, kterého gako hosta přigal. Na nocleh přigme každý hospodář, uctj wšjm, co má neylepšjho w domě, wedlé swého přjslowj: »Čym chata bohata, tym rada,« ale platu nepřigme ani ten neychudšj. Ano ani chleba we wsi nikdo ti neprodá: »Abo ja- Žyd, abo kramar, abym prodawau?« powj ti; »nehodyt sje« (to se neslušj); ale wstaupiwšjmu do gehu chalupy, a powěděwšjmu, odkud, kam, w gaké záležitosti cestugeš, dá ti i chleba, i másła, strawy, slowem, co má, to podá.

Hnuli gsme s mjsta. Ránek byl welmi chladný ale pohodný, mhly se powolně kryly w stjnu roklin a údolj, wrchy ale čisto wygasněly, ano i sama Černá hora prohlédla z mraku, a ukázala swé skalnaté týmě, ubarwené po zálomech bělagjcjm se sněhem. Geli gsme planinami wždy wyše a wyše, giž gsme přišli w pásma kosodřewin (po rusjnsku *žara*), které gen po zemi swé plaziwé, hebké haluze rozkládaj. Gežily swé ostré kolce mezi skály, a zelenaly se wedlé bjlého sněhu, ležjcjho w rokljch a šterbinách; auzká stezka wywedla nás mezi nimi až pod samý wrcholek Černo-hory. Tu gsme zůstawili Hucula s koňmi, a posilniwše se, začali gsme pěšky drápati se wzchůru. Bylo nám dlaho lezti po mechem a kosatau tráwau (*osokau*) pokrytých skaliskách; odpočjwánj nás často nutilo zastawiti se. Konečně dosáhli gsme samého swršku. 7)

Wstaupil gsem na skálu, z které čistý pramen wody wytryskal, a w malé gejrko se sbjral. Owanuli mne chladnj,

7) Wyška Černé hory nad hladinau mořskau obnášj bljzko 5000 stf.

pronikagjej wětrowé, prsa oddechly wolným wzduchem, srdce žiwěgi bige, duch se wznášj nad zemskost, nad všeku pomjgegječnost ke wznešenému, wěčnému, božskému! Uwiděl gsem se w kragině obrowských hor; kam pohledneš, na východ či západ, na sewer nebo gih, nic než samé modrawé hrby, z nichž gedem nad druhého se wypjną, — tisjce a tisjce homolowitých swršků postawených w šik, gedni za druhými, gako celé wogsko hor. — To wogsko bránj přjstupu každému nágezdnjku; tato wolná, panenská, křwj bratrůw ani wraha otčiny nepokálená země, — tyto hory newiděly diwokých hord, gichžto přjwal podhořjm přechážege Ewropu zaléwal a baural, nemeškala tu noha ukrutného Tatařjna, neměl sem přjstupu hrdý a rauhawý pohromitel čłowěčenstwa! S chlaubau hledj zdegšj Rusjn na celý prostor pod nohama gehu; on to prwnj seznał tuto zemi, on pogmenowal každý wrch, každau skálu, on nazwal rokliny, prohlubně, doliny a potoky, a tak gako Adam w rági, nazwal se pánem toho všeho, co gehu oko spatřilo! Proto také zdegšj Hucul, ačkoliw ehudý a na prwnj žiwota potřeby obmezený, wždycky žige skromně, při patriarchálném řjzenj, swobodně, hrage na sopjlce za stádami kraw a owcj, gest pyšněgšj než njzowci tam na dalekých rowinách, upřjmněgšj, hostinněgšj a šťastněgšj, proto že wolný. — Ale co widjm? tam mezi snižugjcjmi se hrby kdesi daleko modrá se w husté mble neskončená páska, wždy wjce se šjřj, a sléwá se na konci s obzorem, gakoby wody Dunage s mořem se sléwaly. To gest gediný mezi horami zůstawený průhled na sewer; tudy letj uskřjddený můg duch nad ty nesmjrné kraginy — chleborodné rowiny bez konce, bez hranic, na bugné stepy ukraginské, a laučj se s drahými kragany; tudy posjlám swé powzdechy w kraginu drahých pro mne spomjnek. — Giž poslednj hodina, a slunce předce gen tak přihrjwá, gako na gaře, snjh pomalu tage, a dolů stýká pod suchým mechem, gjmž (neywjce pljcnjkem) celá Čerňohora pokryta gest. Nebe nad námi čisté, hluché, nic

neslyšeti, ani zpěwu ptáčiny ani bzučenj mauchy, — genom nahoře nad námi wznášegj se rozložitými skřjedly tři orlowé, a hledj dolů, gakoby se diwili, gacj to odważliwci wylezli na tu horu? Konečně na rozlaučenj s Černau horau hauknuli gsme gednohlasně všem slawným mužům Sláwie, gmenugjce každého zwlášť, do všech čtyr uhlů swěta, mocné »hurrá!«, a daleké skály stokrát nau ozwě nau pod námi odrážely naše hlasy, a bugnj wětrowé Černohorštj roznesli čest slowanským koryfeům s neyvyššjho štjtu ruských hor po celém slowanském swětě!

Sestaupiwšjmu s Černohorského wrcholku ke konjm, bylo mi se rozlaučiti s mými spolutowaryši, a obrátil gsem se nynj sám pěšky auzkým chodnjkem přes planinu na gih *do uherské kraginy*. Několikráte se ohlžjžm, a rozžehnáwali gsme se zdaleka geště, až konečně Černá hora mně zakryla mé přátely, halické planiny, celý výhled do milowané otčiny! — S gakausi tesknotau spauštl gsem se s přjkrých hor mezi gedlowými lesy po kraucené stezce, wyšlapané kopytami konj, dobytky. Ty samy hory, ty samy skály, ty samy lesy, gako po tamté straně, ta sama přjroda, leckdes košary, w dalekosti stáda, w prohlubinách brahy s patrem na seno neb owes, gegž z wysoka na patře kladau, aby ho zde dosti četnj medwědi w zimě nerozedrali a nezmrwili. Pomalu, pomalu sešel gsem k dosti bohatému zřjdlu, kde woda pod ohromnau skálau tlustými prameny na den vycházj, a hned znamenitý potok působj. Gest to gedno z tisjcerych zřjdel *Tisy*. Usedl a posilnil gsem se u temeniště *Tisy*, pak mne wedla kamenitá cesta nad potokem dále, pod vysoké strmé nadbřežj, obrostlé hognými keři malin — až gsem wyšel k širšj wodě *Howorli* (*Hewirlje*, *Howirtycie*). Dále od východu splynula s nj *Tišora*, a giž působila šumnau řeku, někdy splawnau, gak to po březjch pohozené, rozbité gedle ukazowaly. Po cestě potkáwal gsem pěšj Huculy a Huculky, wracegjcj se ze *Sihota* (*Szigeth*) z jarmarku, který se tam na dnešni den sw. Eliáše podlé ruského kalen-

dáře 1. srpna (20. čerwence) držjwá, a od Huculůw z Halice welmi nawštěwowán býwá. Dorazil gsem tak konečně až do prwnj wsi na uherské zemi, do *Luhů*. Wešel gsem tu napřed na *trydcietok* (král. uher. třidcátkowý a c. k. celnj auřad), aby mně byl podepsán průwodnj list. Třidcátnjk mne welmi zdwořile přigal, ano tak dalece byl hostinský, že mne prosil, abych u něho nocowal; gá tedy u něho zůstal hostem. Měl gsem zde příležitost pozorowati a poznati Huculy bljže, genžto w značném počtu tudy ze *Sihota* se wraceli. Pohled na ty haufy z daleka se bljžjcy měl něco malebného, zagjmawého; tu čerwené, tam bjlé serdáky, čerwené a modré šarawary gezdcůw výborně slušely; zdálo se mi, gakobych widěl zástup Zaporozcůw ze staré Sjče; gediné s tjm rozdjlem, že tento tah byl pokogný, bezbranný. Wstaupili na auřad, a pokloniwše se, rozpojďali, co kdo prodáwal, a co má k oplacowánj z kaupených wěcj. Třidcátnjk napomněl gim, aby wšecko wyznali, co wezau nebo nesau, poněwadž hraničáci budau rewidowati. Na to starý Hucul s wážnostj odpověďel: *„Ješče, pane, wid Hucula nichto brechni ne čuw i nebude!“* (Geště, pane, od Hucula nikdo lže neslyšel a nebude). Komu by se ta šlechetná, s národnj hrdostj pronešená slowa neljbila? Nenj-liž to pěkná charakteristika toho národu? Wlastnost, gakau se každý národ pochwáliti nemůže! Gistě gsau to slowa wyňata z ust, odbitá od srdce, a hodná prawého Slowana! — Wětšj částka kaupených wěcj, gako: čerwené řemenowé pásy, okrauhlé njzké klobauky nepodléhaly třidcátku a clu, poněwadž to každý na sobě nesl, ale železo, t. g. kosy, háky, motyky, hřebjky, reyče atd., to wšecko muselo býti wáženo a oplaceno, mimo to beře se ohled na cenu zbožj; wyptáwal se tedy třidcátnjk každého, co to ono koštuge, a ručjm Ti, že každý powěďel holau prawdu. S nemalým podiwenjm zaslechl gsem, gak třidcátnjk pro rychlegšj odbytyj a snadněgšj aučet na listek gednomu gen okrauhlau menšj summu napsaw, Huculowi powjďal, aby, gak ho pohraničnj

mysliwci potkagj, gim takowau cenu swých wěcj udal, gakau na listku má napsanau; a Hucul žádným způsobem na to se porozuměti nechtěl, řka: »*Jak ja, pane, mohu kazaty, koły mene tilko stojet?*« (Gak mohu tak mluwiti, když mne to tolik a tolik stogj), a sotwa se dal přemluwiti, že na tom docela nic nezáleží, žeby jinak w aučtu přišly zlomky, čtvrti a šestiny kreycarůw atd. Tedy ten lid ani přetvářiti se neumj! Zagisté, gen obrowské hory mohly wychowati a zachowati takowau newinnost! Dowěděl gsem se od třicátnjka p. F., rozeného Haličana, ale- giž přes 20 let w Uhřjch úřadugjcjho, že na ten jarmarek 150 konj s bryndzau ze wsj *Žabié* a *Křiworowni* přes gehu třidcátek přešlo; na každém koni po dvě *berbenice* (saudečky) neb po 4 nádobách, gakowýžto náklad se zowe *terch*. Rozpowjdal mně také, že když přechoasto bez peněz na jarmarek gdau, on výplaty od nich nežádá, a genom ljestek gim dává, že se ale na gegich poctiwost bezpečně spolehnauti může, že prodawše výrobek swůg, návratem gisté wšecko zaplatj.

Geště toho wečera přišly dvě pěkné dcery hospodáře mého, a mladý polesný (uherský Němec s wausisky); i ztráwil gsem w tom rodinném kole přjgemný wečjr. Dnes geště ráno odputugi dále. Končjm swůg předlauhý list, a spolehage se na poctiwost tudy přecházegjcjho Hucula, dám mu ho, aby ho dal w *Kosowě* na poštu. Dostaneš-li ho pořádně, bude zřetelný důkaz wšeho pěkného, co Ti w něm o našich Huculech pjši.

Twůg atd.

(Pokračowánj.)

IV.

Cesta po halické a uherské Rusi.

Sdělena w listech od J. F. H. ku příteli do L.

(Pokračovánj.)

L i s t 5.

Powodně w Karpatech; kázanj w Bohdani; Rachow; výhled do uherských njžin; plawba na Tise; Sihot; obywatelstwo uherské; studentský žiwot; literator Sihotský.

Ze Sihota (Szigeth) dne 4. srpna 1839.

Milý Příteli!

Wydal gsem se z *Luhůw* předewčjrem dosti širokau cestau nad šumjcj Tisau na dalšj pauť. Pohraničná ta osáda založena gest po stránjch, chalupa od chalupy dosti daleká, a wšeco w tak hluboké roklině mezi strmými horami, že w zimě po tři měsje slunce do nj ani newnikne, nýbrž gen geho odblesk s wrcholkůw hor. Powodně z gara a w létě býwagj zas tu tak hrozné, že Tisa na několik sáhů nad njzké břehy swé wystupuge a wšeco s sebau trhá. Tak předešlého gara zničila powodeň celý kamenný přjbytek polesného, střechu docela strhla, zdě wyvrátila a ohromné kry ledu mezi ně nanesla, an zatjm nedaleko stogjcj dřewěná chalupa sedlská celý ten přjwal wody wydržela. Množstwj klad, haluzj a sena obložilo celau chalupu tak, že gj docela nic neuškozeno, a po uplynutj wod nalezla se w nj za pecj ležjcj nemocná wdowa, zachowaná zázračným způsobem, an se pro slabost s mjsta hnauti nemohla. Ruka prozřetelnosti chránila bjdnau newinnost, an přjsným trestem nawštjwila nepravých. Stařj lidé wyprawugj, že za starodáwna takowé powodně nebýwaly. Ptal gsem se o přjčinu toho, a geden stareček mně gj wysvětilil, powjdage, že lesy welice po-

řidly, a když tedy na těch pasekách slunce snjh rozhrňwá, ten rychle táže.. Tato prawdiwá a tak přirozená úwaha z úst prostého člověka nemálo mne zadiwila. Ale národ, který tolik wěků giž na gednom mjstě sedj, tak bljzko s přírodaū žige, tenť i pozoruge, skaumá, zkaušj a poznáwá gi; proto býwá také gehu zkušenost negednau gi-stěgšj, opravdiwěgšj, než učené wypočítáwánj negednoho teoretika. Cestugcej učenj magj tedy powinnost, o mjstnosti co neyurčítěgi lidu se wyptáwati, a nikoliw lehce wážiti zdánj neučeného člověka.

Přegjžděge přes wjsku *Bohdaň (Bogdany)*, wstaúpil gsem do malé dřewěné cjrkwky; lidj bylo dosti plno, u prostřed kosteljčka mužštj, bljže wchodu (w tak zwaném *babinci*) ženská pleť, a tato zdála se býti četněgšj. Trefil gsem práwě na *nauku* (kázanj). Kněz stareček wstau-pil od oltáře, stanul w celém mešnjm ornátě w tak zwaných carských wratech, a začal slabým hlasem promluwu k *prawoslawným křesťanům*. Řeč gehu byla welmi gedno-
 duchá, prostá, gazyk čistě populárnj, mjstnj, ale bylo widěti, že mluwil upřjmně od srdce — a bez pochyby k srdcjm, neboť se ozýwaly časté powzdechy prostého, a wšak pociwého lidu: „*Ach hospodeňku, Božeňku, pomyluj nas hříšnych!*“ Gá sám zdjlel z části toho pohnutj lidu, neboť tu mně bylo poznati, s gakým účinkem k lidu mluwiti lze, o mnoho-li wjce užitku několik upřjmných ze srdce wyňatých slow přinesti může, než ona šumná kázanj, často od ruských kněžj w Haličjch slýchaná, kde řeč negednau wystrogená učenými průpowjdkami a nadutá školnj učenostj, při tom všem suchá, bezdušná, bez-
 žiwotná, nesrozumitelná, proto od lidu nepogmutá, a k tomu všemu geště při nedostatku známosti vlastnjho nářečj na polo anebo docela polská, proto od lidu ruského ne se wšjm porozuměná, docela swého cjele se chy-
 buge! Byl gsem welice potěšen tau prostau, ale upřjmnau řečj, když stavec skončiw swé ponaučowánj, geště gednau k posluchačům se obrátil, a gim města Sodomu a Go-

morhu popisowati začal, o nichž se we swé řeči byl zmjnil. Mezi ginými powjďal, že to tak ohromná města byla, že ge člowěk na neylepšjm koni ani za sto dni obegeti nemohl! — Škoda, pomyslel gsem sobě, že při tak dobrém srdci zároweň též rozum nenj vzdělaný, aspoň že ten prostáček neypotřebněgšj wědomosti nemá.

Geda přes wes, potkal gsem djtě, sotwa 5—6 let magjcj, a ono bjlaw hlawičku sklonilo, a zaštěbotalo: *Daj Bože dobrýj deň!* — Toho gsem se nenadál. Tak mne to djtě pohnulo, že mně nelze bylo, nezastawiti se a ptáti: »Gak se zweš?« »*Iwaš.*« »Na *Iwasiu*, za to, žes tak zdwořilý, tu máš swatého Mikuláše. »*Dajtež ruku pocilowaty za boziu*« (t. g. w dětském gaz. *za boha*, obrázek). Pohládl gsem ho, a nemohl gsem se natěšiti z něho — neboť kdo by se byl nadál, w tak diwokých horách, w takowé osamotnělosti, daleko od města, od vzdáleněgšjch stawů, we wsi beze školky, nagjti tolik způsobilsti, zdwořilsti, a to geště u djtěte? Kdož napágj ta mladistwá srdce tjm lahodným, slušným chowánjm? Neučinila to škola, ne následowánj wyššj třídy lidu, owšem uhlazeněgšj, ale z wěšj částky nelidsky s ubohým zacházegjcj, — západnj vzdělanost neprodrála se do těch hor přes stepy surowým Maďarstwem zalidněné; — ale gest to horami strženy, swatě zachowaný zbytek onoho starého Slowanstwá, které se tu w dochowaných mrawjch, obratech a obyčegjch zgewuge a účiniwě na lid působj. Laskawá matka wykládá giž djtěti ode dáwna přiřaté, starožitným zwykem uswěcené mrawy a obřady, genž někdy stanovily wjru předkůw, a gichžto cjem byla uctiwost ke staršjm, zachowáwanj rodinných ctnostj, lidskost. — Gemná slowanská pjsen zlahodj bugného, w diwokosti wychowaného, s medwědy se potýkagjcjho mladjka, a ten wplyw utkwjwá w duši až do stářj, a stává se powahau toho »holubjho národu.« Tak tedy dobrým matkám, swatým obřadům a starožitným zwykům prostj Sláwo-Rusjnowé ze swého wychowánj děkugj.

Následuge wes *Rachow* (*Rachiw*, maď. *Rahó*) weliká w údolj šjregi, dosti dohromady sestawená, má pily (po maď. *fűrész*) a wjce giných stawenj, pak kyselau wodu (*borkút*), ale málo užjwanau, proto že nenj tak silná, gak o mjli k seweru odtud' we wsi *Kwaszy* (*Borkút*) na cestě do *Jasinowa* (*Körösmező*) při halické hranici. W *Rachowě* gest giž i nemálo Židůw, a hned widěti aučinek hospodářstwj toho národu; neboť. geda přes most, potkal gsem dwa mladé otrhané pacholky. Wráworali a chtěli co zpjwati, ale bylo gim těžko wydobyti něgakého hlasu. Pohledl gsem s bolestj a zároveň i s pomrzenjm na ty lidi; mimogdaucj Hucul, zdá se, porozuměl mému pohledu, a ozwal se ke mně: »*Ot jak se dorobylj u proklje-toi Žydowy, ščo hańba chrystianstwu, ta i wšemu rodu ruskomu !*«

Nechtě daleko objžděti po weřegně cestě, táhnaucj se podél břehu Tisy, wybral gsem sobě kratšj dráhu přes přjkrau horu. Znowu podobné drápánj, znowu takowé samy kamenité stezky, lesy, podobné city a dogemy. Wygew až pod wrcholek, přišla mně chuť, geště gednau se wzněsti na neywyššj šjtj hory, s něhož gsem se pěkně wyhljdky nadál. O, gaký nádherný pohled! Ani hory, ani lesy nezaslánj mně wolného zraku. Nesmjrné rowiny chýlj se k *Tise*, i daleko geště za Tisu tam, tam na gih k druhým bratrům Slowanům. Wjtey mi, úrodná kragino, otčino Dobrowského, Šafařjka, Kollára! wjteyte mi, bratrj naddunagštj!

Powolně spauštěl gsem se dolů nad potok do *Byčkowa* (maď. *Bocskó*). Ruské wesnice podél Tisy, *Krásné*, *Płesc*, *Wilchowu*, *Barłabaš*, *Trybušeny* a *Luhj*, wšecky gsem minul. *Byčkow* gest wesnice rozlehlá, hory wůkol zploštěné, doliny širšj, tak že tu giž segj žito, pohanku a kukuřici. Chalupy gsau slamau kryté. Pozoru hodná wěc, že gak se mēnj zeměpisná poloha, to samo se děge s obyčěgi, krogem a gazykem. Sedlák gest zde ramenatý, w krátké košili (která zwláště w oko padá), w širokých

gátjch, často w botech mjsto potud wjdanych krpců, na hřbetě mu sedj chlupatá čuha, a hlawa gest nakrytá klobaukem s ohromným wzhůru nahnutým okragem. W *Byčkowě* tedy, nebo vlastně giž w *Luhách* před Byčkowem začíná se obywatelstwo vlastně *uhersko-ruské*; neboť horské končiny blíž hranic obsazeny gsau geště čistými halickými Rusjny čili Huculy, gmenowitě wrchowiště černé a bjlé Tisy. W *Byčkowě* scházj se několik silnic, gsau tu welké sklady kamenné soli, kterau tu w bohatých bánjch w *Koštilu* (*Rhónaszék*), *Šuhatáku* (*Sugatagh*), *Slatině* a *Šandorowě* (*Sándorfalva*) dobýwagj, a odtud djlem na ose, rusjnským wolowým potahem, djlem po Tise rozwážegj. Na *Tise*, která tu giž dosti welká gest, poněwadž giž *Ščawul*, *Kwasnj*, *Kuswa* čili *Tyswa* s nj se spogily) stalo množstwj worůw, gedny se solj rohožkami nakrytau, druhé se šindely, prkny atd. Ale patř, s hůry plynau nowé worry, kauř wystupuge z planaucjho na nich rozdělaného ohně, w němž Huculowé zapařugj swé dýmky.⁸⁾ Huculowé w čerwených kurtkách (kazagkách) hragj a zpjwagj, a na samém předu plyne *płast*, na něm starý šediwý Hucul, za njm šwárný mladý chlapjk; zpjwá kolomyjky, a řjdě weslem (*kermaw*) ohýbá kolena, a přisedáwage gakoby na bobeček, rozmanité skoky wywádj; a hle, starý Hucul nezůstal lhostegným djwage se na swého weselého syna čili snad wnuka, nobrž sám omládnuw, také sobě poskakuge a rozmanité posuňky dělá, a střjdawě se synem kolomyjky prozpěwuge. Giž přeplynuli, a geště z daleka za nimi widěti, gak buď mladý buď starý poskakuge. Podiwný to, zagisté půwodnj wyğew ze žiwota našeho lidu!

Znamenal gsem, že zdegšinci chystagj se odplynauti, — i gá se připogil k gegich weselé družině; kam ply-

8) Horáci rusjnšj magj kraťauké swrchu mosazným plechem obité dýmky, do nichž cpagj duhán posliněný; pak když chtěgj kauřiti, wkládagj ge do uhlj, až pára od wlhkého duhánu čibukem wycházj, načež ge wynjmagj, a swrchu žhawým uhlem nakryté do ust wkládagj.

nete? — až do *Wujlaku* (*Wijtok*, maď. *Ujlak*); — gá přisednu až do *Sihota* s wámi? — Dobře! — a wstoupil gsem na plť. Zatočili kermami, a byli gsme na prostředku řeky *Tisy*. O gak mjlo gest, unášeti se nad šumjcj wodau! Chladný přjgemný wětřjk wěge, člowěk sám se stane lepšjm, wznášj se, a křjdra swá by rozkládal, gako pták, když wzletěti chce, kdyby ho netžilo tělo, a newázalo k zemi; tjm swobodněgi ale wznášj se duch, a to výše nad ptáký, nade wšecko stwořenj! Gaký to spanilý pohled do rozdolj, z něhož se šumjcj Tisa probjrá do otewřené kraginy! Hory se wěžj, wrcholky a hrby nad sebe se spjnagj w hrozjcj postavě, šerau mlhau gako tagem-nau záslonau pokryté. Tu njže na lesnatém pohořj odrážegj se gasnózelená mjsta, gako lysiny na hlavě starce, tam zase záhonky owsa, gegž pilná ruka wnutila newděčné zemi, a slunce k západu se giž chýljcj gen macešiným paprskem naň pošilháwá. Tam zdaleka slyšeti břinkánj zwonce w stádě, pasaucjho se po nadbřežných luhách a popěwky pastuchy; břehy, zelenými owsy a vysokými lodyhami kukuřice omágené, znikagj gen gako we sně i s obywateli gegich před omámeným okem: wšecko okolo nás přecházj, s námi se mjgj okolj, neyrozmanitěgšj wyhljdky; gediné ta ustawičná hudba mých splawnjkůw, prowázená hučenjm nadmuté řeky, žblunkánjm o worry se odrážegjcjch wln, stále znj w úsjch, upágj a omamuge smysly.

Ale tu giž widjm zdaleka wěže *Sihotské*, o něž se opjragj paprsky zacházegjcjho slunce, — připlauli gsme pod město, přirazili ku břehu, a giž w šeru wečernjm opustiw swé dále plynaucj poctiwé splawnjky, wešel gsem do komornjho města *Sihota*, hlawnjho mjsta w stolici *Marmarošské* (po rusjnsku *Marmarija*, *Marmarščyna*). — Bylo giž několik dnj po jarmarku, a protož dosti málo lidj, ulice dlauhé, — na předměstj dřewěné dworky stawěné kosmo, tak že okna na ulici wycházegj, dwěře ale na dwůr, náměstj čili vlastně širšj pokračowánj ulice

objímá dvěma rameny klášter, kostel a nějaké jiné větší stavení, jako ostrůvek u prostřed řeky. Na ulici gsau krámy se slaninou v celých půlkách wisjcy, s řemeny, kupeckým zbožím, lékárny, šenkowny a kawjrný (*kaveházy*) a t. d. Hlavnější příčina, že město tak bezlidně vyhlíží, jest, že to již bylo v čas prázdnin, když mládež do otcowských domů se rozégela, anebo se rozešla hledati jiné školy po uherské kragině, kde by se méně učiti a co možná ještě více gunáckých kaušků wyváděti mohla. Obywatelstvo města toho jest neyrozmanitější. Maďaři, Walaši, Rusjní, Židé, všeco pomjchané, neboť zde jest gaksi hraniční kámen mezi obywatelstwem rusjnským od sewernj strany, walašským od gihi a východu, a maďarským od západu. Wůbec není druhé země, kde by tolik polyglottůw pohromadě bydlelo, jako w Uhřích; tu nezřídka trefíš na osoby z rozličných stawů, s nimiž se můžeš rozmluwiti po maďarsku, po německu, po walasku, po slowensku, ano i po rusjnsku a srbsku čili gak tu řjkagj po rácku. Příčinau této rozmanitosti jest djlem pomjšená lidnatost, djlem snad i školnj mluwnice, gjžto geden exemplář do rukau gsem dostal. Jest to gakoby kopie neb rozmnožené wydání w Ewropě někdy slawného *Alvara*, kde při všech latinských deklinacjch a konjugacjch též tlumačenj těch wzorů w slowenském, maďarském, chorwátském, slawonském (t. g. illyrském), a mně se zdá také we walaském gazyku dodáno jest. Z této mluwnice počjná se tedy mládež, sotwa ještě po latině čjtati uměgjcy, hned deklinace, konjugace a prawidla w latině učiti, a *škutika* w ruce kněze piaristy neb swětského professora s husarskau twářj, wyswětluge, wykládá, ano i gakýmsi duchem nadchne, tak že to mládež pochopuge anebo raděgi do paměti wbige, a za několik let, o diw! chlapec zapomněw mateřský gazyk, tak latinau okolo sebe házj, gakoby nějaké mladé Řjmanisko ze hrobu wstalo. Wšak neginak to i s *Alvarem* bylo. Gisté w Ewropě dobře známé towa-

ryšstwo, k němuž nadřečený gramatikář náležel, po několik wěkůw mládež z geho gramatiky učilo, nespořilo metel a ferulj, a gaký z toho spasitelný následek! Celá Ewropa howořila, hařala se, psala latinsky, gak se djlem potud děge w Uhřjch. Ale stařj žalugj na to, že gazyk latinský teď welice w zanedbánj gde, a že mládež giž neumj tak plynně howořiti, gak dáwněgi; znatelé té věci zase prorokugj, že s ožiwenjm gazykůw a literatur Slowákůw (*Tót*), Chorwátůw a Srbůw (*Rác*), druhá baby-lonská směs gazykůw se zrodj. Bože uchowey!

Progděme se po městě w tomto čase prázdnin, snad předce něco wjce spatřjme. Weliké, tmawé, starožitné stawenj wedlé welikého kostela! Co to! Akademie. Pro bůh! gaké to násilné krupobitj způsobilo tu zkázu? ani gedna celá tabule w oknech! — Zagisté kraupy a led padaly, ale strašněgšj, než obyčegné. Wědiž, že w Uhřjch študenti po zkauškách, wzawši *testimonium* do ruky, bez kázně po městě hulákagj, — nic gim překážek klásti nesmj; — kněžj professoři zamykagj se w celjch, přimýkagj okenice, a pro bázeň, by neutrpěli něgaké nepřjgemnosti, žádný na ulici ukázati se nesmj; — tedy ubohá škola wytrpěti musj pomstu od newděčné, oduzděné mařarské mládeže, gako matka od swých newděčných synůw. Na oknech wyléwá ona swau wděčnost za celeročné *škutiky* (karabáče) a *karcery*. Zatjm ale i w běhu celého roku žáci a študenti nemálo kausků natropj, w čem gim filosofowé a práwnjci přjkladem předcházegj. Tito gako staršj, emancipowáni od důtek a metly, dobře užjwagj swého práwa, — neuplyne totiž ani týden, aby nebylo slyšeti o pranicech a bitwách mezi studugj-cjmi a ginými třjdami obywatelůw, buď wogáky, měšťany, neb řemeslnjky, kteréžto poslednj *Kwakry* zowau. Z toho powstáwagj žaloby, nářky, *karcery*, marná napomjnánj atd. — potom nowá záwisť, pomsta a nowé šarwátky. Prosjm Tě, může-li pak tu mládež mařarská, powážugjc školu gen gako mjsto newolnosti, bez uznánj a zaljbenj w před-

mětech, při takových neustalých pranicech a swéwolnostech, času nabyti k opravdowému učenj a vzděláwánj ducha? Snad až w tu chwjli, když se ty nešťastné, tolikrát proteremtetowané zkaušky zbližugj? Wypťawey se kohokoli, mladých či starých, ale ztřjdy, která se k oswjceným počjta, t. g. která latinsky umj, a uslyšjš tisjceré anekdoty, brawury, dobrodružná guńactwj budřto vlastnjho podnikánj, nebo očitě widěná, čili vlastnj chytrostj nawlečená a od giných wywáděná, a dáwey pozor na Maďara, s gakau chlaubau on ti to powjdati, gak se ti při tom stawěti, gak wausy do wyšky krautiti bude. Poslauchey ho, a on ti široce opowj, gak negednau takowý hrdina wstaupj do prosté šenkowny, koho zastane, toho obrazj slowem neb udeřj pěstj, a hned pranicj začjnná. Na geřho zahwizdnutj wpadá pak celá rota filosofůw a juristůw s fokošemi, bunkošemi a ginými maďarskými palicemi; přestrašený nepřjtel musj kapitulowati, začjnnagj se odprošowati, na smjřenj pige se wjno od kapitulugjcjch, ba giž i (chwjlowé) přátelstw mezi nimi powstane, ljbagj se, a uslyšjš gen prowoláwati enthusiastické *barátom* (brachu)! *pajtášká*m! atd. Gindy zas *bohатыr-jurista* swykraucenými wzhůru wausy, kohautjm pérem za kařketem, ostruhami břinkage do šenkowny wstaupj, kde ge plno, gako nabito řemeslnjky. On směle gde přjmo až na samý prostředek mezi tanečnjky, zamračj čelo, pozdwihně bunkoš wzhůru, a diktatorským hlasem křikne: »*Kdo nenj deák* (latinář), *wen za dvěře!* W té chwjli ustane neywe-selegšj zábawa, ustane hudba, tanečnjci klidj se se swými *frajerkami* na stranu, a diktator obracj se s hrozliwým wyrazem w twáři k musikantům? »*Cikane, komu hrágeř?* — »*Pánuom Jurištuom!*« odpowjdagj Cikani, strhše čepice s njzkým úklonem, neboř dobře wědj, čjm to zawánj. Zatjm obegdau řemeslnjci onoho pyšného a hrozného wládce, prosj ho, by se napil wjna, po čem obyčegně wygasnj čelo, a často s nimi we spólku dále se bawj. — Někdj, zwlařtě we wřednj den, když nenj kde ginde po-

heyřiti, gde gedem neb dva na werbunek. W tom mjstě, kde hluk, zpěw a hudba ani na chwjli odpočjwati nesmj, začjná s werbownjky (*werbunkoš*) tančiti, pjti, dáwá se werbowati, připjná šawli a husarskau tašku, sázj čáko na hlawu, owěšuge si dolman, a heyřj, co gen může, do syta. Zatjm ale kolleğa stogjcej na strážj poběhne pro *deiky*, dá gim znamenj, a w tu chwjli běžj dosti silný zástup filosofůw a juratůw na werbunek, by wyswobodil swěho kolleğa. — Ano ani we škole nemůže to bez šarwátek býti; jurát Maďar powj gen Slowákowi: *Tét nem ember*, a giž w celé kollegi hluk a zmatek! Ale dosti giž toho dobrého. Gak to předstawenj trpj a dowolugj, gak o tom staršj, rodiče saudj? ptal by se kdo; — i nu, Maďari gsau udatným národem, oni se těšj, že mládež wšle pěge předkůw wstupuge. — Což zjská wyštudowaný jurát z takowé školy? kausek kuchynské latiny, kterau mluwiti umj (ale též nic wjce než mluwiti), potom památku, že se naheyřil, nabauřil, duhánu nakauřil a wjna napil; — po skončených seminencemi študijch, gestli nemá kausek vlastnjho ěruntu, neb přjtulek u rodiny, gde do té neb oné služby k některému maďarskému ěrófu atd.

Tyto moge úwahy netýkagj se samého Sihota, ale platj z wětšj částky o wšech welmi četných mnišských gymnasiich, biskupských lycegjch atd., zwláště w kraginách od čistých Maďarů obýwaných; a tyto zpráwy slyšel gsem od očitých swědkůw, kteřj z částky sami aučastenstwj w tom mjwali, a nynj auřady fiškalůw (advokatůw), forštůw, notariusůw (polit. úřednjkůw) atd. zastáwagj; a též we swětě byli, t. g. wětšj část naučných ústawů na uherské zemi po pořádku nawštěwowali. Gest zde totiž tak, že mládež, ačkoliw se gegj otcowé ode dáwna od Slowanů naučili seti, orati, winice zakládati, slowem kočownický žiwot zanechali, předce pamětliwá dáwnjho obyčege swých předků, od gymnasium do gymnasium, z lyceum do lyceum wláčeti se miluge, a protož skončiwši třjdu gednu nebo druhau n. p. w Sihotě, gde do druhé

do Debrecjna, odtuď dále do Jasberyuu neb Jaǵru, pak zase do Pětikostelů neb do Welkého Wáradu atd.

Dowěděl gsem se, že tu gest gedem kněz, weliký literator. S welikau tedy zwědawostj šel gsem k němu. W pokogi špjna, nikde pořádek, plno knjžek, pohozených papjru; ale to nenj diw, tak to obyčegně u spisowatelů slawných wyhljžj. Konečně i sám weliký literator přišel, začali gsme mluwiti o rozličných předmětech, pak přistupuge k wěcem mně blížegj na srdci ležjcjm, ptám se, zdali tu nenj žádné památky, kdy zdegšj Rusjní w tuto kraginu wešli? On rozpowjdal známau bágku *Anonyma* o Almušu, an mně zatjm wesničané wyslowně powjdali, že wšecky wsi na zřjdlech Tisy na giho-wýchodnjm aupadu hor lidem z Haliče přišlým (čili gak tu řjkagj z *Rusi* 7) obsazenj gsau. Ptal gsem se, zdali nemagj něgaké paměti wzhledem té okoličnosti, že w 14. wěku bezpochyby z tohoto okolj Walaši wyšli, a nyněgšj Multany zalidnili. On se diwil, odkud gá tu wědomost mám. Dále mně rozpowjdal důležitau wěc, že prý se w stoličném domě nacházj gakási latinská kronika, w které se popisuge wpád Tatarůw do Uher r. 1233; k tomu geště dodal, že tu byl zámek *Szigeth*, gehož udatný hrdina Zrinský (*Zrinyi*) proti Turkům a Tatarům bránil. (!) Nesměl gsem, gako málo zběhlý w historii Maďarské, opravowati twrzenj welikého učeného tauto mau úwahau, že to gest giný, práwě na docela protiwné straně uherského králowstwj ležjcj Siǵet, nedaleko řeky Dráwy, gegž Zrinský hrdinskau smrtj oslawil, — gediné to gsem prosil, aby mne ráčil ponaučiti, na kterém mjstě řečený zámek stál, snad že geště něgaké zřjceniny budau? Odpowěděl mi, že zdá se, anebo na té, t. g. gižnj, anebo na západnj straně na pahorku státi musel, a že snad owšem geště něgaké zřjceniny se nalezagj. Ostatně, mluwil, ta kragina

9) Halič nazýwá se u nich *Rus*, n. př. *pišov u Rus*, iz *Rusy*, do *Rusy*.

dějwe náležela k Sedmihradské zemi, a teprvé w prwnj polowici předešlého stoletj koruně uherské přiwtělena byla, že tedy w Sedmihradech dokumentů o tom hledati třeba. Poděkowaw se welikému učenci za geho wysvětlenj, odebral gsem se do stoličného domu, bych se poptal po kronice, o njež se zmjnil, ačkoliw gsem na slowa swého blahozvěsta málo wáhy kladl. Ale na mé neštěstj neza-
stal gsem pána Špana (čili gak se tu nazýwá) doma. Musel gsem tedy nechat až na podruhé, anebo na giného tu powinnost wložit, — a sám se nynj pustjm na gih, přjmo do Sedmihradské země.

Twůg atd.

L i s t 6.

Cesta Walaskau kraginau; Walaši; slowanštj taulawj kramáři; Šuhaták; soluj báně; Kápnjk w Sedmihradech; návštěwa w stříbrných dolech; návrat do Sihota.

Ze Sihota dne 6. srpna 1839.

Milý příteli!

Můg wylet do Sedmihradské země byl gen krátký; neboť na gihu od Sihota gsau giž samé walaské wsi, *Brody, Dulešči*, kde řeky ze Sedmihrad, *Iza* a *Mara* do *Tisy* plynau. Newelice se různj od rusjnských wšj, střechy powálenau slámau kryté; gen to zvláštj, že přede dweřmi malý přjstřešek gest, ale ménšj, než obyčegně w halických městečkách. Na cestě potkáš Walacha, kterak na welikém woze čtyrmi dosti rostlými woły taženém, široko a wysoko naložené seno weze. Patř na něho, gak zwolna kráčj wedlé šediwých rohačůw. Člowěk to silný, ramednatý, w širokých gen po kolena sahagjejch gätěch, wbačkorách neb botech, w krátké, sotwa prsa krygjej košili se širokýma rukawama; twář podlauhlá, oko poneywjce černé pobleskuge pod temnými řasami, vlas dlahý, černým klobaukem s ohromným okragem nakrytý, na něm nad lewým uchem kwjtek. U ženstin, zdá se, černá barwa přewládá; neboť neywjce spatjjs spodnice, zá-

stěry, kabátky, šátky na hlavách barvy černé nebo temno-modré. Černobrwá děvčata, s blýštějmi korálky na krku, ozdobugj wlasý mosaznými knoflíčky a pljšky, a ladně wyhlžegj; zvláště při smědé bledosti twáře tjm gasněgi se odstěnuj černé brwy a temné oči. Bylo mně s podiwenjm pozorowati takowau různici w národu gednom, neboť Walach w Bukowině gest obyčegně bělowlasý, tu zas skoro výhradně černý, ačkoliw též mnoho podobnosti gsem našel gak w tazjch twáře a w oné smědosti, ano i w zádumčiwé letoře, tak též w gegich národnjch zpěwjch, které rowně gako Bukowinského Walacha nesmjrně gsau tkliwé, žalostné, že i nad ruskými w tom ohledu předčj. Za *Duleščami* začínagj se opět hory, a čjm bljže k Sedmihradské hranici, tjm wyše se wypjngj. Geda do příkré, táhlé výšiny, dohonil gsem dwa Slowáky, před nimiž kůň obtěžkaný dwěma ohromnými škatulami se zbožjm nahoru se pachtil. Byliť ti lidé z Trenčanské stolice rodem, genž gak wědomo, chodj po celých Uhřjch a Haličjch, ano i za hranice,¹⁰⁾ s břemenem zbožj na ramenech. Tito slowenštj kupci gsau prohnanej ptáčkové; od mladosti w kupčenj wycwičenj, znagj wšecká města, městečka, ano bez mála i wšecky wsi celé uherské koruny, jarmarky pak, kde w kterém mjestě nastawagj, na prstech wypočtau, a všemi gazyky w Uhřjch užjwanými mluwj. Ostatně kdo Slowáka kupce bljžegi chce poznati, ať gen naslauchá, gak začne wychwalowati swé zbožj, gak začne domlauwati, gak dělá, gakoby se hněwal, gak se zakljná, že sám tratj, tak že až, gak Rusjn powjdá, wlasý na hlavě wstáwagj. Naposledy prodaw, prosj o *puohárjk pálenky*, powjdage: *»Keď prijdú do uherskej kráginy, to ich wjnom petraktugem,«* potom o kausek

10) Připomjnam sobě gistého Slowáka, který, když mu kdo powjdal, že kdyby německy uměl, we swětě dále by přišel, na to takowau dal odpověď: *»Gá som boľ w Tiflisu, keď oni znagú, a tam Němci plačú, že neznagú slowensky; a gá som sa s ģubérnatorom celý den rozhováraľ po slowensky.«*

chleba neb slaniny k tomu, až na konec žehnage se s úsměchem dodává na polo k sobě: »*Dag mi Bože šecký towar tak prodat, ako som tu prodať!*« Obchod wedaucj lid, genž swůg zisk gen w dražšjm prodávánj toho nalezá, co mu welkokupec swěřuge, musj k podobným fortelům útočiště bráti, které Slowanůw přjmau a poctiwau powahu přewrhugj; a gednak wždy se i u těchto Slowáků prwotnj slowanská upřjmnost progewuge. Pro swůg zisk, pro swau bjdnau wýžiwu na chwjli se přetwáriw, nemůže se déle zdržeti, a před samým odchodem takorčka přjmo se prozrazuge, že toho, co od něho koupil, ošidil. Při tom musjm wyznati, že gsau to lidé weseli; práwě na této cestě widěl gsem, gak nadzmjněnj dwa Slowáci každého na potkánj žiwě oslowili a stawili; gde Walach neb Walaška, hned začnau k nim: »*Na čestě buno!*« (dobrý wečjr), k tomu přjpnagj něgaký žertjk neb průpowjdku, čehož hned ze swé zásoby pohotowě magj; weze Rusjn swými woly sůl, tomu něco po rusku řeknau; gde Žid na koni, i ten na prázdno newygede. Tito Slowáci powjdali, že nenj wětšjch laupežnjkůw nad Walachy; tu u Duleščůw po každém jarmarku musj někoho oláupiti neb zabiti; tak i o nyněšjm jarmarku zabili dwa kupce. — Konečně dogel gsem do *Suhatúku*, znamenité wsi, počťtagjcy okolo 2000 úprawně stawěných, šindelem krytých domů. Obywatelé žiwj se wesměs od solnjch bánj, gsau z wětšj částky Walaši, pak přistěhowalj Slowáci, Rusjni a Němci. Byl gsem tu w kamenném řecko-katolickém kostele, liturgii odzpěwowal kněz we walašském gazyku. Powědomo Ti, že Walaši gak wůbec, tak i w liturgických knihách užjwagj kyrylského pjsma. Bánjci všickni w hornických mundurech službám Božjm přjtomni byli. Nosj temnopopelawé fraky podlé kroge cjsařské německé gjzdy, se žlutými wýložky, modré spodky do bot, klobauky zdegšj, domácj, se širokým okragem. Geden z nich předzpěwowal hlasem zasmušilým a rozwláčným, ostatnj shromážděnj opakowalo za njm. Měltě

zpěw tento gistotně cosi orientálnjho, a při tom mystického. Spustil gsem se do gednoho ze zdegšjch čtyr dolůw (čili oken neb pekel, gak se tyto otwory po slowensku nazýwagj). Ložiska kamenné soli zde nadobyčegně mělke ležj, neboť w neystaršj r. 1777 otewřené gámě sw. Juliany a Alžběty giž w hlubokosti 9 sáhů na prwnj solnj částky přigdeš; w druhém dole sw. Gabriele r. 1821 odkrytém swrchnj ložisko soli nacházj se w hlubokosti 18 sáhů, w ostatnjch dwau, sw. Michala r. 1802, a sw. Wogtěcha r. 1799 odkrytých, w hlubokosti 14 sáhů. Wůbec až k čisté *očekwaté* neb hlacené soli sotwa as 50 sáhů kopati třeba. Nenj pochyby, že tato solná ložiska w neprorwaném swazku spodem obrowských Karpatů až do samé polské Wěličky sahagj; tak hogně obdařila přjroda slowanské hory gednjm z neypotřebněgšjch nerostů.

Pustil gsem se ze *Suhatáku* geště o dvě mjle dále, do hornjho města *Kápnjka*, položeném w hluboké, auzké roklině mezi welkými horami. Pólowice toho mjsta náležj do Sedmihrad. Bez trudnosti dostal gsem přjstupu do wnitřnostj země, a ztráwil gsem w nich čtyry hodiny. Lezl gsem tu po temných lochách auzkými chodnjky, tam zas drápal gsem se po řebjčkách dolů, nahoru, po všech končinách této asi půl čtvrtečné mjle w rozsžřenosti magjej stjbrné bane, a nade mnau těžilo břjmě 70sáhové zemnj kůry. Přitlumené rachocenj sesypugjejch se balwání rudy, a vzdálené, ohlušugjej výstřely prachem wysazowaných skal, hučelo, ustawičně po těch přjšerných geskynjch; na blzku slyšš wrzánj rumpálů neb ozwěnu od pracugjejho hawjře; přibliž se k němu; bledě wyhlžj, a přiswěcuge mu knot páljej se na železném kahanci, to *cyklopowo oko*. I sem do hlubokého lůna matky země člověk se wtjrá, mezi ta odwěčná vychladlá tělesa, která z rozwalin prwotnjho twaru zemské kaule utwořená do dneška stogj, a až do poslednjho dne pógogně by stály, kdyby nebylo chtiwesti lidské, která nelitugje práce ni nákladu, neohlžegje se na nebezpečenstwj za každým

krokem hrozěj; w těch podzemnych hlubinách ryge, a tam, kde žádná žiwá bytnost nepřebýwá, se dere. Člowěk gako obrowský krt na obrowské prostoře zůstawuge stopy swé, kudy přecházel, a na konec negednau po daremném namáhánj, tisjckrát w naděgi zaweden, vytáčj kolečko s rudau na swět, která geště tlučená, topená, čištěná býti musj, nežli z té špinawé hrudy země čistý, a gestli ho tak nazwati slušno, šlechetný a drahý kow, wygde. Ba gistě drahý, ne tak snad pro lesk a gasnost, gako pro wzácnost a nesmjrné trudy, gaké dobýwánj geho wymáhá!

Nawrátiw se z toho wýletu k Sědmihradským hranicem, kde gsem nic slowanského nenašel, do *Sihota* nazpět, zamýšlím se odtud odebrati na západ, w kraginu našincůw, kde se naděgi wjće náš týkağjcejch se wěcj nalezti, o čem Ti pozděgi wěrnau zpráwu dáti nezanedbám.

Twůg atd.

(Pokračowánj.)

II.

Cesta po halické a uherské Rusi.

Sdělena w listech od J. F. H. ku příteli do L.

(Pokračovánj.)

L i s t 7.

Maďarský wozka; cesta přes Tjačow do Chustu; jarmarek; zříceniny zámku nad Chustem; cesta we společnosti rolníkůw do Polany; cesta přes wrchowinu Karpatskau; Wrchowinci a gegich obchod; Mukačowo; Mukačowský zámek; návštěwa u ruského faráře a Basilianského monastýru.

Z Mukačowa (Munkács) dne 11. srpna 1839.

Milý Příteli!

Nagal gsem sobě w *Sihotě* fůru do *Tjačowa* (*Tecső*). Byla to maďarská bryčka, gaká se Ti nelehko dala widěti; chci gi tedy popsat. Takowá bryčka má mnoho podobnosti k tak nazwaným štajerkám, gest široká, opletená, dobře okutá, ale že hořegšj latě na řebřínách po obau stranách strašně gsau vysoké, i mimo ty přibité stupně ke wsedánj a wysedánj welice gest newhodná. Než ney důležitěgšj a neyzwlastněgšj gest střecha z rohožek, někdy z kůže, na čtyrech slaupech k osám připewněná, která celau bryčku přikrývá, a w nj sedjcj rovně od slunce gako od deště chránj. Připomjná mně Kalmucké a Baškyrské jurty čili kybitky, na kterých se tito kočownj národové s celými rodinami za stádami swými z mjsta na mjsto wlekau. Nenj pochybnosti, že i Maďaři na podobných jurtách do Uherské země přikočowali, které se pak w běhu času rovně s Maďary přetwořily na ewropský způsob, zachowawše při tom, gako i sami Maďaři, mnohé swé půwodnj znaky. Wozka můg byl »*Magyar ember*«, nemnoho bělegšj než Cikán, se zakraucenými wausy, ma-

linkými auzkými očkami pod širokým nahoru olnutým okragkem kulatého *kačopa* (klobauku), na plece a záda, černau kamizolkau přioděná, splýwaly černé, rozčechrané a mastnotau dobře napuštěné wlasý, až z nich kapalo; ostatně široké gátě, sotwa po kolena sahagjcj, a špinawé, gakoby ge byl w komjně chowal, pak krátká nemnoho bělegšj košile se širokými rukáwy, skládaly celý geho oblek. Ale k tomu geště dodati musjm boty s podkowkami, a na gedné z nich zlámanau ostruhu. Nemluwil nic než po maďarsku, po rusjnsku sotwa několik slow rozuměl, gá zas, gak wjš, po maďarsku nemnoho wjce umjm, tedy těžko bylo sobě porozumět; gednak gakž takž gsem od něho se dowěděl, že gedě z *Koštila* (*Rhónaszék*) do *Tjačowa* pro něgakého pána. Ostatně pak nemohl gsem ho přiwesti w dobrý rozmar, ačkoliw gsem se ho po celé cestě skoro u každé krčmy ptáwal: »*Jóška-báči*, co budeš pjti, pálenku neb wjno?» On obyčegně napiw se, wždy byl gakýsi zamračený, a z boku na mne pohljžel, gako by chtěl powěděti: »*Szaros Német, lebbata az. anya!*«

Wygewše ze Sihota, minuli gsme most a rohatku, u njž se Žid se sedláky wadil, a neplatili gsme mýto, neboť mně giž před tjm můg wozka uwědomil, že netřeba platiti mýto, když gedě pán, ěróf anebo študent. Žid se gen zdwořile uklonil, a můg wozka za to mu geště co zaklel a zateremtetowal. Dowěděl gsem se pozděgi, že w konstitučném králowstwj uherském šlechta (*Nemes emberék*) wolná gest od všelikých poplatkůw a danj, ano i od mýta; tedy celé břjmě zdwihá pracugjcj třjda. Geli gsme wsj *Čarduwem* (wal. *Szarvaszo*), městečkem *Dowhopolcm* (maď. *Hosszszumező*, wal. *Kimpolung*) a *Záponkau* (wal. *Sapunka*), poslednj wsj na západě od Walachů obydenau, samými rownými polmi po lewém břehu *Tisy*, potkáwagjcje potahy Rusjnůw se solj neb obiljm. Když těmto přišlo woly krmiti či napágeti, stanuli w čistém poli stranau od silnice. Widěl gsem, gak při wozech opodál oheň hořj, okolo něhož odpočjwaly kupy rolnjkůw. Ten při-

stawuge hrnec s něčjm, tam ten wytahuge dýmku z uhlj, oni dwa ze saudečku kyselé mléko či smetanu gedj, a k tomu kukuřicový chléb příkusugj; woli ale, od garma oswobozeni, daleko po stepě se pasau. Někdy potkáváme Židka gedaucjho na hubeném konjku s twářj osmáhlau, čelem swrůstěným; ustawičně aučty dělá, a potkává druhého pěšky gdaucjho; něco spolu rozmlauwagj, na jarmarky, kaupě a ceny obilj, bryndzy, wlny wzágemně se tážj, pak se rozcházegj. U *Tjačowa* přegel gsem zase na prawý břeh *Tisy* přes dlahý dřewěný most. Městečko *Tjačowo* rozkládá se na rowině po prawém břehu, a gehu obywatelé gsau z wětšj částky Rusjni, mezi nimiž i něco šlechty gest, která priwilege čili legitimacie geště ze 14. wěku odwozuge, když r. 1329 Karel I., král uherský Mar-marošská města *Ťáčowo*, *Chust*, *Wyškowo* a *Dowhopole* pri-wilegmi nadal, gimíž pozděgi Ludwjk, král uherský a polský i *Sihot* nadal. Gest geště něco té drobné šlechty Rusj-nůw we wsi *Drahowa* (*Njameši*, gak ge Rusjni nazý-wagj, z maďarského *nemes*), nedaleko pramene řeky *Ahu* čili *Wahu* (*Nagy Agh*), pak i po některých giných wesni-cech, ale držitelem statků z Rusj-nůw nikdo nenj, tak gako u Slowákůw; wšecko se, bohužel, zmaďařilo. Odtud za-gel gsem přes *Buštyn* (*Bustyaháza*) a *Saldoboše* (*Szaldobos*), konečně do města *Chustu* (čili *Fustu*, gak prostj Rusjni wyslowugj, maď. *Huszt*). Čjm wjce k městu, tjm wjce množj se wozůw, na zegťregšj jarmarek (8. srpna) tam se sgjžděgjcejch. Na blátiwých ulicích toho města bylo i těžko wyhýbati se. Odtamtud gede maďarská fůra se čtyrmi koňmi, naložená obiljm či kukuřicj, Maďar práská bičem a klege, až uši zaléhagj, tu zas wůz Rusjna s wolowým potahem pomalu se wleče, tam naproti gde sjtař se sj-těmi, řešety atd. vysoko na hřbetě naloženými; onde postupuge hromádka Slowákůw w těsných spodkách a ka-zagkách; podpjragj se na dřewěné toporky, a cos žiwo mezi sebau howořj; a tjmto různorodým a pestrobarew-ným shonem lidstwa prowljká se Židek, neunawený, pro-

hnáný všudybyl, zwědawě zde i tam naslauchá, všude zahljžj, všem swé úsluhy nabjzj, o všecko i o každého se stará, wždycky pozorliw na vlastnj swé záležitosti, pilen swého vlastnjho zisku.

Druhého dne z rána prohlédnul gsem z okna na přeweliký dwůr mé hospody, kde se též přjprawy k jarmarku činily, an se na něm skoro polowice celého jarmarkowého zběhu shromážděla. Tu rozestawugj stoly, a při nich rozwazugj báby swé rance, wygewugj se rozličné lahůdky, totiž na porcie skrágená slanina, uzené maso, přismáhlé klobásy, wedlé toho čerstwé hausky a koláče; druhá bába přinášj hrnce, z nichž se pára kauřj, všecko pochautky pro příšlé hosty: slowem byla tu trakteria pod šjrym nebem, wýborné potrawy za malý ěroš, a k tomu tak čisto, že až nepřjgemně na to se djwati; i báby, i hrnky a giné nádoby gisté od lonského jarmarku nebyly geště myty. Na druhé straně pod přjstřešjm rozwěšugj po uhersko-měšťansku oblečenj čizmáři swé zbožj na dlahém bidle: tisjzero korduanowých čistě počerněných bot dle uherského kroge s třapcem na předu wystawuge se na weřegný pohled, gen gim geště ostruhy scházegj. Wedlé těch wykládagj Slowáci swé šátky, perkály, plátna — howor se zwětšuge, lidj wždy wjce přibýwá. — Wyšel gsem na ulici. Zde totěž diwadlo. Bednáři, hrnčjři wykládagj a rozestawugj swé výrobky, — Židé a Židowky u prostřed náměstj w nesmjrném blátě, kteréž kupugjcj na obuwu odnesti a wyšlapati magj, wbjgegj kůle, natalugj prowázky, a na těch zawěšugj stužky, červené kalauny, pytljky na tabák (kapčuky), dýmky; a pod tjm na lawicech we skleněných skřinečkách blýštj se prsténky, naušnice, nůžtičky a giné drahocenné drobnůstky. Naproti rozwěšugj se na koljkách rozličného kalibru čepice, kařapy (klobauky), ěuby ¹⁾,

1) ěuba = kořich bez rukáwů, gako plášť, na němž mjsto kolnjře (kráělu) s ramen celý beránek i s pazůrkami wisj; prwotnj to mařarský oděw.

čuhy²⁾, kožjsky ano i dolmany. Opodál gsau německé krámy, gež newjm gakbych nazwal, či modnjmi, či kořenickými, či železnickými, ale wjm dobře, žes tam všeho dostati mohl; a tam opět stelau sedláci slámu na blátě, a skládaj na rozkaz při nich stogjcjho panáka neb Žida z wozůw snešené pytle, stawjce ge do řady; sám principál zas rozwazuge pytle na wrchu ležjcj, a z nich ukazuje žjto, pšenice, gečmen, owes, a neywjce kukuřice (*kenderyća*).

Gá zatjm prošed ulice až za předměstj, octnul se na wrchu, na němž stogj rozbauraný zámek. Na strmé křowjm obrostlé výšině, pod njž malá řjčka od *Nankowa* (*Huszköz*) plyne, wyzragj ze zelenosti nahé, zasmušilé zdi, gichž někdegšj polowice giž w rozwalinách půdu kryge. Wystaupil gsem pomalu na prwnj auočj wrchu; prostranstwj široké, okrauhlé, k samému wrchu přilehagjcj, do kola rozbauraným náspem otočené. Tu někdy žwawo harcowała bohatě ošacená rota žoldněřůw, a ukazowała swau obratnost a wycwičenost w šermjřském a zabigáckém uměnj; hrdý možnowládce při tom s rozkošj hleděl s pawlače na slawné zkaušky sluhů swých, kteřj w každé chwjlj na pokynutj pánowo hotowi byli wrhnauti se w oheň a kratau seč. Odtud kraucenau cestau mezi husto wyrostlými keřmi leštiny a bezu wtjral gsem se po mechem porostlé dlažbě do samého zámku. Přestaupil gsem mjsto, kde někdy brána byla, nynj sesuté zdi, výše na prawo i na lewo popukané, nabaurané chodby, spadlé stropy a klenby, tam w hlaubi kopřiwami zarostlé sklepy, tu skwělá stěna zdá se od gakého salonu, obtažená napolo zmytau barwau, a po zemi, někdy drahau podlahau wysázené, zrůstajj kopřivy a giné diwoké tráwy, mezi nimiž časem hádě se plazj, anebo geštěrka přeběhne, a šelestem hlubokau tichost probauzj; onde wedlé ukoptěného okna znáti namalowaný konec křjže, a pod njm umrlěj hlavu.

2) Čuha = druh huňaté bundy z prosté kožešiny.

Tak gest tato umrlěj hlawa zde na swém mjstě; wšeco setřjno, zničeno, co někdy žiwot mělo, genom tento symbol smrti a zkázy zůstal; pohljžj zapadlýma očima, a kostnaté zuby cenj, gakoby se posmjwal marnosti zemské. — Totě gest, pomyslił gsem sobě, památnjk hrdých welmožů maďarských, památnjk krwawých wálek, ne za vlast, ne za dobro národu wedených, ale w záležitostech gednotliwých, priwatných osob, chtěwšjch sobě w šjlené hrdosti přiwlastniti panowánj nad spoluobywateli vlasti, sbjrawšjch roty poběhljků a zákeřnjků, přilákawšjch a poštwawšjch newěrné barbary na spolukragany swé, a co wjce, zaprodawšjch oněm pohanům vlast swau, wystawenau tjm na wraždu a lup milionůw newinného, pracowitého lidu, aby genom swé pýše a chuti k panowánj howěti mohli. W těchto končinách welmožné rodiny Zapoljůw, Bočka-jůw, Wesselinych, Tökölych, Bethlenůw w 16. a 17. wěku tisjce nágemnjkůw prowaděli na prolěwánj krwe, gediné pro dosaženj swých soběckých záměrů. Tento zámek a gemu podobné gistě negsau pozůstatky wzdělanosti, ale newolnictwj, neboť w skutku nikoliw obrowské, na nedostupných skalách stawěné hrady, které genom ukrutného moźnowládce střeħly, nikoliw palácové a nádhernosti gednotliwých utiskowatelůw lidu nestanowugj opravdiwau wzdělanost a štěstj země. Gá za to ručjm, že na Werchowině, pod Černau horau nenagdeš ani gedné hradby, ani kausek zdj; w těch neúrodných horách, u prostřed neydiwočegšjch lesůw w slowanské prostotě wjce krylo se oswěty, ano i dnes pod dýmnau střechau chalup wjce nagdeš lidskosti, wjce ctnosti, nežli na bugných, rozkošných rowinách Debrecjna a Welkého Wáradu u hrdého, stříbrnými knofljčky a ostruhami pobleskugjcjho Maďara, nežli w zlatoskwělých palácech maģnátůw. Tu w těch rozwalinách widěti, že sebe přežily. Gaký osud ge potkal? Kde gsau oni hrdj welmožowé? Dosáhla ge ruka sprawedlnosti, w zřjceninách ležj zdi neprawostmi a ukrutenstwjm zprzněné — a lid, twrdošjný, neustupný pronárod slo-

wanský, přetrwal všecko, tak čistý, tak swjžj, gako wlny dolů plynaucj Tisy, která ačkoliw gi negednau zkalg přjwal tuče, w krátce wygasňuje swé ljce. Tentýž lid nynj nohami tepe rozwaliny stěn, před nimiž někdy kolena swá shýbal!

Wrátil gsem se do města nazpět. Tu takowý sběh, tlačeníce, hluk, že těžko bylo se prodrati. Ten tržj, onen wolá, ten tahá, onen strká, ten se zaklĵná, onen lage, ten se wjtá, tam ti se wadj, slowem, byl takowý zmatek, že ho rozbjрати, popisowati nemožná. Tu se tlačj tlumy lidu a tam zas se rozstupugj; tamto několik po husarsku oblečených chlapů postupuge s welkým křikem: *Hátráb, hátráb!* (zpátky) s.kygemi, za nimi tu pět Cikánůw hrage maďarského, a dwa chlapjci, geden w kazagce, druhý po sedlsku oblečen, oba s čakem na hlavě, geden připásanau šawlĵ břinčj, druhého husarská taška po nohách tluče, wyhazugj nohama, hwjzdagj, wřjskagj, co gim hrdlo stačj, a okolo nich čtyři husaři takže sobě nohami bláto mjchagj do taktu, a těmto chuti dodáwagj; lidé se rozstupugj, a ruská bába žehná se a odpliwege.

We swé hospodě poobědwaw, rozmyšlel gsem, kam se nynj obrátiti mám; konečně zwjtěžila má chuť, widěti geště gednau hory, které mně tak mocně byly dogaly. Zatočil gsem tedy k seweru. Za městem se mjgel se mnau z jarmarku wracegjcj lid, mužštj a ženy, pěj i na wolo-wých potazjch. Gednak nebylo mi spatřiti opilých, gak se to w Haličjch často děge, a přjčina toho zdá se býti, že tu méně kořalky, ale wjce wjna pigj. Připogil gsem se k gednomu zástupu wesničanů, ptám se: »Odkud gste, lidé? — »Z Polany,« odpověděl starý ĵazda (hospodář). »I gá se k wám přidám, neboť mne také cesta přes Polanu wede.« — »*Dobre!*« odpověděl onen, *to piideme wraz, a u mene perenočujete Waš-Müst*« (skrácené z Waše Milosti). Šli gsme tedy dohromady, a že byli u nich gjzdnj koně bez nákladu, trochu pějky, trochu koňmo odbýwal gsem cestu. Dráha se táhla wždy nad kamenitým korytem řeky,

nebylo nikde wsi, gen stranau u břehu křžze stogj. Ne-wěděl gsem, z gaké přičiny, až mi wyswětľili, že se tu obyčegně whorách, zwłáště u cest čili raděgi stezek, křžzem označuje mjsto, kde gest zřjdo a čistá woda k pitj; a wedlé těch studánek obyčegně nagdeš gednu neb několik hlubokých dřewěných lžic, kterauž žžžniwý pautnjk wodu nabjrati může, a napogiw se, gi zas na mjstě zůstauwe. Ptal gsem se, kdo se to stará o takowau wýhodu cestugjcjch? odpověděli mně: »*To jakij buľ dobryj čołowik zrobyt, u nas už takij obyčaj.*« — Po cestě mnoho otázek wesničanům gsem zadáwal, a wyswětľili mně mnoho wěcj, týkagjcjch se gegich žiwota, hospodářstw a mjstnjch obyčegů. Konečně giž dosti pozdě, obrátiwše se na prawo, přišli gsme do wsi *Polany*, ležjcj nad gakausi řjčkau, kde klepalo několik mlýnů. We dwoře mého hospodáře všickni giž spali; otewřeli, zapálili swětlo, wstaupil gsem do gizby přes vysoký práh, nesmjrně tam bylo horko; na lehadle spala sedlka, djtě w kolébce, ostatnj děti a čeládka nemilosrdně po lawicech a za pecj chrápala. Byla to kůrná chata, t. g. bez komjna, gaké gsem Ti giž w Halíčjch popsal; stěny spodem potřeně bjlaw hljkau, ale gegich hořegšek a strop byl černý gak komjn; na gedné stěně wisely obrazy, ale Bůh wj, gakého swatého, neboť ani trochu nebyly bělegšj, než ona. Můg hospodář mně přinesl ģbeljček s kyselau smetanau, owesný placek, zemčata, čerstwau bryndzu, wšecko přede mnau rozložil, a prosil, abych gedl. Chtěl mně potom ustlati w chalupě, kdebych chtěl, buď na lawici, neb na peci, neb na zemi, a když gá odmlauwal, že tu přjliš horko gest, zawedl mne do brahu; po řebřjku wylezl gsem na čerstwé páchnaucj seno, přikryl se a spal tak dobře, gako na německých peřinách. Z gitra prohlednuw na swět, spatřil gsem se w údolj wůkol horami otočeném, neboť takowau polohu má *Polana*. Laučjm se od swého hostitele, a při wšj mé chuti, abych nawštjwil hory, když mně začali předstawowati, že gsau tam bludné stezky, bezcestj, pauště,

uposlechna gich rady, pustlil gsem se k západu menšj hornatinau na *Dovhe*, *Kušnicu*, *Rosoši*, *Dusino* a *Bystru*, a odtud vyšel gsem na bitau silnici, wedaucj z Haliče přes *Werecké* do *Mukačowa*. Po nj gsem také do *Mukačowa* zašel.

Hornatina, čili abych giž zdegšjho mjstnjho gména užil, *Werchowina*, kterau gsem prošel, ze wšj mjry na pozorliwost národopisce zasluhuge, poněwadž, gak to žádné pochybnosti nepodlehá, že prameniště černé a bjlé Tisy dosti pozdě od přistěhowanců halických zalidněno bylo, taktěž i to gest gisto, že obywatelé Werchowiny prwotnjmi gegjmi osadnjky gsau. To dokazuge gegich byt, způsob žiwota, oblek, gazyk a podánj. Hucul se skoro výhradně gen pastýřstwem trudnj, u něho řjdké wsi, rozptýlená obydlj; tu ale gsau lesy giž zhusta prosekané a vyplněné, poorané, a mimo pšenice každé obilj tu roste; wsi gsau dosti četné, a dohromady stawěny. Hucul má wjce zamilowánj w konjch, owcjch; Werchowinec w rohatém dobytku, který mu náběl dáwá, a w úprawě rolj nápomáhá. Huculůw oděw, zwláště co do spodků, gest široký, u toho ale auzký, přilehawý, a welice podobný k oděwu dáwnjch Panonůw na Trajanowém slaupě. Werchowina gediná geště w celém Slowanstwu zachowala půwodnj šat djwek. Gak mjlo gest popatřiti na skromnau děwici w barwjnkowém wěnci, tolikráte slaweném we slowanských pjsnjch, gjmž se zde každodenně zdobj, když zatjm ginde výhradně gen na weselkách se nosj! Spatřil gsem tu w gedné wsi dvě popowny (popowy dcery), které měly na hlavách černé mužské klobauky se širokými okragmi, a wúkol nich se winul wěnc z barwjnku a giného kwjtj. Neuwěřjš, gaký tu gest činný obchod, který gako nepřetrženým řetězem wšecky horáky spoguge od hranic walaských až do Slez a Morawy. Obchodnj cesta gest gim vlastnj, půwodná, nezawislá od politických ustanowenj, a proto musj býti stará, prwopočátečná slowanská. Werchowina gest swým položenjm u prostřed toho řetěze;

Werchowinci chodj k Huculům, kupugj u nich owce, a ženau ge planinami k sobě. Sem zase přicházegj w ustanowených časjch kupci (*hosti*, srow. *gosti* we W. Nowgorodě, i w Bulharsku) z *Kraginy* a *Makowy*, Rusjni a Slowáci. Ti býwagj neydrjw po wsjch dobře častowani; každý hospodář wšecko wynakládá, aby ge dobře uráčil. Potom se scházegj rychtáři (*byruwé*, z maď. *biró*) z gistého okrsku, a ustanowugj na ten rok neb tu lhůtu ceny na owce, berany, gehnata, podlé okoličnosti času. Cena zowe se w gegich práwnickém gazyku *tokma*, a cenu stanoviti: *tokmyty*. Ta se pak ohlašuge po wšech wesnicjch, a nikdo nesmj ani dráže, ani laciněgi prodáwati. Kragiňáci a Werchowinci gsau zwlastě poctiwj; a můžeš mu bezpečně na gehu paulhé slovo beze wšeho upsánj tisjce zapůgčiti, a buď gist, že ti na ustanowenau lhůtu buď penjze přinese, aneb o prodlauženj lhůty prositi bude. Kaupené owce ženau tito kupci do swých wsj, pasau ge přes garo a leto, mrwj košarami ³⁾ swá pole, a gednotliwj podnikatelé se brawše stádo z několika tisjcůw honj ge hřbetem Karpatů (Beskydů) až přes morawské hranice, kde po wsjch u krčmářů nagjmagj seno na noclehy a krmenj, obyčegně na úpisy od krčmářů psané, gež pak návratem z Holomauce neb Hustopeče, prodawše owce, swědomitě vyplácegj. Tjm způsobem dostáwagj se huculské skoty až do českých a německých měst, a Wjdenáci dobře si *Schöpsenbratle* chutnati dáwagj, newědaue, aniž se ptagjce, odkud ony pocházegj. Na halické straně ģazdowé Rusjni ze Sanočkého neb Jaselského krage, z nichžto mnozj několik tisjczlatých w obchodu magj, pro owce na Stryjskau *werchowinu* (mezi Bojky) chodj, kde na statkách Alex. hrab. Potockého rychtářowé čtyrmecjtma wsj gednu *tokmu* usta-

3) Košara nazýwagj se ohrady do nichž se owce neb rohatý dobytek na noc neb poledne sháněgj. Ploty takowé ohrady gsau toho způsobu, že se i s kolmi wyndáwati a dále přenášeti dagj, čjmž se tam půda sama mrwj, proto že tam nemožné wywážeti hnoge.

Přjpisek pozdněgšj.

nowugj. Odtud též a od Huculůw pocházj ona oblíbená »uherská bryndza«, a rozesjlá se po celém rakauském mocnářstwj. A co geště wlny, kožichůw, loge atd. Židé wywážegj, kaupiwsze to zde na mjstě za nepatrnu cenu! Nedá se zapřjti, žeby se tu geště mnoho oprawiti mohlo: ráz owcj a dobytka dal by se zúšlechtiti; na těch pustých planinách dalo by se geště gednau tolik stád wypásati, a množstwj neypěknějšjho materialu z rostlinstwa hnige pro nedostatek řemeslnjků a konkurrentů! Ale předce i to, co gest, i gak gest, dosti dokazuje gistý stupeň odvěčného slowanského wzdělánj.

W sobotu odpoledne přišel gsem do *Mukačowa* (Munkáč). Město, někdy sjdlo biskupůw slowanského obřadu, kteřj i teď geště titul zachowáwagj, ačkoliw obyčegně we *Wuhwaru* (*Unghvár*) residugj, ležj na lewém břehu šumjcj *Latoryci* (*Latorcza*). Ale toho samého dne těžko mně bylo něco po městě se ohlednauti, proto že nesmjrný déšť padal, tak že gsem celý promoklý dřjwe se sušiti musel. Wečjr wstaupjm na wečeři do hostince, který byl zároveň i kafjrnau, a gak se zdá i cukrárnau. Tu mezi rozličnými osobami w *atilla-rokách* 4) něgaký obstarožný panáček čosi mnoho na Židy dowáděl. Wmjsil gsem se do rozmluwy, omlauwage se, že gsem cizincem, a tyto kraginy poneypřwé nawštěwugi, a ptal gsem se ho, co bych tu zwláštnjho neb starožitného mohl widěti, an slyšjm, že on gest zdejšj. Powěděl, že tu tak dalece nic nenj zwláštnjho, konečné ale zmjnil co o twrzi za městem, kterau bych nawštjwiti měl, a sice z gitra w neděli, když tam ráno o 8 hodině w kapli mše býwá. Dále se točila řeč o rozličných věcech, až gsme zase přišli na Židy. Powěděl mi onen pán, že před třidceti lety sotwa bylo dwau, třj Židůw w městě, a nynj že skoro wšecky domy, wšecky krámy, šenkowny, hospody w gich rukau

4) *Atilla-rok* se nazýwá u Maďarůw gistý druh čemery, kožesinau₂ wyšité.

se nalezagj, ačkoliw zdegšj Žid od Polského velmi se lišj, po německu na uherský způsob se nosj, tak že ho gen po zarostlé bradě a po názwuku we mluwenj poznáš. Židowky pak docela nelze rozeznati, neboť i čistota u nich daleko wjce gest zachovaná, než Polště. Měšťané ale (Rusjni, kteří wětšj částku obywatelůw skládagj) museli před tjm prohnáným, nepoctiwým národem na předměstj ustaupiti. Žid přitočj a wetře se všudy, založj krámek neb krčmu, přiláká k sobě lewněgšj cenau, gednomu laciněgi prodá, druhému falešnau měrau neb wáhaus, neb chatrněgšjm zbožjm utrhne, a vždy dobře wygde. Tjm způsobem přiwlastňugj sobě Židé celý obchod a průmysl, a zemec, kragowec musj klesnauti. Gest to wěrný obraz toho, co se dalo s maloruskými městy pod polskau vládu, když Kazimjr Welký nasázel Židy na krk Rusjnům, a nástupci trůnu ge podporowali. W konstitučném králowstwj uherském každému wolno přigjti odkudkoli, nagmauti ěrunt a bezpečně se usaditi. Toho priwilege tedy Židé pilně užjwagj, a z toho to pocházj, že máš we všech wesnicjch u silnice plno židowských osad a krčem, w nichž Židé sedláky rozpágegj a zdjragj.

Ráno něco časněgi wyšel gsem za město ku polednj straně; déšť přestal geště wčera, přes noc woda stékla, ránek byl dosti pěkný, oblaky zřjdlj a blankyt nebes vždy šjřegi se gasněl. Asi čtwrt hodiny za městem stogj na wodorowné planině strmý kopec, na kterém se bělagj zdi twrze a zámku, po wyhořenj r. 1834 obnowené, pobjlené a cihlami kryté. Na wěži bicj hodiny. Postaupil gsem pod samý kopec, samými winohrady obsázený, přes *Polanku*, pod zámkem ležjcej osadu, a širokau bitau cestau nahoru se winaucj, až gsem konečně od polednj strany pod samau zdj stanul, gednau, druhau, a zdá se mi i třetj branau na malé předdwořj wešel, kde zámecká posádka swé byty má; we dwoře studně nesmjrně hluboká a woda w nj nadobyčegně studená. Konečně wstaupil gsem do malé, wymalované kaple. Na oltáři stogj obraz naděge

dosti šťastného štětce, a světlo z gasných oken naň padagjcej ožiwowalo tahy postawy s nebeským úsměchem, podnášegjcej oko nad oborpozemskosti. Na prawé straně stolice, w nichž seděli zdegšj wěžňowé w ciwilných šatech a bez paut, za nimi osoby od wogska, a stranau po kautech arestanti w železech a w arestantském oděwu. Služby božj giž začaly, malé warhánky zněly, a wogáci zpjwali něgakau nábožnau pjseň w gazyku německém. Po skončené mši přečjtal kněz, silně se zagjkage, německé ewangelium, a všickni začali se rozcházeti — kam komu nutno. Ze zámeckého dworu welmi pěkná wyhljodka se otwjrá na ohromné lauky ku poledni, zelenost nepřehledná, bez konce, bez hranic. Widěti celé město, gak se rozkládá na rowině, za njm leskne se *Latoryca*, w auwale mezi winohrady bělagj se zdi monastyru Basiliánského, a z lůna sadůw wypjną se geho kostelnj wěž.

Wrátil gsem se do města, kde po ulicích giž dosti žiwo bylo. Řemeslnjci buď w uherském buď německém krogi, ženštiny a djwky podobně ubrané, gak se obyčegně Slowenky nosj, ubjraly se buď do katolického kostela, buď do ruské cjrkwě. Nawšjtjwil gsem neydržjw latinský kostel, potom starau dřewěnu cjrkwě. Gegj zewnitřek podobá se obyčegným cjrkwjm na gižnj Rusi, a gest gakoby nápodobenj byzantinského slohu; rowněž obrazy s tjmto slohem se shodugj. Nowá ruská cjrkwě z kamene giž se stawj. Zdi giž stály, ano i střechau giž kryty byly, ale skrze neumělost stawitele gednau se všecko zawalilo, a hlawnj zdě až do základu pukly. Po službách božjch šel gsem k faráři ruskému, a ptám se ho, dle mého obyčege, zdali mně může něgaké staré pjsemnj památky neb giné starožitnosti ukázati; ale pohodlný služebnjk božj zkrátka mi odpověděl, že se tjm nezanášj, a že mu do takowého starého chamradj docela nic nenj; ostatně že tu ničeho nenj, a kdyby i bylo, ať si to tam ležj. W tom nadešel něgaký mladý kněz (zdá se mi, kaplan), a začali oba neydržjw po rusjnsku, pak po maďarsku, potom znouu

po rusjnsku rozmlauwati. Gá tjm časem procházjm se po pokogi, a pohlednu na rytinu w rámě za sklem wisjcy, čjtám podpis nowo-ruským pjsmem: *Paskěvič Eriwanskij*, a pod tjm známé werše. W tom se mne farář táže, zdali wjm, že Paskewič gest rodem z Uher, synem rusjnského kněze? Tu hned oba začali mne přesvědčowati, že to nepochybná prawda, že gsau takowj, co gehu otce znali, ano co i gehu kolleğami byli na Wichwarském gymnasium. Podobné bágky kolugj též w Haličjch, a snad se někdy halická Rus s uherskau o vlast gehu hádati bude, an zatjm wůbec wědomo, že otec toho welikého wůdce plukůw byl kollegným raddau (*kolležským sowětnjkem*, Kollegien-Rath) w Poltawě. S bolestným srdcem odešel gsem od toho neuslužného kněze, a zůstalo mně geště nawštjwiti monastyr. Odebral gsem se tedy tam přes most na *Latoryci*, potom předměstjm čili wjskau Rusjny osazenau mezi ohromnými sady až ke klášteru, který zděmi obehnán k patě winohradůw se taulj. Stawenj welké, zdá se mi, na dvě pátra, cjrkew zděná, také dosti weliká. Doptal gsem se na Ihumena (Hegumena); muž weliký se zarostlau bradau na prsa splýwagjcy, s dlauhými wlasy, dosti zdwořile mne přigal. Přišel na to kdosi druhý (zdá se mi professor), oswědčil gsem se, s čjm přicházjm, radili se po maďarsku, naposledy powjdal mi Ihumen, že mně nynj archiw a knihownu ukázati nemohau, poněwadž Archimandrit, u něhož gsau kljče, wygel, a teprwé za několik dnj se wrátj, potom abych se zas ohlásil. Prosil gsem, aby mně aspoň kostel ukázali, snad že tam něgaké staré knihy neb obrazy, neb čeho giného z náboženských památek nagdu, ale i toho mně učiniti nechtěli. Tedy o tom kláštere tolik wjm, co gsem před tjm wěděl, že gest založen a nadán od Fedora Koriatiowiče, který mezi 1330—40 (nepamatugi léta dobře) od welikého knjžete Litewského Olherda pronásledován, z Podolj do Uher ke králi, zdá se mi, Robertowi utekl, a od něho zámky Mukačewo, Uhel' (Újhely) a giné w leno dostal. Tento zruštěný knjže litewský oži-

wil ducha a náboženstwj zdegšjch Rusjnůw, zakládal monastiry a cjrkwe. Gemu i tento monastyr ze swé dotacj děkuge. Mimo to nacházj se w Mukačowské diecezi patero, a w Prešovské dvě monastyrů w Basilianských. Zazwonil zwonek do refektáře, gá se tedy kněžjm uklonil, a můžeš sobě mysliti, do gakého rozmaru má duše wpadla. Nenj co dělati s těmi pohodlnými pány; znamenáš, gak se upýpagj se swými wědomostmi, gak cizinci newěrj, a člověk musj gegich chautky snášeti. Raděgi s poctiwým wesničanem zacházjm. Zeptám se ho, tož mně odpowj slušně, poprosjm ho, tož zazpjawá, co umj, a co newj, to zpřjma řekne: *Neznaju, nezkažu*, a giž wjm, gak gehu slova posuzowáti a ceniti mám: než slova učeného, přede wšjm zdegšjho, třeba rozbjrati, odkud to wj, co powjda, zdali z knížek, neb z podánj, anebo z vlastnj učené mozkové schránky a fantasie.

Končjm ten list, neboť faktor Žid přiwedl mně fůru k dalšj cestě. Bud' zdráv! Dey Bože, abych dále wjce owoce na swé výprawě nasbjral, a Tobě o zagjmawěgšjch wécech psáti mohl. Twůg atd.

Dauška. Procházegse se zde po městě, potkám hromadu lidj, kteřj swým krogem zřegmo ukazowali, že negsau zdegšj. I ptám se, odkud: »*Iz Rusy, ze Samborského krage, odpověděl geden: To my, taja nuždennaja šlachta, woločymy sja po swěti.*« (To my, ta nuzná šlechta, wláčjme se po světě.) Lidnatost se rozmnožila, grunty se mezi rodinami podělily na malé kausky, a nenj na čem seděti doma; tedy gdau přes hory k Maďarům s kosau, cepem a srpem na wýdělek. Tak tedy potomek toho, genž někdy bohatau zbranj a oděnjm zdobil swůg mužný prs, a směle nepřjteli čelo stawil, ten se nynj wláčj w haleně a hůni s cepem neb kosau za kauskem chleba, aby sobě několik ěrošů wýdělal; negde na niwy vlastnj, ale daleko za hory w cizj krag, leniwým Maďarům kositi, sbjrati a mlátiti!

(Dokončenj.)

Č A S O P I S

ČESKÉHO MUSEUM.

ŠEŠTNÁCTÝ ROČNÍK.

SWÁZEK PRVNÍ.

W PRAZE,

NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.

1842.

III.

Cesta po halické a uherské Rusi.

Sdělená w listech od J. F. H. ku příteli do L.

(Dokončenj.)

L i s t 8.

Wygezd z Mukačowa; šwábský wozka; porownánj hospodárstwj Šwába s hospodárstwjm Rusjna; Wuhwar; kuž Lučkaj; uherský hrabě; maďarský starožitnj a spisowatel; seglj se s příteljem; obraz wolenj Wice-Išpána w K . . .; maďarský gazyk.

Z Wuhwaru (Unghwár) dne 13. srpna 1839.

Milý Příteli!

Na swé cestě potkávám lidi vždy giného plemena, tak že opět giná pozorovánj činiti mohu, a tjm se mi gaksi ukládá bezděky porownánj rozmanitých národů, co obýwagj w kragině uherské. Tenkrátě byl wozka, gegž mi Žid faktor obgednal, Šwáb ze *Žofijowa (Sophiendorf)*, německé osady za Mukačowem při silnici k Chustu ležjcj. S njm tedy wygždjdm z *Mukačowa*; cwálagj tři mocnj koňowé w chomautech, tak že w brzce geště před *Dawidkowem (Davidháza)* pět prázdných šwábských fůr dohánjme, které zároweň s mým Šwábem do Wuhwaru gely, nakládati tam obilj. Přes *Rokošino (Rakos)* dogždjme do *Seredného*, an se wečer bljžj. Můg wozka tedy umlauwá se s druhými Šwáby, aby se přenocowalo bljzko *Seredného* u známého gim spolukmenowce, neboť tmawá noc giž nastáwala, a začjnalo k tomu dobře poprcháwati. Zageło tedy šest fůr do dlahého a auzkého dworu; slezl gsem s wozu, a wstaupil do chalupy dřewěné, hlinau ob-
lepené a wybjlené. W sjni na ohništi oheň planul, a nad njm na řetjzku kotljk wisel, komjn byl přjmo nahoru

wyveden; po obau stranách předsjně gizby, dosti gasně wybjlené, ale obě bez odlahy, w nich lawice a stůl, postel s peřinami a poduškami, pak police, to bylo všecko, co gsem spatřil; obrazu ani gednoho, neboť byla to rodina ewangelická. Přišli i mogi Šwábowé tlumem do gizby, a rozvěšugjce swé zmoklé čuhy, mleli swým německým nářečjm; ale uměgj též i po rusjnsku, a teremtetugj tak po maďarsku, gak rozenj Maďaři. Na to geden wyzuw boty, w mokrých šarawarech pod peřinu wlezl, a za njm druhý. Wesměs ale musjm upřjmně powěděti, že gsem newiděl tu proslawenau německau čistotu; snad se zmaďařila; a pec tak byla špinawá, gak řjdko. Předce ruská bába, pomyslił gsem sobě, aspoň pec wždy čisto držj, neboť w ohledu čistoty w chalupě, rozličně to přicházj; lawice, stoly, police mygj a drhnau se owšem gen ke konci masopustu, před každým postem a před welkými swátky; tehdy se giž i hrnky wypařugj ano i w ohni wypalugj, aby nic masného w nich nebylo; ale pec, ta se každodenně po uwařenj obědu neb wečeře bjłau hljnkau potjrá, aby sazj nebylo znáti. Porownáwage zřjzenj přjbytku a hospodářstwj německého osadnjka s kragowcem Rusjnem (gako w Haličjch), wždy welký rozdjl gsem nacházel. Chalupy šwábské we wsi stawěny gsau do rowné ulice; dvě okna vycházegj na ulici, dvěře ale na dlahý auzký dworec, při němžto gest štěpnička; chalupa Rusjna ale stogj w pozadj širokého dworce, dvěře musegj wycházeti k gihu, a gedno okno k wýchodu, nad njmž w chalupě wždy swatý obrázek wisj, a před njm, gestli w domě gsau děwčata, zahrádka s kwjtjm. Tento kaut bljzko toho obrázku zwe se *pokůtjm*, a gest to čestné mjsto w celé chalupě, kam usazugj kněze neb giné wzácné hosti. Za pohanstwj museli tu domácj bůžkové mjsto swé mjeti. U Šwába stogj hospodářská stawenj w gedné řadě, tak že se z dworu tvořj dlahá ulice, a neyzáze stogj welká stodola. Rusjnůw dworec gest okulacen, woznice, stáge, chljwky atd. vše do kola stogj, gak to národnj pjseň po-

pisuge: *jeho dworočok, ta jak wínočok*; stodola ale ležj zwlášť. U Šwába na samém dwoře gest gáma, do njž ze stáge a obory gjcha stýká, a kam on často z chlěwu mrwu kydá; Rusjnowá obora zasloněná gest plotem neb chljwky, a tam nacházj se podobná gáma, mrwa ale wywážj se wždy přjmo na pole. U každého Šwába nagdeš studni we dwoře, w rusjnských dědinách k gedné studni někdy půl wsi chodj, a negednau tomu hospodáři, na gehož ģruntě studně se nacházj, celau zahradu neb lauku pošlapagj, a předce nesmj tomu brániti, ani si stěžowati, neboť neslušj se, wody a ohně komu nepřáti. Připomj-nám sobě, gak gednau geda s chlapcem přes šwábskou osadu w Haličjch, ten spatřiw na dwoře každého hospodáře studni, welice se diwil. Gá ho poučowal, že to u Němců ģiž takowý pěkný pořádek, a gak to dobře, že každý má swau vlastnj wýhodu: *»Hde tam, panyčů, od-wece mi chlapec, to wže takij narod łukawyj, ščo jeden druhomu i wody źaluje«* — (co tam, paniči, to ģiž takowý skrbliwý národ, že geden druhému i wody dáti lituge). Šwábské wsi táhnau se do délky, a působj gednu dlauhau ulici; rusjnské wjce gsau w hromadě (rozumj. se na rowinách). Šwábské polnosti táhnau se od chalupy a zahrady w rowné nepřetržené čáře; Rusjni ale magj po wšech stranách osady rozptýlené ģruntj (gak se řjká, we třech neb čtyrech rukau), a to, zdá se, pro uwarowánj křiwdy a nesprawedlnosti, aby geden úrodných, druhý špatných ģruntů nedostal. Šwáb když osedne na pustině, béře se zhurta do wysekáwánj lesa, wytřjbenj pařežů a keřů, tak že za několik let ohromné hauštiny w čistá pole se obra-cegj; Rusjn zase powolně postupuge, napřed porážj stromy wjce z hospodářské potřeby, dělá seno, wypásá, slowem ponechává wše wjce přjrodě, gakoby mu ljto bylo, ná-silně ničiti, ano wždy rád wypěstuge si kausek lesu neb hauštj na hág, kde by mohl wčelnici neb salaš sobě zřj-diti. Když Šwábowi urodj se owoce, to ge bud' prodá před dozránjm, aneb sám opatruge, aby na něm škody

neměl, ano i vlastním dětem pochutnati nedá; za to však časem hotové penězky schová. Na Rusi ale, gagem se opět nyní přesvědčil w Mukačowě, cesta z města do kláštera samými sady weđe; všickni tamtudy chodj, a když gsem gá do kláštera se ubjrage, ěazdowi slovo dal, aby mně prodal trochu sliw, on mne do chalupy wegiti prosil, a chlapce poslal, který plnau mjsku pěkných šwestek načesal. Sgedl gsem gich několik, zbytek ale na nalehánj ěazdy s sebau wzal; a když se ptám, co gsem dlužen, nic něchtěl přigmauti. Položjm na stole několik kreycarů, on ale gako tjm obražen, wtiskl mne ge wruku, řka: *»Büh by mnia pokarav, keľ by ja da što wziaw, — keľ pan Büh zaródyw, to bude i nam, i ditem, i išče prodastsja dobrym ljudem«* ¹⁾. Rusjn gj třikrát za den, Šwáb čtyřkrát; Rusjn gj ráno *obíd*, než na robotu wygde, o poledni držj *poľudenek* w poli (chleba se solj, česnekem neb sýrem), a wečjr nawrátiw se domu *wečeri*; Šwáb po rannjm snjdanj, na poledne, a kdyby gak neyďále bylo, musj s pole domu na oběd gji; potom nazpět na pole se wrátiw, gj tam swačinu, a přicházj zas domu, gjsti *wečeri*. Šwáb wůbec hned z počátku při osazovánj práwem před utiskovánjm obwarowaný, swé hospodářstwj pořádně a saustawně wěsti může; Rusjn ale, pánowě wůli poručený, hospodářj gak mu okoličnosti dowolugj. Šwáb oře, sege, sbjrá tenkrát, když ge čas, a když chce, Rusjn ale, když od panské roboty wolný gest; musj obyčegně dřjwe o pána se starati, než na swoge pomyslití může, a pracuge pro sebe negednau w noci při měsijci. Šwáb nagjmá giné lidi k pomoci do práce, a platj hotowými penězi, zwlášť k mlácenj, čjmž se nerád mozolj; Rusjn ale buď sám pracuge, anebo na žně zaprošuge sausedy a hosti,

1) U Maďarůw giný obyčeg. Tam, gak slyšjm, gestli se urodj wjno, tak že se na polo zadarmo prodáwá, to Maďari wytaħugj sudy ze sklepůw na silnici, a každého častugj. Mimogedaucj neb mimochodjcej musegj státi: *Anebo pig, anebo se big!* křičj podnapilj Maďari, a ostatek wjna do strauhy wypauštěgj.

gež za učiněnou úsluhu častuge. Šwáb sobě každau neděli do hospody zagde, a s přátely hlawu si nabjgj; Rusjna we žnjch w hospodě nespatrijš, ale za to na podzim, když všeco sklídil a na nowo posil, tehdy celý týden i dvě neděle u Žida pige, anebo doma, zwlaště když se nahodj gaká swatba, křestiny, pauť atd., to nesmjrně mnoho heyřj, až pokud se nezpamatuge, a opět nezabeře do práce. Předce když mezi Rusjny náružiwy pigák rok, dvě léta neb po celý žiwot pjti se zařekne, nezláme přjsahy. — Tuto máš mé porownánj, gak mi na mysl přišlo. Čerpāl gsem ge wjce ze swého pozorowanj Rusjnůw a Šwábůw w Haličjch, ale i zdegšj magj welmi mnoho podobnosti, kromě toho, že zdegšj Šwáb žiwěgšj letory gest, náhlegšj ke swáru a pranicí, gak wůbec všickni obywatelé Uherské země něco od *maďarské prudkosti a zlostliwosti* přigali; wygma gediných Rusjnůw, kterj gak Čaplowič právem napsal, neyméně magj smělosti (*courage*), t. g. negsau tak bauřliwj, swárliwj, zlostliwj, gak ginj. Geště Ti musjm k porownánj se Šwábem dodati, že když ruská matka ráno a wečer dětem otčenáš, odrjkáwati káže, zde u Šwába, kde gsem nocował, Hanzl a Michl *Einmaleins* opakowati museli, než se položili spát, a ráno, než dostali snjdanj.

Ránek byl přjgemný, když gsme mjgeli wse *Sołotwinu*, *Hłyboku*, *Drawci* (*Darocz*) a *Łaz*, a k *Wuhwaru* se bljžili, který se nám ukázal z boku s černawými zděmi zámku. Pole byla ožiwená; pracowitý lid všude se oháněl, — wůkol zněly zpěwy, tu w *konopj*, tam w kukuřici, onde w trávě, — zwěstugj oni pautnjkowi, že se nacházj w lůně zpěwawého lidu Slowanského. Přes dřewěný most na řece *Wuhu* (*Ungh*) wgel gsem do stoličného města *Wuhwaru* (maď. *Unghvár*). Ulice dosti široké, dlážené, domy kamenné, w řadách stogjcj, krámy pořádné; slowem, město ukazuge se znamenitěgšjm všech, co gsem gich až potud w té zemi widěl. Ano znamenal gsem, že se tu giž i gakýsi přepych w šatech progewuge, wyššj tón zde

swé panowánj rozprostjrá, při čemž i maďarismus se přikrádá. Přigew do města toho, ney důležitějšj záležitostj mau bylo, nawštjwiti kněze *Lučkaje*, faráře u zdejšj řecko-unické katedrály, spisowatele slowanské mluwnice a rusjnských kázanj ²⁾. Nesmjrně se těšil, když gsem mu powěděl záměr swého putowánj, a dodal, že od času, co ho prof. Kucharský nawštjwil, giž deset let minulo, a nikdo do té zanedbané kraginy nezahledl. Mnoho nowého mně powěděl o zdejšjm okolj, zvláště o lidu a gehu nářečj, a mně nawzágem mnoho podobných otázek dáwal. »Starožitných památek, listin, starých rukopisůw zde nemáš,« powěděl ten ctihodný muž, neboť on sám pořádal konsistornj archiw, a nad 14. wěk nic staršjho nenalezl. Ukazowal mně gednu listinu z počátku 17. wěku, t. g. geště před sgednocenjm cjrkwě s Řjmem, které tu, pěj *Isaia* Archimandrity Trapezuntského, a *Josefa Kamillis*, biskupa Sebastopolského (in partibus, a pozděgi skutečného [Mukačowského], od papeže na provincionálný sbor do *Zborowa* (*Zboró* w šaryské stol) poslaných, r. 1690 zawedeno bylo. Biskup psal se w oné listině: *Episkop Mukačowskij, Unhwariskij, Prjašovskij, Makoweckij* ³⁾ *i wseja Rusy Uhorskija*. Tato diecéza byla welmi weliká, teprwé cjsař František I. (1816) udělal z nj dvě, Prešovskau a Welko-Wáradskau, kterážto poslednj poneywjce Walachy obsahuge, gako řecko-unická dieceza Foğarašská w Sedmihradech. Ukazowal mně ten učený muž swůg děgepis Mukačowské diecezy w rukopisu, s njmž též děgepis národu w nj osedlého auzce spogen gest. Twrdil, ačkoliw mu nestáwá pjsemnjch památek, genžby starodáwnost zdejšjch Slawo-Rusjnůw dokazowaly, že tito gsau prwotnjmi těchto stran obywateli, *aborigines*. Ostatně žalowal

2) Grammatica linguae Slavo - Ruthenae seu Vetero - Slavicae. Budae 1828. 8. Cerkownyja Besidy. V Budymi 1831. 8. 2 djly.

3) *Makowica* gest hrad, nynj w zřjceninách ležejc nedaleko *Zborowa*, od něhož celý chotár zowe se *Makowa*..

na obojetnost a newljdnost vlastnjch kraganů, w nichž on chtěl wzbuzowati lásku k vlastnjmu gazyku; chtěl literaturu z hnusného lethargu podnésti, měl záměr wydáwati časopis w ruském gazyku; ale nebylo možnosti. Nemáš tu daleko široko ani knihtiskárny, a rukopisy bylo třeba až do Pešti zasjlati; pomoc a podpora odnikud; přitom poznal negenom tu neywětšj přewrácenost u vzdělanějšjch kraganů, ale i záwist a nepřjzeň mezi swými a cizjmi (on byl kandidatem na biskupskau stolicí, ale nepřátelé dowedli mu zameziti cestu). Tak tedy w hořké nechuti ode všeho upustil. I koho by neomrzal, neusaužil podobný osud w neyupřjmnějšj podnikánj pro swé newděčné kragany? Ukazowal dále sbjrký národnjch pjsnj a vlastnj, půwodnj i přeložené básně w mateřském gazyku. Gsau to okamžité wýlewy mladistwé duše pod rozkošným wlaským nebem, poněwadž *Lučkaj*, skončiw theologii we Wjdni, po několik let kaplanem byl u wévody Ludwjka z Lukky (z rodiny Bourbonůw), kterýž měl obzwláštnj zaljbenj w slowanském obřadu, a genuž také swá ruská kázanj wěnowal. Dowěděl gsem se, že tu gest biskupský seminář a bohoslowecké učenj pro sgednocené Rusjny, w němžto se dwa předměty, pastorálka a katechetika w národnjm t. g. slaworusjnském nářečj přednášegj (ne tak, gako we Lwowě a Přemyslu, kde se ty předměty Rusjnům, w gedné kollegi s řjmsko-katolickými posluchači, w polském gazyku podáwagj).

Naši dalšj rozmluwu přetrhlo zaklepánj na dvěře. Na slovo: »Szabad!« (dowoleno) wstaužil mladý člowěk w attila-roku, s ostruhami, wausiskami a licausy, které mu twář pod bradau objhaly; na šjgi měl černoheadwabný šál se zlatými fáborky. Byl to mladý hrabě S**. Po uklonách něco dlaho rozprávěli w maďarském gazyku; kněz *Lučkaj* představil mne gako zahraničného literatora, a pán »gróf« prohodil na mne několik otázek. Odcházege zwal mne s sebau, a slibowal mně ukázati mnoho zagjmawých wěcj z »nacionálnj« literatury. Šel gsem tedy

do gehu obydlj. Potreba bylo gen wegjti, dalo se mi hned poznati, že se nacházjm u literatora vlastence. Wůkol po stěnách obrazy, a všeco po husarsku wystrojeno, swětlé barwy, čerwené a modré, a gednoho wausy hroznějš než druhého. Pán hrabě předstawil pořádkem slawné muže Maďary, vsechny krále, wůdce, ano i Arpáda, Gyulu a Almusa. Poznamenal gsem při tom, že ti poslednj gen útwory obraznosti něgakého maljře býti se zdagj. Uchowey Bože, odporowal pán hrabě, vsech těchto obrazůw originály nacházegj se w národnjm museum w Pešti, kde též zbraně, oděwy a giné ostatky Almusa, Arpáda a giných složeny gsau. Důležito, pomyslel gsem sobě, gestli prawda. Dále ukazowal mi pán hrabě swau knihownu národnjch děl, všeco nowé plody, básně, drámy, romány, almanachy, pyšně ozdobené, s rytinami welmi krásnými, časopisy a ročnjky, všeco na welmi pěkném papjře sličně tištěno, a podle zdánj pána hraběte arcidjla, klassická, nesmrtelná djla. Poptáwal se dále pán hrabě na staw sewernjch států, na gich wzdělanost, welikost, obyčege a t. d., z čeho gsem poznal, že učený hrabě welmi chybně předstawenj o těch zemjch má, a w zeměpisu sotwa tolik zběhlosti, co žák w prwnj ģrammatikálnj třjdě, ačkoliw cestowal po Němcjch, ano i w Pařjži, Londýně a Řjmě byl. Chtěl gsem odegjti, ale pán hrabě zadržel mne na oběd u sebe, mluwě, že budu mjti přjležitost, poznati gednoho z neywětšjch učených literatorůw a zpytatelůw maďarského děgepisu. Sotwa to promluwil, rozletěly se s welikým třáskem dwěre, a wstaulpil njzký, tlustý člowěk s našediwělým welikým wausem, nageženau čupryнау, w cifrowaném (šnurečky pošjwaném) uherském špencerku, we spodkách auzkých, do uherských, zlatým šnurkem obšitých bot s ostruhami. Zawřeštěl »*Szolgája!*« (služebnj), a hodil swau sobolowau čepici s čerweným aksamitowým dneim na sedátko (sofu); — potom začal probjrati nowiny čili časopisy, a cosi strašně gazykem třepal. Pán hrabě

předstawił mne, ale onen njzký tlusták (w něm gsem měl poznati onoho slawného literatora) neslyšel, čili nechtěl slyšeti, a teprwé za druhým oslowenjm sotwa na mne swýma slawnýma očima pohlédnauti ráčil. Přišel čas obědu, zwáno ke stolu, k němuž mimo giž známé osoby, zasedly panj hraběnka, dvě panenky a gakýsi mládenec w čerweném atilla-roku, s dlauhými na plece spadagjcjmi wlasý, malými wausisky a pýřjm po bradě. Dámy mluwili neywjce po francauzsku s podiwným maďarským názwukem, a že pán hrabě byl hrozně zwědawý, dáwal mně strašně mnoho otázek; ale geště zwědawěgšj ukázaly se dámy, a obsypáwaly mne bez ostánj mnohem směšněgšjmi a pikantněgšjmi otázkami, než pán hrabě, a gá wšecká ta rozumovánj, falešné úwahy, podiwné otázky musel rozlušťowati, rozwazowati, wyswětlowati a wykládati. Zatjm onen literator byl u welmi zlém rozmaru, že se cizjm gazykem mluwj, djwal se toliko do swého taljře a gedl, anebo někdy widličkau swé šediwé wausy počesáwal. Řeknu mezi giným, že gsem pozorowal, že německý gazyk wuherské zemi welice gest rozšjřen, ano že u wětšj tįjdy panuge, a mnozj rozenj Maďaři gjm howořj. Na to onen nemluwný literator gako opañen, hodj widličkau na stůl, až lįjce poskočila, a na zem spadla. »*Hund bellt deutsch, kein wohr Madjar spricht deutsch!*« zkrřiknul a pohledl na mne falešně, na celém těle zlostj se třesa. Wšickni se zamlčeli, a gá bych se byl dal do rozpustilého smjchu, ale zakryw se šátkem, gakož pokašlánjm gsem ho udusil w sobě. Pán hrabě chtěl mně pomoci, a začal mu připomjnati, že gsem cizinec, a méně zdegšjch okoličnostj wědomý, začěz by mně to prominauti měl. Tu literator něco mjrněgi, ale wždy geště w rozdrážděnosti řekl: »*Soll er sich nit drcin mischen, wenn er nit weiss.*« Po tom nastaupila dlauhá přestávka. Panj hraběnka zase gi přetrhla nowau otázkau na mne, a howor se ožiwił, o starožitných národech, o gich wzdělanosti atd. Musela to býti woda na mlýn slawného literatora;

wypiw několik sklenic wjna, a to gako prawý Maďar vlastenec, čistého, ne s wodau mješného, gak družj, wygasnil čelo, obrátil se ke mně, a slawným hlasem mluwiti začal: zdali gá o tom co wjm, že stařj Egyptčané, Feničané, Hellenové, Partové byli Maďaři, a že po maďarsku mluwili. Boge se, odporowati tomu, toliko weliké podiwenj nad tau nowostj gsem gewil. On se usmál, gako přemaudrý kantor nad podiwenjm zwědawého žáčka. Tu tedy mně začnáj wypočjtáwati wšecky kraginy a národy, které náležegj ke koruně Maďarské, t. g. kraginy, w kterých wyše wzpomenutj národowé panowali, dále kraginy, gichž Atilla s Huny (t. g. Maďary) wydobył, neopustił i Sasy, Lotrynky a Wlachy, w nichž Maďaři bogowali, a kraginy, kudy Almus wedł Maďary do zasljené země Panonie. W zápalu swém zahrnuw tento swět Maďarského panstwj swau učenau fantasij, s národnau hrdostj se mne zeptá, zdali kdy na swětě tak welikého mocnářstwj bylo? . . . Beze wšj pochybnosti — nikdy! A wšech těch kragin musj maďarská koruna opět nabyti, genom se geště potřebuge sesilniti, to gest, národnj gazyk maďarský zawěsti, a to wšudy po různorodých provinciich, tak we školách, w úřadech, gako též i w domácnosti, aby wšickni gednjm maďarským gazykem mluwili, gednjm duchem oddýchali, z téhož gazyka gednu oswětu čerpali; a pak wywolj sobě Maďaři *Királa-Maďara*, směle swětu wognu wypowiedj, a wšecky ty kraginy, k nimž oni *neysprawedliwěgšj* pretensie magj, nazpět odeberau. — Na wšech twářch malowalo se gakési patriotické nadšenj, a gá ze swé strany nechtěl překaziti tu božskau chwjli. Zamyśliw se trochu literator, opět ke mně mluwj: že gestli se chci o tom wšem dowěděti, abych čel maďarské historiky a zpytatele starožitnostj, tam že se mi teprwé nowý swět otewře; stará maďarská historie wyswětluge prý děge celého starého swěta; přitačel mi mnoho děgepiscůw, genž mi ale z paměti wypadli, kromě gednoho,

Horváth Istvána ⁴⁾, prof. maď. literatury w Pešti, kterého náš literator velmi často zpomínal, a svým kolegům nazýval. Powjdał mně: že všechno, co jsem snad až do toho času četl, aneb co potud wjm, nic neznamená, docela za nic nestojí; že já potud nic newjm, a na věky nic vědět ani umět nebudu, dokud se po maďarsku nenaučím a maďarské spisowatele čtati nebudu.— Shlubokým mlčením musel jsem to pro mne velmi nežádoucí ponaučení přigmuti, neboť nebezpečno bylo učeního starožitnjaka dráždit; při tom jsem byl rád, že se od obědu wstalo, a já od podobných *doucerů* uwolněn byl. Ale nebylo na tom dosti gestě, začala se hádka z příčiny zpomínky o náboženských wyznánjch. Powjdám, že Maďari, chwála Bohu, nyní předce všickni jsou křesťané: »*Is nit wohr*, okřikl se na mne s obyčejným hněvem literator, *kein wohr Madjar is Krist, olles Kálwin!*« Dále z toho thema rozpočala se rozepře; já dokazowal, že kalwinské wyznání jest také křesťanské, i chtěl jsem ho poučiti o počátkách kalwinismu a původu *Jana Chauvina* čili *Kalwina*; on mi však přímo odpjral, že to není prawda, že to bágka, *Kalwin byl Maďarem*, a kalwinská wjra jest *maďarská wjra* (Magyar hit); k tomu i dodal, že kdybych mu mohl dokázati, že Kalwin nebyl Maďarem, a kalwinská wjra že není maďarská, on by se jí dnes odřekl, a za něj všickni dobří vlastenci. Wida zápal

4) Štěpán Horváth platí u Maďarů skutečně za nejwětšjho starožitnjaka. Odsílám na jeho: *Rozprawy o počátkách Maďarského národu*, na německý jazyk přeložené w *Majlathově historii Maďarůw*, díl IV. Tam se možná dowěděti, že p. Horváth 300,000 (pozor! třikrát sto tisíc!) swazkůw přecítal, které o Maďarech gednají, a z nich zagisté to wyčerpál, že wětšj částka slavných národů w starožitnosti byli Maďari. Nalezá se tam půwodnj a toho způsobu gediné maďarské filologowání, a wyklad citátůw z klassikůw řeckých a římských, ze sw. písma a sw. Otcůw, všechno na dokázání starobylosti, rozšířenosti a sláwy národu Maďarského.

a urputnost literatora, přestal gsem se hádati, a na potvrzenj geho arğumentůw wzal mne p. hrabě za rameno, a odwedl mne do wedlejšjho pokoge, ukazuge na obraz podepsaný: *Joannes Calvinus*, po maďarsku wystrogený s hroznými wausy, eifrowanými spodkami gako u hajduka, w botech se špičkami wzhůru ohnutými, a ohromnými ostruhami — i ptal se p. hrabě, zdali geště newěřjm, že byl Maďarem? Musel gsem mlčeti a poddati se, ne tak pro ten obraz, gako pro maďarského literatora, který mně na krku seděl a do ušj teremtelował. Na to w krátce rozlaučil gsem se s domem wzácným, w kterém tolik zagjmawého gsem widěl, a geště wjce slyšel. —

Chtěl gsem wčera ten list skončiti, a na poštu dáti, tu z nenadánj wystaupj náhodau můg dáwný přjtel M. . . do mého přjbytku, který práwě přes Wuhwár přegjžděl. Gá w radosti tak nenadálého potkánj s drahým přjtelem odložil gsem list stranau, a zapomněl gsem naň při wzágemných a důwěrných otázkách a rozmluwách. Dostaneš ho snad o několik dnj pozděgi; za to chci Ti ale wynahraditi obrazem ze zdegšj kraginy, kdybych ho gen dowedl tak skresliti, gak mně to můg přjtel, očitý swědek, odmalował. — Bylo to w stoličném městě K. . . , dnem před wolenjm *Wice-Išpána*. Mnoho mağnatůw do města se sgelo, wsudy po ulicjch prosmykugj se kolesy, pestrobarewnj hajduci sem tam chodj, hospody gsau nabitě, wywážegj se neřády, zamjtagj se ulice, w celém městě weliká činnost panuge, a všeco gen o wolenj mluwj. Ale to nenj geště nic. Druhého dne ráno bylo wygjtí za městské rohatky: tam na poli okolo hospody stogj tlumy lidu, po celém okolj rozléhá se křik a hulákánj. W neywětšj tjsni Cikáni hragj, a všeco, co nohy cjtj, staré, mladé, šediwé a lysé, všeco nohami potrhuge, skáče, ostruhami a šawlemi břinká, opodál stogj několik sudů wjna, okolo nich hajduci s plnými kofljký, každého ochotně častugj, křičjce: »*Vivat báró K**!* (gméno kandi-

data na Wice-Išpanstwji). Nedaleko zas plápolá oheň, okolo něho se rozmanitj lidé oháněj, gedem na rožni pečení obracj, druhý slaninu škwařj, třetj cosi na pánwi peče, a hrnkůw, koflíkůw wůkol množstwj stogj, chleby hromadami ležj, kdo chce, ten bere, krágj; ba nedosti na tom; tam stranau pod stánem řeznjk stabuge kůži s práwě zabitého wola, a okolo něho pjštj tučný wepř pod nožem podnapilého towaryše. — Tu celý tłum k silnici se walj, muzikanti napřed: gedau dwa- žebřinowé wozy, šest ohromných wolů ge táhne, a we wozech sami *Nemešowé* (šlechta); ten na prawo, onen na lewo z wozu vychýlený, ten bez čepice, tam tomu šawle z wozu wisj a po zemi se wleče, ten se třpytj w čerweném dolmaně se střjbrnými knoflíky, onen hlawau ležj na spodě wozu, a nohy opřel wzhůru o ramena giného, ten w korduanowych čizmách, onen w gedné botě a w druhé bačkoře; všickni s ostruhami, všickni se šawlemi, i kdyby gen na prowázku wisela, všickni bratřj *Nemeš emberek*, wjtagj se, ljbagj, a z plného hrdla wřěštj: *Vivat báró z K**!* Nedlanho na to přiletěl na koni hajduk, a ukloniw se zdwořile zwal ge k wolenj. S wřeskem a vykřikowánjm, které i hudbu ohlušilo, hnul se celý tábor k městu, a za njm pohybowaly se sudy s wjnem na wozkách od hajdukůw tažených. Přjwal ten wyústil se ulicj na náměstj, kdež giž před tjm množstwj lidu stálo, a od naprotějšj strany přitáhl druhý podobný tábor opilé šlechty, strana hraběte M** druhého kandidáta. Na balkon stoličného domu wystaupili bohatě wystrogenj magnáti, a nynj obě strany začaly se překřikowati wywoláwánjm swých patronůw, obau kandidátůw. Tu s gedné strany wysadili vysokého notariusu na ramena dwau hajduků, a dali mu do ruky k holi přilepený praporec, na němž ohromným pjsmem psáno bylo: *Vivat báró K...!* Strana hraběte M. nápodobně učinila, a Nemešowé té strany začali teď ukrutně wolati: *Vivat gróf M...!* Na to geště silněgi řwala strana barownowa. Magnati s balkonu gen se djwali, gak se tlumy

Nemešůw wřely, kypěly, a gak mořské wlny bauřily; a bylo znáti, gak vždy silněgšj hřmot pro barona se znáhal, zrůstal, gak protiwnjky ohlušowal; widěti bylo wtom chaosu, gak se hádali, ano mjsty i za wlasý tahali, až naposled mağnati widjce znamenitau přewahu barona K. zatleskali w dlaně, a gednohlasně zwolali: *Vivat báró K!* Strana hraběcj umlka, schowala swé heslo, a sléwala se pomalu s protiwnjky, kteřj opanowawše pole, z celého hrdla po ulicech řwali, a konečně po hospodách se ztráceli. Pán baron K... ukázal se po maďarsku: dal hostinu celému městu, w třinácti hostinejch mohl každý na aučet nowého *Wicc-Išpána* gisti a pjti, co a mnoho-li gen chtěl, od páté hodiny wečjr až do gedenácté w noci a notariusowé pauze zapisowati měli, co kdo ztráwil. Šlechta weselila se až do rána, a na tom se slawné wolenj skončilo.

Přjtel můg nemálo mně též rozpowjdal o nowých pokrocjch maďarismu, o slawných kowárnách maďarského gazyka, z kterých se každého měsjece po 200, 300, 400 nowokutých slow do weřegných časopisů zasjlá, gež patrioti s horliwostj nazpamět se učj atd. Gediné na posawádnj cizj *virtuš* nemožné prý nagjti slowo, a powjdá se, že na gehu wynalezenj odměna wysazena bude.

Leč giž dosti té pochautky, aby se nezhnusila. Končjm swůg list, neboť geště dnes na dalšj cestu wydati se hodlám. Nepůgdu giž do Prešowa, Lewoče a tam dále, a gest mi welice ljto, že mně okoličnosti nedowolugj nawštjwiti poctiwých Slowáků, čjm bych Tě byl zagisté neywjce potěšil. Na ten čas giž nemožno; nespátřjm obrowských Tater, neboť přjmo na půlnoc odtud do Halíče spěchati budu.

Twůg atd.

L i s t 9.

Dalšj cesta z Wuhwáru; národnj powěst o Bohandiwě; Zemnenská stolice; statarium; přechod do Haliče; Beskyd; Lisko; Dobromil; Přemysl.

Z Přemyslu dne 26. srpna 1839.

Milý Příteli!

Mine giž půl druhého měsíce, co gsem se na swau paut' wyprawil; prohledl gsem w tom čase gihowýchodnj cjp Haliče, přestaupil wrcholek Černé hory, a spustił se s druhé strany dolů, změřil gsem nohama Šafařkowau *terram incognitam*, ópodál Karpátů až do Wuhwáru, a na sewer konečně se obrátił, před několika dněmi do Přemysla gsem dorazil. Tu máš celý přehled mého cestowánj; nynj odpočjwám po ustawičné potůlce po neschodných kraginách, unawen, ztrmácen, zpocen a zanedbán; w myšlénkách wznášj se přede mnau ta různotwárná řada widěných wěcj, porownáwám rozmanité zkušenosti, a sám sebe wyptáwám, gaký mně z toho prospěch wyplynul, wykonaw tuto dosti těžkau úlohu? O zagisté ne takowý, gaký gsem sobě před wygezdem malowal; nesebral gsem tolik owoce, gakého mi slibowala klamliwá naděge! Čas a okoličnosti nedaly mně na mjstě déle přebýwati, proto má pozorowánj nemohau nic giného býti, než mimoletná, okamžitá. Gednak mám tolik upokogenj a užitku z toho, že gsem na vlastnj oči widěl, uskutečnil a na mjstě takowých wěcj zkusil, gakých se w žádné knize dotud nedočeš; badal gsem národ, gehu žiwobyť, gazyk usamého zřjdl; ozjral gsem se z bljzka po kragině tak staré a důležité, a předce w učeném swětě gen pod názvem *terra incognita* slynaucj, do které učený skaupozwuký Waršawský professor Kucharský gen zahljdl, a sotwa tolik swětu powěděl, že gi odkryl. Při tom sebral gsem něco národnjch pjsnj, podánj, powěr atd. Přigew zde do Přemysla, také něco pro sebe gsem našel, ale, než k tomu přistaupjm, musjm Ti geště dalšj přjběhy mé cesty opo-

wěděti, abych nepřetrhowal pásma we swém obyčegném popisowánj.

W úterý 13. srpna wyšel gsem z *Wuhwáru* po silnici k seweru, na rusjské wesnice *Domanici* (maď. *Domanecz*), *Onykowce* (*Onykiwci*, maď. *Alakocz*), *Newykwow* (*Newykiw*) a *Kamenici* (maď. *Kemencze*), genž wšecky nad *Wuhem* (*Ungh*) ležj. Předce ale znamenal gsem, že musegj býti mezi nimi osady maďarské, které welký wplyw i na gazyk i na národnj obyčege magj. Okolo *Kamcnice* strměgj na přjkrém pahorku z bukowého lesa zřjceniny něgakého zámku. Chtěl gsem ge nawštjwiti, ale *Wuh* tak byl rozwodněn, že těžko bylo přebrodit se na druhau stranu, a člunku ku přewezenj zde nemáš. Tedy gsem toho nechal, gediné gsem se lidj we wsi ptáti mohl, co o tom zámku wědj. Rozpowjdali mně, že tam za dáwných časů žila *Bohandíwa* čili *Pohandíwa*, která měla podobu půl koně a půl ženštiny, a byla welkau nágezdnicj, že swým wogskem na wsi a města napadala, a wšecho plenila a pálila; a tak že to dlauhý čas prováděla, až se z celé kraginy sebraly hromady, zámek stekly, dobyly a wšecky gehu obywatel wyhubily; sama *Bohandíwa* ale widauc, že giž se neuchránj, skočila se zdi swého zámku do řeky, a na kamenech roztřjstila hlauu. — Co národ w té polobágečné powěsti ukrývá, zdali ženu něgakého z pretendentůw maġnatůw, anebo snad něgakau druhau ukrutnici Alžbětu Báthorownu, zůstawugi budaucnosti k zodpowjđánj. W *Perečenách* přenocowaw, obrátil gsem kroky swé dále na *Zariča*, pak opustił bitau dráhu, na wýchod se zatáčegjcj, na *Remet* (*Turja Remete*), *Dobryniči* (maď. *Dubrinics*), *Mircu*, *Maloje Bereznoje*, kde řeky *Lublja* a *Ljuta* do *Wuhu* splýwagj, konečně na *Welikoje Bereznoje*, za kterauž wesnicj do *Zemnenské stolice* (maď. *Zemplén*, rus. *Zemňe*) gsem přestaupil. Nic mne znamenitého nepotkalo; ptáwal gsem se obyčegně na cestu Rusjnůw, od Beskyda sem do rowin na wýdělek gdaucjch, a gednau mi gedn w diwném slowensko-rusjském nářečj odpowěděl: »Ne-

bujte sja, mładyj pán, de náš narud bywať, tam ny je nyjakých zbujnykuw, możete bezpečni wšitku krajinu schoditi; a za dráhu łem sja pytajte, to wám dycky ukáže dobryj čołowik.« W *Zemnenské stolici* hned w prwnj wsi *Utyči* něco nowého gsem widěl. Docházegę ke wsi, spatřil gsem tabulku na slaupě, a mysljm sobě: tu předce giný pořádek, aspoň na tabulkách stogj, gaká wes, stolice atd., čeho potud ani w stoličných městech nebylo. Přistaupjm bljže, — na tabulce gest namalowaná dýmka a podpis: *Nem szabad pípázni* (zde nenj dowoleno kauřiti). Ale dále stogj slaup giný, s tabulkau ke wsi obrácený; postaupjm bljže; na černé tabulce namalowaný gest Slowák we zdegšjm krogi s hřebenem we wlasech, na šibenici wisjčj, a podepsáno: *Statariúm*. Pro Bůh! mysljm sobě, co to znamená w té zemi, gegjž representanti tolik o liberalismu disputugj? Dowěděl gsem se pozděgi, že se podobné obrázky po wšech wesnicjch *Zemnenské*, *Šaryské* a *Aba-Újwárské* stolice nalezagj, a to od času, když za dnů cholery sedláci proti pánům powstali, a hromadně po wsjch chodjce, dwory pálili a plenili, a wše, co nebylo sedlským, mučili a vraždili. Powjda se, že to tehdy hrozné věci se dály: rozpásaný lid nezná hranic pomsty a ukrutnosti. Po utlačenj toho powstánj wěšeli po wsjch, koho gen potkali s kosau neb sekerau, a zeschlé mrtwoly oběšencůw do dnešnjho času w nižšjch kraginách wisegj. Kdo byl ale chycen w cizj wsi, neb na koho gen něgaké podezřenj padlo, do wězenj dán byl. Celé obce byly tam zamknuty, a powjda se, že ge tam bili, katowali, do horkých komor wsázeli, kde po tři dni nic pjti a genom sledě gjsti dostali, a giné podobné ukrutné muky gim činili, čemu těžko wěřiti; ale lid to tak hlásá a wěřj! . . .

Přenocowaw we wsi *Zboju*, za uherskau pohraničnau wsj *Nowosčycj*, přešel gsem přes *Beskyd* do prwnj halické wsi *Wctłynu*. Následowaly wse *Strubčišče*, *Pryslip*, *Zubrače*, *Ščerbaniwka*, *Smilnyk* a *Rjapeda* (pol. *Rzepedź*), dále městečko *Lisko*. — *Beskydem* nazýwá se celé pásmo hor;

táhnaucej se od západu k východu, a děljej krag Jaselský a Sanocký od uherské stolice Zemenské a Šaryské, čili od tak zvané *Kraginy*. Gest to nejnižší pásmo Karpátů, všudy v něm příbytky lidské: wsi i pole, zaseté gečmenem, owsem a pohankau přiléhaj k samým wrcholům Beskydu, gak s uherské, tak halické strany. Zde neuwidjš tu diwokost přírody, ani nádherné wyhljdy lesnj pauště, špičatých, žulowými skálami wystawených wrcholůw, gako wůkol Černé hory. Beskydský hřbet čili čeřen hukowým lesem gest porostlý, a na tom čeřenu lesem wysekaná hraničnj linie, při njž se ti gen mezi malinami wyskytugj zřjceniny čardáků a dřewěných záseků z času cholery, které komunikaci zastawiti a toho nemilého hosta od uherské země odwrátiti měly; ale ony cholery tak málo zadržely, gako někdy podobné záseky od krále Bely proti nápadu tatarského Batu-chána udělané Tatary zastawily. Lid po obau stranách gest tentýž ruský, gakoby pokračowánj Werchowincůw; mnoho má zvláštnjho w krogi, geště wjce w gazyku. Gediné zde pozorugeme wnářečj rusjnském polykánj neb vyhazowánj samohlásek, n. př. *trň*, *wrch*, *p'ň*, *d'ň*, potom skrácenj slowesa *nečiu* mjsto *nechoču*, a wedlé rusjnského *hočowa*, *doroča*, slyšjme zhusta českoslowanské *hlawa*, *drúha* atd. Halický Rusjn w tom okolj gest zámožný, obchod wedaucej, gak gsem u Werchowinců powěděl; gest mnoho *sołtysůw* t. g. od panské roboty wolných hospodářů, ano i šlechty, a co mne nejwjce diwilo, všickni magj nepřemožitelné puzenj za Beskyd, t. g. do Uher. Tam chodj na wýdělek, na jarmarky a pautě, co djlem ukazuge, že odtamtud pocházegj. Potwřzuge to ta okoličnost, že Rusjni gen w samých horách obýwagj, začjngajce od řeky *Popradu* k východu, wýše polských městeček *Grybowa*, *Zmigrodu*, *Dukly* k *Rymanowu*, od kterého poslednjho teprwé hraničnau linii rusjnského obywatelstwa od polského k seweru k ústj *Wistoky* do *Sánu* táhnauti musjme. — *Lisko*, chatrné městečko nad *Sánem*, mělo někdy zámek možné ruské rodiny *Kmitůw*,

který se nynj obnowuge, a na polský palacjk dle nowého způsobu přetwořuge. *Dobromil* gest pořádne město na cjsařské silnici, má kamenný monastýr Basilianůw na wyšině, a zříceniny zámku Herburtůw na wrcholku vysoké hory. Štěstj, že gsem do Přemysla geště před tau welkau bauřj dogel, která přes tři dni a noci daleko wůkol tak hrozně řádila, že nebylo možná někam wygjtj. Řeky *Sán* a *Wiar* (*Wíhor*) nesmjrně se rozwodnily, celé Přemyslské předměstj *Wołče* pod wodau stogj, a widěti gen střechy chalup a wrcholky stromů. Škody gsau náramné, zewšad přicházegj nowiny, tam žeto celé wesnice pobauralo, tu obilj s polj zabralo, mosty strhalo, a wšelikau komunikaci zastawilo. Kdybych nebyl tak pospjchal, mohla mne ta tuče na Beskydě překwapiti, a tehdaž newjm, gakby se mi bylo wedlo.

Přemysl (*Peremyšl*) gest gedno z neystaršjch měst w Haličjch, aspoň časněgi než které giné t. g. giž w 10. stoletj w děgepisu spomjnané, ležj nad *Sánem*, bylo někdy stolicj údělného knjžetstwj ruského w 11. a 12. wěku, sjdlo statných knjžat Wołodara a Wladimjrka, pozděgi s knjžetstwjm halickým spogeno, a za Romana Mstislawiče, knjžete Wladimjrského s Wolyněm w gedno tělo slaučeno, dočekalo se w 14. stoletj stegného osudu s celau Haličj, to gest, dostalo se w moc Kazimjra W. krále polského. Nynj náležj ke znamenitěgšjm městům w Haličjch, gest sjdlem kragského úřadu, má lyceum (t. g. filosofické a theologické učenj), gymnasium, dvě biskupské stolice, řjmsko-katolickau a řecko-unickau, řjmsko-katolický seminář atd. Geho neyznamenitěgšj ozdoba gest krytý most na *Sánu*. Nad městem na pahorku stogj geště zříceniny zámku, ale marně bys w nich chtěl poznáwati zámek starých knjžat ruských; zdě gsau nowěgšj, rowně gako ony, genž někdy město co hradba otáčely. Z wěku ruského panowánj nemáš tu ani té neymenšj památky: kamenná cjrkw, w njž se hrobky domácjch knjžat nacházely, teprwé nedáwno w předešlém stoletj byla rozebrána, a z toho

samého stawiwa a na tom samém mjstě postawen byl nynějš katedrálnj kostel řjmsko-katolický. Nacházj se tu také tiskárna, kde se kromě elementárnjch ruských knjžek také liturgické staroslowanské tisknau, gimž se čistota a spráwnost tisku přiznati musj. Wycházj tu též gediný duchownj časopis w Haliči w polském gaz-yku *Przyjacieł chrześcijańskiéj prawdy*. Nynějš ruský biskup *Jan Snihurskij*, ctihodný staraušek, mnoho se o oswjcenj swěho lidu stará. Geho péčj založena byla knihtiskárna, on učinil fundaci na wydržowánj chudých chlapeců ruských, kteří, všemi potřebami opatřeni, u katedrálnj cjrkwě w rusjnském, staroslowanském, polském a německém gazyku se cwičj, liturgickému zpěwu a počátečným zásadám w počtách, zeměpisu a logice se přiučugj, vzděláwagjce se takto na *dłáky* (kostelnj zpěwáky) a wesnické učitele. Dostatkem učitelůw zmizj časem nedostatek wesnických škol. On se postaral a přimluwil u vlády, že se zřjdila stolice cjrkweno-slowanského gazyka na Přemyském lyceum, čjm se ani Lwowska uniwersita pochwaliti nemůže. On podporuge a pomáhá tisjcům učej se mládeže, a dodává gj chuti do práce k pozdwiwnutj literatury vlastenské. Šlechetný ten muž darowal swau četnau knihownu diecesálnj knihowně, a zamýšlj weřegnau gi učiniti. Na týž chwalitebný záměr měl také prelát kapitoly ruské, *Lawrowskij*, dokt. fil. a theol., člen mnoh. uč. spol. atd., swau knihownu darowati. Ten učený muž s neunawenau péčj po swůg celý žiwot s welkým nákladem knihy sbjral, tak že nynj gehu knihowna 30,000 swazků přesahuge; má mnohá wzácná djla, prwötisky, zwláště slowanské, a bohatau zásobu rukopisů cjrkweno-slowanských a ruských. Zagisté každý z celé duše přáti musj, aby tento šlechetný, a pro naše kragany tak prospěšný aumysl co neydrjwe w skutek uведен býti mohl!

W několika dnech mne u sebe uwidjš, protož odpust, že tak málo pjši; gsem geště celý schwácený mau pautj, nohy bolj, a řemen od mé huculské *dziobenky*

(tašky), kterauž gsem wjce než měsje zdwihal, prořezal mi oděw a otlačil ramena, až puchýře na nich vyskočily. W Přemyslu zatjm pilně vyhledávám, co by mně w mých prácech bylo k něgaké potřebě.

Na shledánj! Twůg atd.

